

آشنایی با علوم و معارف

دفاع مقدس

(ویراست ۴ با تجدید نظر اساسی)

دکتر مجتبی شربتی

دکتر هادی مراد پیری

این نسخه در دوران شیوع کرونا باز تحریر شده است . در این نسخه پاورقی ها و جداول و نقشه ها لحاظ نشده است.

فصل اول

مفاهیم جنگ و دفاع

مقدمه

جنگ پس از زندگی ، قدیمی ترین ، مهم ترین و هیجان انگیز ترین پدیده اجتماعی جهان هستی است و عمر آن به اندازه عمر بشریت است. جنگ پدیده ای است که مجموعه ای از نابسامانی هایی را که به صورت آتش و خونریزی ، مرگ ، ویرانی و عصیان جلوه گر می شود در برمی گیرد.

جنگ واژه ای است که شنیدن و دیدن صحنه های نبرد و یادآوری تاثیرات آن برای هر کسی جلوه خاصی دارد. برای عده ای موجب ترس و دلهره و برای عده ای مایه امید ، شادی و لذت است. برای گروهی وسیله ای برای سودجویی ، احتکار و اختلاس و برای گروهی به مفهوم تخریب ، نابودی و تباهی و برای بعضی دیگر فرصتی برای رشد و تعالی ، سازندگی و ایثار است .

اما آنچه در جنگ ها حائز اهمیت است ، جنگ افروزی برای اعمال ظلم و ستم ، تضییع حقوق بشریت و نابودی آن ها ، تخریب منابع و سلطه بر انسان هاست که امری نامطلوب و غیر انسانی است و باید در مقابل متجاوزان ایستادگی و از خود دفاع کرد.

در این فصل برای روشن شدن ماهیت جنگ و دفاع ، به تبیین مفاهیم ، ویژگی ها ، اهداف ، انواع و علل و عوامل وقوع جنگ ها و در نهایت به بررسی آن ها از دیدگاه اسلام پرداخته می شود.

تعاریف و اصطلاحات

در اینجا به تعریف لغوی و اصطلاحی جنگ ، دفاع و دفاع مقدس به شرح زیر اشاره می شود :

تعریف جنگ

واژه جنگ در لغت نامه های فارسی به معنی جدال ، قتال ، نبرد ، رزم و آورد ، زدو خورد ، کشتار دسته جمعی یا هرگونه درگیری خصمانه با قصد ساقط کردن یا از میدان به در کردن حریف به کار رفته است. تعریف جنگ در اصطلاح عبارت است از :

- ۱) برخورد خشونت آمیز نیروهای مسلح دو یا چند دولت پس از به بن بست رسیدن راه حل های سیاسی به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری.
- ۲) زد و خورد مسلحانه بین دو یا چند گروه متخاصم به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری.

تعریف دفاع

دفاع در لغت از ریشه دفع به معنی عقب راندن و پس زدن است و در اصطلاح به تدابیری گفته می شود که یک یا چند کشور متلفه برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی ، نظامی ، اقتصادی ، اجتماعی ، روانی و یا فناوری به کار می برند. توانایی های دفاعی ، بازدارندگی را تقویت می کند و بازدارندگی نیز به این توانایی نیرو می بخشد. واژه دفاع به حفظ و حمایت از ارزش هایی نظیر زندگی ، مالکیت ، آزادی ، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون اعم از داخلی و خارجی نیز اطلاق می گردد.

تعریف دفاع مقدس

مقدس در لغت به معنی پاک و پاکیزه ، شایسته پرستش و احترام ، دارای کیفیت آسمانی و بسیار با ارزش و گرامی آمده است و دفاع مقدس یعنی دفع تهاجم دشمن که مبتنی بر ارزش های انسانی است و دارای قداست است.

دفاع مقدس در اصطلاح عبارت است از : مجموعه مجاهدت ها ، حماسه ها ، پایداری ها و فعالیت های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و از این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند.

تفاوت جنگ و دفاع مقدس

جنگ یا «نبرد مسلحانه بین دولت‌ها» به عنوان واقعیتی در جوامع بشری، مفهومی عام داشته و از جنبه‌های مختلف قابل تعریف است و به انواع متعددی نظیر تهاجم نظامی، جنگ تدافعی، جنگ مشروع و یا نامشروع اعم از داخلی و خارجی و ... تقسیم می‌شود. در بسیاری مواقع جنگ اقدامی ناپسند، غیر عقلی غیردینی و نامقدس است همچون حملات نظامی و راه اندازی جنگ با هدف سلطه طلبی، جاه طلبی، چپاول منابع ملت‌های دیگر و... اما دفاع مقدس نوعی خاص از جنگ و نبرد مسلحانه است که از یک سو حالت تدافعی در مقابل تجاوز نظامی بیگانگان داشته و از سوی دیگر مطابق با هنجارهای دینی پذیرفته شده در یک جامعه بوده و دارای ارزش دینی و اجتماعی است، مانند جنگی که به منظور دفاع از خویش (دفاع مشروع) در مقابل متجاوزین به دین، جان و مال، حیثیت، تمامیت ارضی، ناموس، مردم، انقلاب، حکومت، قرآن، نظام اسلامی و نیز به منظور دفاع از مظلومین عالم صورت می‌گیرد. بنابراین دفاع جمهوری اسلامی ایران در مقابله با هجوم قدرت‌های استکباری و رژیم بعث عراق نوعی دفاع مقدس بوده است.

امام خمینی (ره) در تبیین دفاع مقدس می‌فرماید: «مسئله، مسئله‌ای نیست که ما می‌خواهیم جنگ بکنیم یا می‌خواهیم دفاع بکنیم. ما دفاع مقدس می‌خواهیم بکنیم. یعنی می‌خواهیم از آبروی اسلام، از آبروی کشور اسلامی دفاع کنیم.»

انواع جنگ

جنگ بر اساس معیارهای مختلف به موارد زیر تقسیم بندی می‌شود:

- ۱) بر اساس هدف: به جنگ‌های عادلانه و غیرعادلانه؛
- ۲) بر اساس مقیاس‌های جغرافیایی: به جنگ‌های محلی، منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی؛
- ۳) بر مبنای انضباط و تاکتیک: به جنگ‌های منظم (کلاسیک) و نامنظم (چریکی)؛
- ۴) بر اساس سطح جغرافیایی: به جنگ‌های دریایی، هوایی و زمینی؛
- ۵) بر اساس قلمرو: به جنگ‌های داخلی و خارجی؛
- ۶) بر مبنای نوع ابزار: به جنگ سخت، نیمه سخت و نرم؛
- ۷) بر اساس به کارگیری نوع سلاح: جنگ‌های متعارف و نامتعارف؛

- ۸) از نظر طول زمان: جنگ های محدود ، متوسط و نامحدود؛
۹) از نظر شدت: به جنگ های کم شدت ، متوسط و پر شدت.

ویژگی های جنگ

جنگ دارای ویژگی های فراوانی است که به طور عمده می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱) برخوردی قهرآمیز توأم با خشونت است.
- ۲) در شکل دسته جمعی و گروهی است.
- ۳) سازمان یافته و دارای تشکیلات است.
- ۴) دارای هدف و در پی تامین منافع است.
- ۵) دارای ضوابط قانونی و حقوقی است.

اهداف جنگ

جنگ بین کشورهای متخاصم دارای اهدافی است که به مهم ترین آن اشاره می شود:

- ۱) جنگ با هدف تصرف سرزمین و کشورگشایی؛
- ۲) جنگ با هدف تحمیل اراده سیاسی یا جلوگیری از تحمیل اراده یکی بر دیگری؛
- ۳) جنگ با هدف قدرت طلبی و جاه طلبی رهبران سیاسی؛
- ۴) جنگ با هدف دفاع از سرزمین ، مملکت و ناموس؛
- ۵) جنگ با هدف تحقق حقوق بین المللی؛
- ۶) جنگ با هدف دستیابی به منابع و ذخایر یک کشور؛
- ۷) جنگ با هدف تحمیل عقیده؛
- ۸) جنگ با هدف احیای دین.

اصول جنگ

نیروهای مسلح کشورها در هنگام جنگ ، بر پایه اصولی به مبارزه خود با دشمن ادامه می دهند که به اصول جنگ معروف است. رعایت این اصول موجب پیروزی و عدم رعایت آن موجب شکست خواهد شد. اصول جنگ کشورها با سایر کشورها با توجه به

اعتقادات ، ارزش ها ، توانمندی ها ، موقعیت جغرافیای سرزمینی و تهدیدات متصور ، متفاوت بوده و تعداد آنها نیز متغیر است. اصول جنگ نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران شامل هدف ، آفند ، مانور ، وحدت فرماندهی ، تامین ، تمرکز قوا ، صرفه جویی در قوا ، سادگی و غافلگیری است.

امام خمینی (ره) به عنوان رهبر مسلمانان و مرجع تقلید شیعیان جهان و صاحب نظر برجسته در اندیشه نظامی و دفاعی و هم به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح پس از پیروزی انقلاب اسلامی و رهبری کننده یکی از بزرگ ترین جنگ های جهان ، ضمن تاکید بر اصل تدبیر در جنگ ، اصولی را چند مورد نظر قرار داده است. برخی از این اصول عبارت اند از:

۱) ایمان به هدف متعالی و مقدس « جهاد فی سبیل الله »؛

۲) اطاعت از فرماندهی؛

۳) اتکا بر مردم (مردمی بودن جنگ)؛

۴) اصل اخلاق جنگی و اخلاق در جنگ؛

۵) وحدت نیروهای مسلح و نیز بین قوای نظامی و مردمی؛

۶) جنگ اعتقادی (جنگ در راه آرمان و اعتقادات والا)؛

۷) توجه به اسلحه و تکنولوژی به مثابه ابزار؛

۸) سلاح و صلاح (اسلحه باید در دست انسان صالح باشد)؛

۹) نفی جنگ هسته ای و تکیه بر جنگ متعارف؛

۱۰) نفی هرگونه سلطه غیر خدایی؛

۱۱) نگرش تکلیفی و مسئولیتی؛

۱۲) تکیه بر نقش اساسی انسان؛

۱۳) تکیه بر باور ، اراده و عمل؛

۱۴) نفی یاس و نومیدی؛

۱۵) استفاده از تجارب دیگران؛

۱۶) اطلاعات و آمادگی و برنامه ریزی؛

۱۷) جنگ حق و باطل؛

۱۸) جنگ اسلام و کفر.

علل و عوامل شروع جنگ ها

وقوع و شروع جنگ ها به طور کلی دو علت اساسی دارد به نام ریشه ها (علل دوردست) و زمینه ها (علل نزدیک) که به شرح آن ها پرداخته می شود:

ریشه ها

ریشه ها عللی هستند دارای عمق و پایداری که به آسانی از بین نمی روند. موارد زیر جزو ریشه های جنگ است:

(۱) **علل تاریخی:** مانند جنگ های ناشی از تداوم خصومت و کینه ورزی بین دو کشور یا ملت در طول سالیان متمادی؛

(۲) **علل جغرافیایی:** مانند اختلافات ناشی از وضعیت جغرافیایی کشورها و ادعاهای ارضی و مرزی آنان نسبت به یکدیگر؛

(۳) **علل سیاسی:** مانند رقابت دو کشور بر سر قدرت و تلاش برای دستیابی به نقش و جایگاه بالاتر در نظام سیاسی منطقه ای و بین المللی؛

(۴) **علل اقتصادی:** مانند اختلاف های دو کشور بر سر منابع و بازار و تضاد منافع اقتصادی؛

(۵) **علل اجتماعی و فرهنگی:** نظیر اختلاف های نژادی، قومی، مذهبی و...

زمینه ها

زمینه ها عواملی هستند که تابع شرایط و وضعیت موجود بوده و پایداری کمتری دارند و تاثیرگذار و نقش آفرین هستند این عوامل عبارتند از:

محیط بین المللی

در سطح بین المللی به نقش ابرقدرت ها، سازمان های بین المللی و کشورهای منطقه، به شرح زیر توجه می شود:

(۱) **ابرقدرت ها:** کشورهای دارای توانمندی نظامی، سیاسی و اقتصادی هستند که منافع فراملی

(۲) **سازمان های بین المللی:** سازمان هایی هستند که تعداد قابل ملاحظه ای از کشورها، عضو آن بوده و از مشروعیت بین المللی برخوردارند. مانند سازمان ملل متحد، اتحادیه

۳) **کشورهای منطقه ای:** کشورهایی هستند که در صورت بروز جنگ در یک منطقه، آثار و پیامدهایی را از نظر امنیتی و اقتصادی و محیط زیست و... بر کشورهای هم جوار و منطقه ای ایجاد می کنند.

محیط داخلی کشورهای درگیر جنگ

محیط داخلی کشورهایی که در جنگ وارد می شوند، می تواند در ابعاد زیر تاثیرگذار باشد:

۱) **در بعد سیاسی:** انسجام و اقتدار حاکمیت، استحکام رابطه دولت و ملت، برخورداری نظام از مقبولیت و مشروعیت و ویژگی های رهبر حاکم برای هدایت جامعه و...

۲) **در بعد نظامی:** آمادگی نیروهای مسلح از نظر نیروی انسانی، سلاح و تجهیزات، پشتیبانی، آموزش و مانور، فرماندهی و شناخت تهدیدات و طرح ریزی دفاعی و...؛

۳) **در بعد اقتصادی:** ذخایر ارزی، رونق اقتصادی، منابع انرژی و...؛

۴) **در بعد فرهنگی - اجتماعی:** وحدت ملی، وفاق اجتماعی، پرهیز از اختلاف های قومی، مذهبی و جناحی و... مصادیقی که می تواند موجبات تعارض و اختلاف میان دو یا چند نظام حکومتی را فراهم کرده، زمینه ساز تهدیدات است و موجب پیدایش جنگ می شود به شرح زیر است:

۱) اختلافات مرزی و دعاوی ارضی؛

۲) بحران های مختلف (داخلی یا خارجی)؛

۳) مسابقه تسلیحاتی؛

۴) تضادهای عقیدتی؛

۵) ادعای سیاست واحد بر آبراه های بین المللی استراتژیک یا بستن آن؛

۶) بهره برداری از منابع و ثروت دریاها و اقیانوس ها؛

۷) عزم و تصمیم یک دولت به جنگ؛

۸) اقدامات پنهانی از طریق سفارتخانه ها و استفاده از عوامل داخلی هواخواه در کشور رقیب؛

- ۹) ادعای بازپس گیری سرزمین و مناطق از دست رفته در جنگ های گذشته و کسب اعتبار سیاسی؛
- ۱۰) انجام اقدامات خرابکارانه و زمینه سازی برای براندازی در کشور رقیب؛
- ۱۱) به دست آوردن مستعمراتی به منظور داشتن بازار فروش محصولات و منبع مواد خام.

جنگ و دفاع از دیدگاه اسلام

گسترش سریع اسلام در جهان و گرایش ملت ها به اسلام ، موجب شد تا برخی از خاورشناسان مسیحی ، اسلام را دین خون و شمشیر معرفی کنند و تصویر خشنی از آن به جهانیان نشان دهند و با این شگرد تبلیغاتی از روند رو به گسترش این دین جهانی بکاهند. در اینجا با چند دلیل ، بطلان این ادعا به اثبات می رسد :

۱) بر خلاف اعمال ظاهری و جسمانی که اکراه پذیرند ، اعتقاد و گرایش به یک عقیده و دین ، نوعی گرایش قلبی و درونی است و با اکراه و اجبار ناسازگار است.

۲) انسان موجودی مختار و دارای قدرت اختیار است. خداوند خواسته است که انسان ها از روی اختیار راه سعادت یا شقاوت را برگزینند و پیامبران الهی تنها وظیفه دارند دین الهی را به مردم ابلاغ کنند ، ولی هیچ گاه در پی آن نیستند که با زور افراد را وادار به پذیرش دین الهی کنند؛ زیرا دینی ارزشمند است که از روی اختیار پذیرفته شده باشد.

۳) دین اسلام ، دین منطق و برهان است و چنین دینی نیازی به جنگ و تهدید ملت ها ندارد و به دلیل همین منطق نیرومند است که تمام ادیان را به مذاکره و گفتگو فراخوانده است.

۴) در تاریخ ، هزاران لشکرکشی و پیروزی نظامی تحقق یافته است و بسیاری از ملت ها مغلوب شده اند ، اما هیچ گاه این پیروزی ها نتوانسته است عقیده و مکتبی را به صورت گسترده در دل های مردم جای دهد.

۵) جهاد اسلامی شرایط و اهدافی مقدس دارد که با قتل و خونریزی سازگار نیست. دلایل گسترش و پیشرفت اسلام در جهان ، ویژگی هایی نظیر فطری بودن ، عقلانی بودن ، آسان بودن و رفتار و اخلاق نیک فاتحان مسلمان جنگ ، پس از پیروزی بوده است.

در نتیجه ، اسلام دین صلح و خواهان زندگی مسالمت آمیز است و فقط در مواردی

که چاره ای جز جنگ نمی بیند ، دست به اسلحه می برد در اسلام ، صلح ، «قاعده» است و جنگ ، «استثنا» ، بنابر این جنگ تنها در موارد خاص و در حد ضرورت مجاز یا لازم شمرده می شود. در خصوص صلح ، نظر اسلام بر این است که تا زمانی که مشرکان و کافران علیه مسلمانان توطئه نکنند ، جنگ تبلیغاتی و روانی راه نیندازند ، در محاصره اقتصادی و نظامی آن ها شرکت نکنند ، مانع راه خدا و تبلیغ اسلام نگردند و به مرزهای مادی و معنوی شان هجوم نبرند و با مسلمانان بدرفتاری نکنند ، رابطه مسلمانان با آن ها در حالتی از صلح و زندگی مسالمت آمیز ، شکل خواهد گرفت.

ضرورت جهاد

از دیدگاه اسلام ، جنگ دو چهره دارد: زشت و زیبا. چهره زشت جنگ ، جنگی است که با هدف تهاجم و تجاوز و فتنه جویی همراه باشد. چهره زیبای جنگ ، آن جنگی است که برای دفع تهاجم و برچیدن بساط فتنه و دفاع از عقیده و آزادی و استقلال و حاکمیت دین خدا باشد که در اسلام به عنوان جهاد مطرح شده است.

اسلام طرفدار صلح و همزیستی مسالمت آمیز با تمام ملل دنیاست. اما اگر مستکبران عالم بخواهند از ملت ها سلب آزادی کنند و شرافت و کرامت انسانی ملت ها را پایمال کنند و بر معتقدات و استقلال و آزادی آنان تجاوز نمایند ، ایستادگی در برابر دشمنان نه تنها نکوهیده نیست بلکه واجب و ضروری است. از این رو جهاد از چند بعد قابل بررسی است:

(۱) **بعد فطری** : دفاع از موجودیت خویش در میان همه جانداران امری ضروری و فطری است و خداوند حکیم همه جانداران را متناسب با بنیه جسمی و شرایط زیستی شان ، به سلاح دفاعی مجهز کرده است.

(۲) **بعد عقلی**: همه انسان ها ، ملت ها و جوامع بشری اتفاق نظر دارند که حق مسلم هر فرد و جامعه ای است که از حقوق ، آزادی ، استقلال و عقیده و کرامت خویش دفاع کند و تن به ذلت و ستم ندهد.

(۳) **بعد مکتبی** : همه ادیان آسمانی ، مبارزه علیه ظلم و تجاوز و کوتاه کردن دست ستمگران و متجاوزان را در راس برنامه های خود دارند و برای حفظ و گسترش ارزش های انسانی - الهی و عدالت اجتماعی ، جهاد با دنیا پرستان ستمگر را واجب و ضروری دانسته اند.

جهاد از منظر روایات

روایات بسیاری در عظمت و اهمیت جهاد در راه خدا نقل شده است که به عنوان نمونه به چند روایت بسنده می شود:

(۱) حضرت علی (ع) درباره جهاد می فرمایند: «جهاد دری است از درهای بهشت که خداوند تنها به روی اولیای خاص خویش گشوده است و آن لباس تقوا و زره نفوذناپذیر و سپر اطمینان بخش الهی بر پیکر مجاهدان است».

(۲) امام باقر (ع) در حدیثی خطاب به سلیمان بن خالد می فرمایند: «آیا می خواهی از اصل، فرع و قله اسلام برایت بگویم؟» عرض می کند: «آری ای فرزند رسول خدا»، امام (ع) می فرمایند: «اصل و عمود {خیمه} اسلام، نماز، و فرع آن زکات، و قله و اوج عظمتش جهاد است».

اهداف جهاد

جهاد اسلامی، دارای اهدافی مقدس و والاست که همین ویژگی موجب برتری آن نسبت به دیگر جنگ ها می شود. برخی از این هدف ها عبارت اند از:

- (۱) براندازی شرک و برداشتن موانع تحقق ارزش های اسلام؛
- (۲) مبارزه با تبهکاران و گمراه کنندگان؛
- (۳) پاسداری از نظام و ارزش های الهی؛
- (۴) دفاع از مرزها.

ویژگی های جهاد

جنگ در اصطلاح فقها و اسلام شناسان، با عنوان «جهاد» آمده و به عنوان تکلیف و وظیفه ای الهی برای مسلمانان، در منابع اسلامی جایگاهی بلند دارد. مهم ترین ویژگی های جهاد اسلامی عبارت است از:

(۱) **در راه خدا بودن (فی سبیل الله)**: در قرآن کریم واژه «جهاد» و «قتال» با قید (فی سبیل الله) آمده است. این قید نشان می دهد که جنگ و جهاد اسلامی، در راه خدا و با دستور و رضای او و برای تحقق اهداف الهی است.

(۲) **رعایت عدالت**: جنگی که با خوی تجاوزگری عجین باشد، در نزد همه زشت،

و از دیدگاه اسلام منفور و زیان بار است. جنگ عادلانه جنگی است که در مرحله اول برای رفع تجاوز ، ظلم و بیدادگری ، شرک و بت پرستی باشد؛ و در مرحله دوم از هرگونه عمل ستمگرانه به دور باشد. در جهاد اسلامی ، زنان ، کودکان ، بیماران و کهنسالان در امان هستند و با اسیران و مجروحان دشمن با رأفت و رحمت اسلامی رفتار می شود.

۳) **حفظ ارزش های انسانی** : طبیعت جنگ ، کشتار و تخریب است. اما هنر آن است که در این میدان به اصول و ارزش های انسانی و الهی احترام گذاشته شود. از این رو جهاد اسلامی راهی را برگزیده که به حفاظت از ارزش های انسانی - الهی منتهی شود. یعنی حفاظت و دفاع از شرافت و کرامت انسانی ، عهد و پیمان ، صداقت ، امانت داری و...

انواع جهاد

جهاد به اعتبار «مقابله با دشمن» ، «نوع هجوم» و «ارزش و اهمیت» ، اقسامی دارد ، از قبیل: «جهاد دفاعی» ، «جهاد ابتدایی» ، «جهاد اکبر» ، «جهاد اصغر» ، «جهاد فرهنگی» ، «جهاد اقتصادی» و «جهاد سیاسی» ، که در اینجا تنها به نوع جهاد دفاعی پرداخته می شود.

جهاد دفاعی (دفاع)

جهاد از ریشه «جهد» یا «جهد» به معنای زحمت و مشقت یا توان ، طاقت ، کوشش و تلاش بسیار توأم با سختی است.

در تبیین تعریف اصطلاحی جهاد ، رهبر معظم انقلاب اسلامی (امام خامنه ای مدظله العالی) می فرماید: «هر چیزی که هم تلاش باشد و هم در مقابله با دشمن باشد ، جهاد است. یعنی ممکن است یک کاری انجام دهند ، زحمت هم بکشند ، بگویند ما داریم جهاد می کنیم ، نه جهاد یک شقش این است که در مقابله با دشمن باشد.

در اصطلاح علم فقه ، دفاع عبارت است از حمایت کردن مسلمانان از کیان اسلام و سرزمین و قلمرو کشور اسلامی به حفظ امنیت و حراست از جان ، مال و ناموس خود در برابر تهاجم دشمنان خارجی و داخلی.

ضرورت و اهمیت جهاد دفاعی

امام خمینی (ره) اهمیت و جایگاه بلند جهاد و دفاع را با توجه به آیه ۲۴ سوره توبه چنین ترسیم می کنند: «...جهاد فی سبیل الله در راس تمام احکام است که آن حافظ اصول است و در صورت قعود از جهاد، منتظر عواقب آن باشید، از ذلت و اسارت و بر باد رفتن ارزش های اسلامی و انسانی و نیز از همان چیزها که خوف آن را داشتید از قتل عام صغیر و کبیر و اسارت ازواج و عشیره و بدیهی است که همه این ها پیامد ترک جهاد، خصوصاً جهاد دفاعی است که ما اکنون گرفتار آن هستیم.»

دشمنان اسلام، در اندیشه تباه ساختن جامعه اسلامی و نابودی مسلمانان و تعطیل کردن احکام الهی اند. به دلیل اهمیت و ضرورت دفاع است که فقها به اتفاق گفته اند: اگر کیان اسلامی و هستی مسلمانان از سوی دشمنان اسلام به خطر افتاد، دفاع، واجب است هر چند مسلمانان در حاکمیت ستمگران و ظالمان باشند.

اهداف جهاد دفاعی

این اهداف عبارت اند از:

(۱) حفظ کیان و موجودیت کشور؛

(۲) دفع تجاوز؛

(۳) فراهم ساختن امنیت؛

(۴) مبارزه با گمراهی؛

جهاد دفاعی از دیدگاه قرآن

آیاتی که به جهاد دفاعی اشاره دارند به چند دسته تقسیم می شوند و هر کدام بیانگر نکات ویژه ای است:

(۱) در برخی آیات، به مسلمانانی که مورد تهاجم مشترکان و دشمنان اسلام قرار گرفته اند، اجازه جهاد دفاعی داده شده است. قرآن می گوید: «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده، اجازه جهاد داده شده است، چرا که مورد ستم قرار گرفته اند؛ و البته خداوند بر یاری شان تواناست؛ همان کسانی که به ناحق از خانه و شهر خود، رانده شدند (و گناهی نداشتند) جز اینکه می گفتند: پروردگار ما خدای یکتاست...»

(۲) در برخی آیات آمده است که در صورت عدم دفاع مومنان از ارزش های

انسانی الهی، فساد زمین را پر خواهد کرد و مراکز خداپرستی و مسجد از میان خواهد رفت و اگر خداوند، شر برخی مردم را به وسیله برخی دیگر دفع نمی کرد، زمین را فساد فرا می گرفت ولی خداوند به جهانیان، لطف و احسان دارد.

۳) در برخی آیات به مومنان دستور داده شده است که در برابر متجاوزان به دفاع برخیزند. قرآن می فرماید: «در راه خدا، با کسانی که با شما می جنگند، نبرد کنید».

۴) در برخی آیات، کسانی که در دفاع سستی می کنند و از خود در برابر دشمنان دفاع نمی کنند، سخت نکوهش و منافق خوانده شده اند. قرآن می فرماید: «و نیز {جنگ احد} برای این بود که منافقان شناخته شوند؛ آنان که به ایشان گفته شد: «بیاید در راه خدا نبرد کنید، یا {دست کم} از حریم خود دفاع نمایید» به دروغ می گفتند: «اگر ما فنون جنگی می دانستیم و دانش نظامی بلد بودیم از شما پیروی می کردیم». آنان در آن هنگام، به کفر نزدیک ترند تا به ایمان».

جهاد دفاعی از دیدگاه روایات

در روایات اسلامی، دفاع به عنوان نیاز حیاتی که موجب رشد و بالندگی و امنیت و هدایت جامعه می شود مطرح شده است و بیان شده که در صورت ترک جهاد یا سستی در آن، پیامدهای زیان باری از قبیل خواری و زبونی و بی ارزشی جامعه، از دست دادن رشد و بالندگی، سلب قدرت تفکر و تصمیم گیری، مبتلا شدن جامعه به انواع توطئه ها، گرفتاری ها، بلاها و فتنه ها و از بین رفتن حق و عدالت و ارزش های انسانی - الهی خواهد داشت.

پیامبر اعظم (ص) درباره دفاع می فرمایند: «همانا خداوند {بلاها، فتنه ها، هجوم ها و...} را از کسی که جهاد نمی کند، به واسطه کسی که جهاد می کند، دور می سازد».

امام علی (ع) می فرمایند: «به جان خودم سوگند در جنگیدن با کسی که از حق سرپیچی کرده و در راه گمراهی قدم نهاده است، مسامحه و سستی نمی کنم».

امام خمینی (ره) دفاع را پرورش دهنده جوهر انسانیت و مایه بروز شجاعت در انسان می داند. ایشان می فرمایند: «جنگ خیلی خوب است از یک نظر و آن این است که

شجاعتی را که در باطن انسان است ، بروز می دهد و تحرک برای انسان حاصل می شود. انسان از خمودی بیرون می آید.

شرایط جهاد دفاعی

در صورتی که اسلام به خطر افتد و مرزهای کشور اسلامی مورد تجاوز دشمن قرار گیرد ، بر همه مسلمانان واجب است ، که بدون هیچ قید و شرطی به دفاع برخیزند. امام خمینی (ره) در این باره می فرماید: « بر هر مکلفی واجب است که بدون قید و شرط به دفاع برخیزد. چنانچه خوف از تسلط بر کشور اسلامی و اشغال آن و اسارت مسلمانان برود ، با هر وسیله ممکن دفاع در برابر دشمن واجب است و مشروط به اجازه امام یا مرجع تقلید نیست و در صورت نیاز جبهه ها به نیرو ، اذن والدین نیز شرط نیست.»

البته جهاد دفاعی ، واجب کفایی است ، یعنی اگر گروهی کافی به دفع تجاوز دشمن برخیزند ، تکلیف از دیگران ساقط است و اگر هیچ کس اقدام به دفاع نکند ، همه مقصر و گناهکارند.

فصل دوم

آشنایی با جغرافیای مرزی ایران و عراق

مقدمه

جغرافیا دانش گرانمایه ای است که ریشه در اولین هسته های کانون بشری دارد. در طول تاریخ، آگاهی های جغرافیایی نه تنها کنجکاوی بشر را پاسخگو بوده است، بلکه در امور روزمره و روابط انسانی نیز کاربردهای علمی داشته است. افراد با آگاهی کافی و درک صحیح از جغرافیا می توانند مسائل و مشکلات را نه فقط در سطح محلی بلکه در سطح جهانی حل کنند و تصمیمات عاقلانه و درستی بگیرند.

جغرافیا تبیین کننده رابطه میان محیط و انسان است و به عبارتی بیان تمام اجزاء و ضوابطی است که در محیط برای انسان نقش آفرین است و همچنین بیان اجزاء و روابطی است که از منظر انسان در محیط اثرگذار است.

در امور جنگی، وضعیت ها و پدیده های جغرافیایی در حرکات و فعالیت های نیروهای نظامی اثر گذارند و نیروهای رزمنده با توجه به عوارض زمین و استفاده بهینه از آن ها می توانند خود را نسبت به دشمن در وضعیت مناسب تری قرار دهند و بر دشمن غلبه کنند.

در هشت سال دفاع مقدس، رزمندگان اسلام با بررسی وضعیت و شرایط حاکم بر نبرد به ویژه شناسایی عوارض زمین و اقلیم و استفاده بهینه از آن ها، پیروزی های متعددی را رقم زدند. انجام عملیات هایی در دشت، ناهمواری ها، جنگل، شهرها، هور (آب گرفتگی)، باتلاق و عبور از رودخانه های خروشان در صحنه جنگ و عملیات های شبانه در شرایط سخت و گرما و سرما، از عوامل تاثیرگذار در مناطق عملیاتی بوده است که توجه به آن ها به طور قطع در پیروزی رزمندگان اسلام نقش بسزایی داشته و عدم توجه به این پدیده های جغرافیایی موجب ناکامی شده است.

آشنایی با موقعیت جغرافیایی ایران

در اینجا به موقعیت ، مرز با همسایگان ، وسعت ، شکل و جمعیت ایران به منظور آشنایی کلی با هر یک پرداخته شده است :

موقعیت

سرزمین کنونی ایران بخش عمده ای از فلات کبیر ایران را تشکیل می دهد که بیش از ۹۰ درصد از مساحت آن ، در غرب این فلات واقع شده است.

کشور ایران سه امتیاز موقعیتی به شرح زیر دارد:

(۱) متصل به موقعیت بری اوراسیاست؛

(۲) به سبب داشتن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان از موقعیت بحری برخوردار است؛

(۳) به لحاظ در اختیار داشتن تنگه استراتژیک هرمز ، دارای موقعیت گذرگاهی است و روزانه ۱۸ میلیون بشکه نفت از این تنگه صادر میشود.

از طرفی واقع شدن ایران در ۵ حوزه مهم ژئوپلیتیکی زیر بر نقش و اهمیت آن در منطقه می افزاید:

(۱) حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس؛

(۲) حوزه ژئوپلیتیکی دریای عمان و اقیانوس هند؛

(۳) حوزه ژئوپلیتیکی فلات ایران (پاکستان ، افغانستان ، کشمیر و ایران)؛

(۴) حوزه ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی ، ایران ، ترکمنستان ، قزاقستان ، ازبکستان و قرقیزستان؛

(۵) حوزه ژئوپلیتیکی دریای مازندران ، ایران ، آذربایجان ، روسیه ، قزاقستان و ترکمنستان.

با توجه موقعیت ژئوپلیتیکی ایران نسبت به حوزه های مجاور و تاثیر آن حوزه ها

بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ، ایران از یک موقعیت برتری نسبت به کشورهای اطراف خود برخوردار است. در واقع می توان گفت ایران به عنوان بازیگری با توان ژئوپلیتیکی بالا ، در تمام حوزه های مجاورش حضور دارد و در پیدایش تشکل های منطقه ای و فعال شدن این حوزه ها و کارکردهای آن ها ، نقش و سهم مهمی داشته و می تواند فرآیندهای سیاسی حوزه های مجاور را شکل دهد.

همسایگان و مناطق مرزی ایران

ایران با ۱۵ کشور در اطراف خود ، مجاورت دارد و مرزهای پیرامون آن ، از نوع خاکی ، رودخانه ای ، دریاچه ای و باتلاقی است. طول مرزهای ایران با کشورهای همسایه خود به شرح زیر است :

مرزهای شمالی

کشور ایران در دریای مازندران با همسایگان خود ۶۵۷ کیلومتر ساحل دارد و بر اساس قرارداد ۱۹۴۲ م (۱۳۲۱ش) بین ایران و شوروی ، هر کشور تا ۱۰ مایل مرز سیاسی و حق انحصاری اقتصادی دارد و بقیه دریا ، مشترک است. پس از فروپاشی شوروی و استقلال

کشورهای آسیای مرکزی ، این دریا بین ایران ، آذربایجان ، روسیه ، ترکمنستان و قزاقستان مشترک است. طول مرز ایران با آذربایجان و ارمنستان (از دار کلان - دیم قشلاق - تا بندر آستارا) ، ۷۶۷ کیلومتر با آذربایجان و ۴۰ کیلومتر با ارمنستان است.

طول مرز ایران با ترکمنستان (از خلیج حسینقلی تا دهانه ذوالفقار) ، ۱۲۰۶ کیلومتر است.

مرزهای جنوبی

خلیج فارس و دریای عمان در جنوب ، بهترین و مطمئن ترین موقعیت سیاسی را برای مرزهای جنوبی ایران فراهم ساخته است. خط ساحلی جنوب شامل کرانه های شمالی دریای عمان و خلیج فارس و بخشی از اروندرود است.

طول مرز در خلیج فارس ، از دهانه فاو تا بندرعباس ، ۱۲۵۹ کیلومتر است.

طول مرز در دریای عمان ، از بندرعباس تا دهانه خلیج گواتر ، ۷۸۴ کیلومتر به صورت خط مستقیم است. مرز سیاسی آن ۱۲ مایل و مرز اقتصادی با کشور عمان ۵۰ مایل است و بقیه دریا ، بین المللی است.

مرزهای شرقی

طول مرز ایران با کشور افغانستان (از دهانه ذوالفقار تا کوه ملک سیاه) ۹۴۵ کیلومتر است. طول مرز ایران با کشور پاکستان (از کوه ملک سیاه تا دهانه خلیج گواتر) ۹۷۸ کیلومتر است.

مرزهای غربی

طول مرز ایران با کشور ترکیه (از کوه دالامپرداغ تا محل تلاقی رودهای قره سوی سفلی و ارس) ۴۸۶ کیلومتر است.

طول مرز ایران با کشور عراق (از دهانه فاو تا دالامپرداغ) ، ۱۶۰۹ کیلومتر است که ۸۴ کیلومتر آن در اروندرود و بر اساس خط تالوگ قرار دارد و از دهانه فاو تا نهر خین امتداد می یابد. بقیه مرز مشترک بین دو کشور ، مرز خاکی است که از لحاظ شکل ، متنوع ترین مرز سیاسی است.

وسعت ، شکل و جمعیت

طبق اعلام سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ، کشور جمهوری اسلامی ایران با وسعتی در حدود ۱۸۷۳۹۵۹ کیلومتر مربع ، از گسترش قابل ملاحظه ای برخوردار است. از لحاظ شکل جغرافیایی ، چهار ضلعی نامنظمی است که بزرگ ترین قطر آن در جهت شمال غربی به جنوب شرقی (از آرات تا خلیج گواتر) در حدود ۲۲۵۰ کیلومتر و قطر کوچک آن در جهت شمال شرقی به جنوب غربی (از سرخس تا دهانه اروندرود) در حدود ۱۴۰۰ کیلومتر است.

طبق اعلام رئیس مرکز آمار ایران در ۲۳ اسفند ۱۳۵۹ ، جمعیت ایران ۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر بوده است.

آشنایی با جغرافیای استان های مرزی ایران با عراق

استان های مرزی ایران با عراق در سه منطقه شمال غربی ، غرب و جنوب غربی کشور قرار دارد و هر یک دارای ویژگی های خاص خود است که در عملیات رزمندگان اسلام موثر بوده است. کلیاتی از جغرافیای نظامی این استان ها عبارتند از :

جغرافیای منطقه شمال غربی

آذربایجان در شمال غربی ایران یکی از مناطق حساس و مرتفع کشور است . مجاورت با همسایگان (جمهوری آذربایجان ، ارمنستان ، ترکیه و عراق) و وجود عوارض حساس و پر اهمیت در مجاورت این منطقه ، چه در داخل و چه در خارج ، از نظر عملیات نظامی فوق العاده با ارزش است.

استان آذربایجان با کشورهای زیر مرز مشترک دارد :

(۱) مرز مشترک ایران با جمهوری های آذربایجان ، ارمنستان ، جمهوری خودمختار نخجوان و ترکیه محل تلاقی قره سوی سفلی و ارس است.

(۲) مرز مشترک ایران با کشورهای ترکیه و عراق در آذربایجان غربی از خط الراس ارتفاعات عبور می کند و از لحاظ عملیاتی می توان آن را به سه بخش تقسیم کرد:

الف) از تمرچین تا دالامپرداغ (نقطه مرزی مشترک ایران ، عراق و ترکیه)؛

ب) از دالامپرداغ تا دره قطور؛

ج) از دره قطور تا دارکلان (دیم قشلاق).

جغرافیایی منطقه غربی منطقه غربی ایران شامل استان های کردستان ، کرمانشاه و قسمتی از استان ایلام است. این منطقه ، از شمال و شرق به آذربایجان و از جنوب به ارتفاعات کبیرکوه متصل است که در جنوب غربی ایران قرار گرفته است. طول این منطقه در حدود ۶۰۰ و عرض آن حدود ۱۵۰ کیلومتر است. به طور کلی منطقه مرزی غرب ایران به علت کوهستانی بودن ، به صورت مرز محدب و مقعر است. هر یک از مناطق مرزی در اجرای عملیات نظامی نقش های متمایزی دارد و از نظر دفاعی بهترین سدهای کوهستانی را داراست.

جغرافیای منطقه جنوب غربی

استان خوزستان در جنوب غرب ایران و خارج از سد کوهستانی قرار گرفته است. جلگه ای صاف و بی عارضه است که در وسط آن فقط یک رشته ارتفاع خیلی پست که بلندی آن از ۱۰۰ متر متجاوز نیست ، دیده می شود. این ارتفاع ، نقطه برجسته و قابل توجه این جلگه محسوب می شود. منطقه خوزستان با عراق ۶۳۰ کیلومتر مرز مشترک دارد که از این مقدار ۴۲۰ کیلومتر مرز خاکی و ۲۱۰ کیلومتر مرز آبی است. مرز خاکی منطقه خوزستان با عراق به چهار بخش متمایز تقسیم می شود:

۱) از خلیج فارس تا محل تلاقی نهر خین و اروندرود؛

۲) از محل تلاقی نهر خین و اروندرود تا پاسگاه ژاندارمری حدود؛

۳) از پاسگاه ژاندارمری حدود تا پاسگاه مرزی طلائی؛

۴) هورالعظیم که در مواقع بارندگی و بالا آمدن آب دجله ، سطح آب هور نیز بالا می آید. جنوب آن به پاسگاه مرزی طلائی و شمال آن به نواحی جنوبی بستان می رسد. سرتاسر هور پوشیده از نی و گیاهان مردابی است ، فقط در تابستان ها آب هور تبخیر و بارندگی نیز کم می شود.

خوزستان تقریباً ۲۱۰ کیلومتر مرز باتلاقی، رودخانه ای و دریایی با عراق دارد. مرز ایران در آب های جنوب، تابع مقررات کنوانسیون ۱۹۸۲م (۱۳۶۱ش) حقوق بین الملل دریاهاست که بر اساس خط مبدا تعریف شده از سوی ایران، تا عمق ۱۲ مایلی آب ها، دریای سرزمینی محسوب می شود. ارتفاعات مرزی در استان خوزستان، حمیرین نام دارد و ارتفاعات داخلی تینه، برقازه، میشداغ، رقابیه و الله اکبر تا شمال بستان نیز ادامه دارد و در نواحی مرکزی استان، ارتفاعات پست و پراکنده در اطراف شهر اهواز و حمیدیه قرار دارند.

شناخت کلی منطقه خلیج فارس

موقعیت خلیج فارس به گونه ای است که در تمامی راهبردهای غرب و شرق، این آبراه بزرگ دریایی خودنمایی می کند. بنابراین شناخت آن و بهره برداری صحیح از امکانات نظامی و اقتصادی آن، رابطه مستقیمی با ثبات سیاسی و امنیتی کشور ایران دارد.

خلیج فارس در حاشیه غربی اقیانوس هند واقع شده است و بین شبه جزیره عربستان و جنوب ایران قرار دارد. مساحت آن حدود ۲۳۹ هزار کیلومتر مربع است. طول آن از دهانه اروندرود تا تنگه هرمز که به دریای عمان می پیوندد، قریب به ۱۳۷۵ کیلومتر و عرض آن بین ۱۸۰ تا ۲۵۰ کیلومتر متغیر است. عمیق ترین نقطه خلیج فارس در ۱۵ کیلومتری تنب بزرگ، ۹۳ متر و در تنگه هرمز نزدیک راس المسندم ۱۸۲ متر است. در اهمیت تنگه هرمز می توان گفت که دومین تنگه بین المللی شلوغ دنیاست. هر روز نفت کش ها حدود ۱۶/۵ تا ۱۷ میلیون بشکه نفت خام (برآورد ۲۰۰۶م) که معادل ۴۰ درصد کل نفت حمل شده و نزدیک به ۲۵ درصد کل عرضه جهانی نفت است، را از این تنگه عبور می دهند. عرض تنگه هرمز تقریباً ۳۹ کیلومتر است و در عمیق ترین نقطه بیش از ۱۰۰ متر عمق ندارد.

از طرفی حدود ۶۸ درصد ذخایر شناخته شده نفت و گاز دنیا در خلیج فارس قرار دارد و امنیت تنگه هرمز، نقش کلیدی در تامین بی وقفه انرژی دنیا دارد. بیشتر این نفت به بازارهای آسیا، ایالات متحده و اروپای غربی می رود و ۷۵ درصد نفت خام ژاپن از این مسیر وارد می شود. در نتیجه هر گونه اختلالی در عبور انرژی از این تنگه، کشورهای جهان را با رکود اقتصادی مواجه خواهد ساخت و از طرفی، کنترل این تنگه به منظور امنیت تردد در آن، اهمیت ویژه داشته و آن را از ارزش نظامی قابل ملاحظه ای برخوردار نموده است.

بنادر مهم ساحل شمالی خلیج فارس ، بندرعباس ، بندرلنگه ، بندر بوشهر ، بندر امام ، بندر آبادان و بندر خرمشهر است.

در حدود ۳۵ جزیره کوچک و بزرگ ایرانی در خلیج فارس وجود دارد که نیمی از آن ها مسکونی است. مهم ترین جزایر ایران ، جزایر خارک و خارکو ، لاوان (شیخ شعیب) ، فارور بزرگ و کوچک ، کیش ، تنب بزرگ ، تنب کوچک ، ابوموسی ، هندورابی ، سیری ، قشم ، هنگام ، هرمز ، لارک و فارسی است.

آشنایی با موقعیت جغرافیایی عراق

موقعیت ، وسعت ، جمعیت ، آب و هوا ، قومیت ، دین و مذهب ، رودخانه ها ، سواحل و بنادر و اهمیت کشور عراق به شرح زیر است :

موقعیت ، وسعت و جمعیت

عراق بین ۲۹ تا ۳۶/۵ درجه عرض شمالی و ۳۸ تا ۴۸ درجه طول شرقی قرار دارد. این کشور از جنوب با کشورهای کویت و عربستان ، از سمت غرب با اردن و سوریه ، از شمال

با ترکیه و از شرق با جمهوری اسلامی ایران همسایه است. سرزمین عراق در جنوب غربی آسیا و جنوب غربی فلات ایران واقع شده است.

موقعیت راهبردی عراق که در تقاطع سه قاره قرار گرفته و ویژگی های خاص جغرافیایی آن ، نقش عمده ای در تاریخ این کشور ایفا کرده است.

وسعت عراق ۴۳۴۹۲۴ کیلومتر مربع است که از این مقدار ۴۹۱۰ کیلومتر مربع شامل دریاچه ، باتلاق و سایر پهنه های آبی است.

در سرشماری عراق در سال ۲۰۱۰ م (۱۳۸۶ش) جمعیت این کشور در حدود ۲۸ میلیون نفر بوده است (جمعیت عراق در شروع جنگ در حدود ۱۳ میلیون نفر بوده است).

آب و هوا

از نظر آب و هوایی کشور عراق به پنج منطقه تقسیم می شود:

(۱) منطقه کوهستانی شمال: این منطقه آب و هوای مدیترانه ای دارد و در زمستان بسیار سرد و همراه با برف و باران بوده و دما گاهی تا ۳۰ درجه زیر صفر می رسد و از تابستانی معتدل برخوردار است.

(۲) منطقه مرکزی: این منطقه زمستان هایی معتدل دارد و در تابستان ، هوا گرم و نسبتاً مرطوب و دما بین ۳۵ تا ۴۵ درجه متغیر است.

(۳) منطقه جنوب و جنوب غرب: این منطقه تحت تأثیر بادهای خشک و گرم حجاز قرار گرفته و به علت بارش کم ، تبدیل به بیابانی خشک شده و دارای زمستانی ملایم و مرطوب (همراه با باران های نسبتاً شدید) و تابستانی بسیار گرم است. رطوبت هوا بین ۷۰ تا ۹۰ درصد متغیر است.

(۴) منطقه جنوب شرقی: در این منطقه ، با وجود هوای مرطوب ناشی از آب و هوای خلیج فارس و باتلاق ها و هورهای اطراف ، دما بالا بوده و تا بیش از ۵۰ درجه می رسد. این منطقه تابستانی گرم و زمستانی معتدل دارد ولی در زمستان به دلیل بادهای سرد و خشک ، سوز سرما در شب زیاد است.

(۵) منطقه غرب: این منطقه دارای تابستان های خیلی گرم است اما خشونت سرما در زمستان وجود ندارد و هر قدر از شمال عراق به سمت جنوب می رویم بر دما افزوده می شود.

قومیت ، دین و مذهب

در مورد عراق به لحاظ قومی و نژادی روی تقسیم بندی زیر توافق بیشتری وجود دارد: ۷۷ تا ۸۰ درصد عرب (بزرگ ترین گروه قومی) از نژاد سامی که اکثر آن ها شیعه اند (۶۰ تا ۶۵ درصد) ، ۱۹ درصد کرد (دومین گروه بزرگ قومی)؛ و بقیه ترکمن ها و مسیحیان هستند که حدود ۱ تا ۲ درصد جمعیت را شامل می شوند. آشوریان و آرامنه هم یک درصد و ایرانیان نیز با حدود یک درصد در شهرهای مذهبی عراق ساکن هستند.

رودخانه های مهم

عراق رود های فراوانی دارد که منشأ اکثر آنها در کشورهای ترکیه و ایران است. مهم ترین رودهای این کشور عبارتند از :

(۱) شط العرب: این رود از پیوستن دجله و فرات در القرنه (۴۰ کیلومتری شمال غرب بصره) به وجود می آید و تا ۸۰ کیلومتری (از قرنه تا نهرخین) در خاک عراق جریان می یابد و پس از آن با الحاق رودخانه کارون از نهر خین تا سواحل خلیج فارس (دهانه اروندرود) به نام اروندرود به طول ۸۴ کیلومتر مرز بین المللی ایران و عراق را تشکیل می دهد. عرض این رودخانه در مواقع عادی بین ۵۰۰ تا ۷۰۰ متر و عمق آن از ۱۰ تا ۱۵ متر متغیر است و یک مانع عملیاتی جدی برای عراق ایران محسوب می شود.

(۲) رود فرات: این رود از قسمت جنوب شرق ترکیه سرچشمه گرفته و پس از عبور از سوریه وارد عراق می شود. رودهای فرات سو و مراد سو در ترکیه و شعبات بلیخ و خابور در سوریه به این رود می ریزند. طول این رود ۱۳۳۲ کیلومتر است.

(۳) رود دجله: این رود از ارتفاعات جنوب شرقی ترکیه سرچشمه می گیرد و وارد عراق می شود. در ضمن رودهای سیروان، دیالی، زاب بزرگ، زاب کوچک و... که از رودهای ایران است به رودخانه دجله عراق می ریزند. طول دجله از ابتدا تا القرنه ۱۶۷۰ کیلومتر است.

سواحل و بنادر

سواحل عراق در خلیج فارس از دهانه فاو (راس البیشه) شروع می شود و تا بندر ام القصر به طول ۴۸ کیلومتر ادامه می یابد.

عراق با داشتن بنادر عمده «بصره»، «ام القصر»، «فاو» و سکوه‌های نفتی «الامیه» و «البکر» بخش عمده ای از کالاهای خود را از طریق حمل و نقل دریایی جابجا می کند.

اهمیت عراق

جلگه بین‌النهرین از تمدن‌های باستانی است و بغداد مرکز حکومت خلفای عباسی در بین‌النهرین یکی از کانون‌های مهم سیاسی و اقتصادی جهان در گذشته محسوب می شد. عراق در بین کشورهای خاورمیانه موقعیت ویژه ای دارد، چرا که تنها کشوری است که هم از منابع غنی نفت بهره مند است و هم رودخانه‌های پرآب و قابل کشتیرانی دارد و هم به لحاظ کشاورزی سرزمینی حاصلخیز است و از جمعیت متعادلی نیز برخوردار است. بر این اساس عراق این ظرفیت را دارد که تولید و صادرات هر دو محصول استراتژیک دنیا یعنی گندم و نفت را داشته باشد.

عراق برای همسایگانش اهمیت زیادی دارد و اتحاد با هر یک از آن ها دارای منافع دوجانبه است. این کشور به دلیل داشتن اکثریت جمعیت شیعه و وجود اماکن مقدسه مقدسی مانند کربلا و نجف برای ایران بسیار حائز اهمیت است ، زیرا اتحاد دو کشور موجب وحدت حوزه های علمیه نجف و قم خواهد شد و در نتیجه میان شیعیان ، یکپارچگی و اتحاد به وجود خواهد آمد. علاوه بر این ، عراق برای ایران ، راه دستیابی به قدس محسوب می گردد ، اما ترکیه در صورت تسلط بر عراق ، می تواند به منابع نفتی این کشور دست یافته و به خلیج فارس راه یابد.

فصل سوم

پیشینه مناقشات مرزی ایران و عراق

مقدمه

آغاز مناقشات بین کشورهای ایران و عراق به سال ۱۹۳۱ م (۱۳۱۰ ش) برمی گردد. در این سال ، دولت عراق که تحت الحمایه انگلستان بود ، با ارسال چندین یادداشت اعتراض آمیز به دولت ایران ، مأموران گمرک و نیروی دریایی ایران را متهم به نادیده گرفتن مقررات سازمان بندر بصره و تجاوز به حق حاکمیت عراق در آب های اروندرود کرد و در سال ۱۹۳۴ م (۱۳۱۳ ش) به منظور جلوگیری از اعمال حاکمیت ایران بر اروندرود به جامعه ملل شکایت کرد.

در ۱۹۳۷ م (۱۳۱۶ ش) ، طی قراردادی حق کشتی رانی در سراسر اروندرود (به استثنای پنج کیلومتر از آب های آبادان تا تالوگ) به دولت عراق واگذار شد. قرارداد مذکور در چارچوب اهداف راهبردی بریتانیا به ایران تحمیل گردید و در چنین شرایطی روابط دو کشور رو به تیرگی نهاد.

در ۱۹۶۹ م (۱۳۴۸ ش) عراق اروندرود را جزء لاینفک کشور خود نامید و از ایران خواست پرچم های خود را از کشتی ها پایین آورد. طی این اظهارات ، ایران عهدنامه مرزی قبلی را ملغی اعلام کرد و تمایل خود را به انعقاد قراردادی مبتنی بر خط تالوگ اعلام نمود. این رویداد ، دو کشور را تا آستانه برخورد نظامی پیش برد تا اینکه با میانجیگری هواری بومدین (رئیس جمهور الجزایر) در جریان اجلاس سران اوپک در الجزیره ، دو کشور به توافقاتی برای حل اختلافات دست یافتند و خط تالوگ را به عنوان خط مرزی پذیرفتند. انعقاد قرارداد ۱۹۷۵ م (۱۳۵۳ ش) الجزایر در ظاهر باعث پایان اختلافات مرزی و روابط بهتر شد ، اما آرامش نسبی با وقوع انقلاب اسلامی در ایران پایان یافت.

پیروزی انقلاب اسلامی موجب تغییر ساختار قدرت در خاورمیانه و نظام امنیتی دو قطبی حاکم بر جهان شد. ایران از صف حامیان بلوک غرب خارج شد و آمریکا، عراق را به جنگ با ایران ترغیب نمود. اگرچه ظاهر جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، اختلافات مرزی عنوان گردید اما در واقع تجاوز به ایران نتیجه نارضایتی دو بلوک شرق و غرب از انقلاب ایران و نگرانی از گسترش آن بر منطقه و حمایت از منافع دولت های محافظه کار عربی بود.

این جنگ به رغم حمایت های بی دریغ استکبار جهانی و ارتجاع منطقه، هشت سال به طول انجامید، سرانجام در ۲۳ مرداد ۱۳۶۹ش، صدام برای صلح با ایران به پذیرش قراردادی تن داد که زمانی به خاطر لغو آن، جنگ را آغاز کرده بود و خط تالوگ به عنوان مبنای تقسیم اروندرود مورد تایید دو کشور قرار گرفت. به هر حال، اختلافات مرزی و دعاوی ارضی تاریخی دو دولت در دو مقطع به قرار زیر بررسی می شود:

از دولت عثمانی تا تشکیل دولت عراق

در اوایل قرن دهم هجری، شاه اسماعیل صفوی دولت مرکزی قدرتمندی را به نام صفویه در ایران تأسیس کرد که موجب نارضایتی و ناراحتی همسایه غربی ایران یعنی امپراتوری عثمانی شد که ادعای خلافت بر مسلمین داشت.

در نتیجه جنگ های خونین ایران و عثمانی که در حقیقت، جنگ تضاد منافع دو ابرقدرت منطقه ای بود، آغاز شد. در مدت ۵ قرن تا انحلال امپراتوری عثمانی حدود ۲۴ جنگ بین این دو دولت واقع شد که اولین آن نبرد معروف چالدران و آخرین آن در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار رخ داد. این جنگ ها در دوره های صفویه، زندیه، افشاریه و قاجاریه ادامه داشت و مرزهای دو کشور همواره تغییر می کرد.

شایان توجه است که نقش کشورهای اروپایی را نباید در تشدید جنگ های بین ایران و عثمانی نادیده گرفت. کشورهای اروپایی از زمانی که دولت قدرتمند صفویه در مقابل عثمانی قد علم کرد، همواره با تحریک و توطئه سعی می کردند قدرت بزرگ امپراتوری عثمانی را متوجه ایران کرده تا مانع توسعه فتوحات آنان در اروپا شوند.

جنگ های طولانی بین ایران و عثمانی به اروپایی ها فرصت داد تا وضعیت مطلوبی در داخل پیدا کنند و به فکر جهان گشایی و توسعه تجارت و بازرگانی در قاره های دیگر

باشند ، بنابراین هر گاه از ناحیه عثمانی ها احساس خطر می کردند ، با طرح نقشه های شوم ، آتش جنگ بین ایران و عثمانی را روشن می کردند.

مهم ترین علل جنگ های ایران و عثمانی

جنگ های بین ایران و عثمانی ، علل مختلفی داشته است که در اینجا به مهم ترین علل آن اشاره می شود :

(۱) اختلاف مرزی دو دولت و توسعه طلبی حکام عثمانی و چشم داشت آنها به قسمت هایی از خاک ایران به خصوص ولایت گرجستان ، ارمنستان ، آذربایجان ، کردستان و عراق و متقابلاً علاقه ایرانیان به عراق به دلیل وجود بقاع ائمه اطهار که مورد احترام و اعتقاد شیعیان بود؛

(۲) دامن زدن انگلیس به اختلافات مذهبی بین دو کشور؛

(۳) بدرفتاری حاکمان و ماموران دولت عثمانی با زائران ایرانی که برای زیارت عتبات عالیات به عراق عزیمت می کردند؛

(۴) تحریک و آتش افروزی کشورهای اروپایی بین ایران و عثمانی به منظور تضعیف این دو ابرقدرت شرقی و تامین امنیت و منافع خود؛

(۵) اوضاع نابسامان داخلی در زمان های مختلف ناشی از بی ثباتی حکومت های استبدادی و بی لیاقتی زمامداران؛

(۶) پناهنده شدن امیران و شاهزادگان ناراضی و یاغی ایران و عثمانی به دربارهای یکدیگر؛

(۷) وضعیت ایلات و عشایر و بیلاق و قشلاق کردن آن ها در ولایات مرزی دو کشور که برای استفاده از مراتع بین دو کشور تردد می کردند و بر اثر منافع خود ، ترک تابعیت و تجدید تابعیت می کردند و باعث بر هم خوردن روابط دو کشور می شدند.

از تشکیل کشور عراق تا پیروزی انقلاب اسلامی

پس از جنگ جهانی اول در سالهای ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ م (۱۲۹۳ تا ۱۲۹۷ش) امپراتوری عثمانی که از دولت های مغلوب جنگ بود ، فروپاشید و کشورهای جدیدی به جغرافیای جهانی وارد شدند؛ از جمله آن ها تشکیل عراق در سال ۱۹۲۰ م (۱۲۹۹ش) در بین النهرین بود که از سوی جامعه ملل (سازمانی شبیه سازمان ملل متحد فعلی) برای مدت ۱۲ سال

تحت قیمومیت انگلستان در آمد تا پس از کسب توانایی های لازم و تجارب اداری و سیاسی و ... به استقلال کامل دست یابد.

دعاوی مرزی ایران با کشور جدید عراق همان موارد اختلاف عثمانی سابق بود که بخش عمده این اختلاف مربوط به مرز مشترک رودخانه ای اروند و حقوق کشتی رانی در آن بود. عدم پذیرش و نارضایتی دولت ایران از مرزهای تعیین شده با عراق سبب گردید که ایران از به رسمیت شناختن دولت عراق خودداری کند.

انگلستان که در هر دو کشور دارای نفوذ بود و اختلافات رو به تزاید ایران و عراق را خطری برای امنیت منافع خود می دید ، حل و فصل اختلافات دو کشور را پیش گرفت که در نتیجه این اقدامات ، ایران ، استقلال عراق را به رسمیت شناخت اما دولت های انگلستان و عراق بر خلاف وعده های خود

هیچ گونه اقدامی در جهت تامین خواسته ایران انجام ندادند که این موضوع موجب تیرگی شدید روابط دیپلماتیک بین ایران و عراق شد.

به دنبال درگیری های مرزی بین دو کشور ، عراق در ۱۹۳۴ م (۱۳۱۳ش) از ایران به جامعه ملل شکایت کرد. چون اجلاس جامعه مزبور در یافتن راه حل مورد رضایت طرفین توفیق نیافت ، به طرفین پیشنهاد کرد از طریق مذاکره مستقیم در حل موارد اختلاف تلاش کنند که این پیشنهاد از طرف دو دولت ایران و عراق پذیرفته شد.

در این مذاکرات به منظور عقد عهد نامه جدیدی برای تعیین دقیق مرزهای خاکی و آبی دو کشور در تهران و بغداد آغاز شد ، نتیجه ای حاصل نشد و مشکل همچنان به قوت خود باقی ماند.

قدرت یافتن آلمان از سال ۱۹۳۵ م (۱۳۱۴ش) به بعد ، برای دولت انگلیس موجب نگرانی شد و بدین منظور انگلیس درصدد برآمد به هر ترتیب اختلاف مرزی ایران و عراق حل شود؛ زیرا موضوع عقد یک پیمان دفاعی بین دولت های منطقه (ایران ، ترکیه و افغانستان) برای مقابله با تهدیدات احتمالی آلمان طرح ریزی شده بود و علاوه بر دولت انگلستان ، دولت ترکیه نیز اصرار می ورزید که هرچه زودتر اختلافات مرزی ایران و عراق حل شود تا زمینه برای عقد پیمان مزبور فراهم شود.

پس از مذاکرات مفصل در تهران و بغداد دو دولت ایران و عراق در سال ۱۳۱۶ش، طرح عهدنامه ای را بر اساس عهدنامه ارزروم ۱۸۴۷ م (۱۲۲۶ش) و پروتکل ۱۹۱۳ م (۱۲۹۲ش) اسلامبول و صورت مجلس های تحدید حدود ۱۹۱۴ م (۱۲۹۳ش) تهیه کردند که در آن به مالکیت ایران در اروندرود اعتراف نشده بود ولی اسمی نیز از حق حاکمیت مطلق عراق بر اروندرود نبرده بود و ایران و عراق در اداره امور اروندرود و مسیر کشتی رانی حقوق مساوی یافتند و قرار شد در قرارداد دیگری تا یک سال آینده جزئیات و نحوه اداره اروندرود، روشن و تصویب شود.

چهار روز بعد از امضای عهدنامه و حل ظاهری اختلافات بین ایران و عراق، پیمان دفاعی و عدم تعرض معروف به پیمان سعدآباد، عهدنامه ۱۳۱۶ش بین دولت های ایران، عراق، افغانستان و ترکیه در تهران به امضا رسید ولی عراقی ها حاضر نبودند حقوق ایران را رعایت کنند و بلافاصله پس از امضای قرارداد سعی کردند با طفره و تعلل، از زیر بار تعهدات مربوط در معاهده و پروتکل ضمیمه آن، که مربوط به اداره اروندرود می شد، شانه خالی کنند و اداره کشتی رانی و عواید حاصل از اروندرود را در دست خود نگه دارند.

در مورد مفاد عهدنامه ۱۳۱۶، به طور خلاصه می توان گفت که در این عهدنامه به جای اینکه خط تالوگ به عنوان مرز مشترک در اروندرود تعیین شود، به جز قسمت کوچکی (در حدود ۵ کیلومتر) در مقابل جزیره آبادان، حاکمیت تمامی اروندرود به عراق واگذار شده بود.

در ۱۹۴۹ م (۱۳۲۸ش) با توجه به اینکه عراق حقوق مندرج در عهدنامه ۱۹۳۷ م (۱۳۱۶ش) را همچنان نادیده می گرفت، دولت ایران پیش نویس یک عهد نامه جدید را به عراق پیشنهاد داد که به علت عدم توجه و عدم همکاری مقامات عراقی، مشکلات موجود همچنان حل نشده باقی ماند و تلاش ایران برای بهبود مناسبات نتیجه نداد.

در ۱۹۵۸ م (۱۳۳۷ش) ایران دوباره خواستار احقاق حقوق طبیعی و مسلم خود در اروندرود شد و از دولت عراق خواست تا با پذیرش خط تالوگ در این رودخانه، به اختلافات دیرینه خاتمه دهد. ولی سرلشکر عبدالکریم قاسم (رئیس جمهور رژیم وقت عراق)، در یک مصاحبه مطبوعاتی اعلام کرد: «اساساً در عهدنامه ۱۹۳۷ م (۱۳۱۶ش)، عراق آن ۵ کیلومتر از اروندرود را به ایران بخشیده و این یک بخشش بوده و یک حق مكتسب نبوده است».

متعاقب این اظهارات، وزارت خارجه ایران اعلام کرد: «به این ترتیب، دولت ایران

جز خط تالوگ ، هیچ مدرک دیگری را برای تعیین خط مرزی در اروندرود با حقوق خود و اصول مسلم بین المللی منطبق نمی داند.»

اسناد و مدارکی که از طرف وزارت امور خارجه انگلستان بعدها منتشر شد ، حاکی از آن است که درباره مسئله اختلافات مرزی ایران و عراق ، عامل تصمیم گیرنده و تعیین کننده دولت انگلستان بوده است.

به این ترتیب اختلافات دو کشور همسایه همچنان ادامه یافت تا در ۱۹۶۹م (۱۳۴۸ش) ، هیئت نمایندگی ایران مامور مذاکره درباره اختلافات مرزی با عراق ، که در بغداد به سر می برد ، با ملاحظه عدم همکاری مقامات عراقی پس از تسلیم یادداشتی به وزارت امور خارجه عراق مبنی بر اینکه به علت تخلف عراق از مفاد عهدنامه ۱۹۳۷م (۱۳۱۶ش) و مغایر بودن این عهدنامه با عرف و اصول حقوق بین المللی در مورد مرزهای رودخانه ای ، این عهدنامه را کان لم یکن تلقی می کند ، بغداد را ترک کرد.

دولت عراق در پاسخ اظهار داشت که عراق اروندرود را جزئی از قلمرو خود می داند و از دولت ایران می خواهد که به کشتی هایی که با پرچم ایران در اروندرود حرکت می کنند ، دستور دهد پرچم خود را پایین بیاورند و پرچم عراق را برافرازند و همچنین اگر از نفرات نیروی دریایی ایرانی کسی در کشتی باشد ، او را به زور خارج خواهند کرد و پرچم ایران را پایین خواهد کشید و در آینده با توسل به قوه قهریه اجازه نخواهد داد که کشتی هایی که مقصد آن ها بنادر ایران (خرمشهر و آبادان) است ، وارد اروندرود شوند.

دولت ایران هم عملاً عهدنامه ۱۹۳۷م (۱۳۱۶ش) را ملغی اعلام و در ۳۰ فروردین ۱۳۴۸ ش (۱۹۶۹م) ، کشتی تجاری ابن سینا با پرچم و راهنمای ایرانی و تحت حمایت ناوچه های ایران از اروندرود عبور کرد.

در نتیجه روابط دو کشور به شدت تیره و بحرانی شد و دولت ایران رسماً عهدنامه ۱۹۳۷م (۱۳۱۶ش) را بدون ارزش و منتفی اعلام کرد ، ولی آمادگی خود را برای آغاز

مذاکره برای حل اختلافات و عقد قرارداد جدید اعلام کرد.

دولت عراق نیز به اقدامات خصمانه از قبیل راندن اجباری هزاران نفر افراد ایرانی الاصل مقیم عراق و اعمال محدودیت برای زائران ایرانی اماکن مقدس و جنگ تبلیغاتی شدید و درگیری های پراکنده مرزی مبادرت ورزید که منجر به تمرکز نیروهای نظامی دو کشور در طول مرزهای مشترک شد ولی قدرت نمایی ارتش ایران مانع از این شد که عراق بتواند از تردد کشتی ها در اروندرود با پرچم ایران جلوگیری کند. گسترش دامنه بحران تا ۱۹۷۵م (۱۳۵۳ش) ادامه یافت و ایران با حمایت از جنبش «اکراد بارزانی» یکی از قومیت های بزرگ عراق کرده که همواره نسبت به حکومت مرکزی، واگرایی داشته و خواهان خودمختاری در عراق بوده است، دولت عراق را تحت فشار شدیدی قرار داد.

قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر

در اجلاس سران دولت های صادر کننده نفت (اوپک) که ۴ تا ۶ مارس ۱۹۷۵م (۱۳ تا ۱۵ اسفند ۱۳۵۳ش) در الجزایر تشکیل شد، با ابتکار و میانجیگری رئیس جمهور الجزایر، بین ایران و عراق در خصوص نحوه حل اختلافات بر اساس رعایت اصول احترام به تمامیت ارضی و تجاوز ناپذیری مرزها و عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر، توافق و بیانیه ای به شرح زیر در مورد کشور ایران و عراق منتشر شد:

۱) مرزهای زمینی خود را بر اساس پروتکل قسطنطنیه در ۱۹۱۳م (۱۲۹۲ش) و صورت جلسه های هیات تعیین مرز در ۱۹۱۴م (۱۲۹۳ش) تعیین کنند.

۲) مرزهای آبی خود را بر اساس خط تالوگ تعیین کنند.

۳) با این کار دو کشور امنیت و اعتماد متقابل را در امتداد مرزهای مشترک خویش برقرار خواهند ساخت. طرفین متعهد می شوند که در مرزهای خود کنترلی دقیق و موثر به منظور قطع هرگونه نفوذ که جنبه خرابکارانه از هر سو داشته باشد، اعمال کنند.

۴) دو طرف توافق کردند که مقررات فوق، عواملی تجزیه ناپذیر از یک راه حل کلی بوده و در نتیجه بدیهی است که نقض هر یک از مفاد فوق مغایر روح توافق الجزایر است.

شایان توجه است که وزیر خارجه الجزایر متن قرارداد مشترک را در حضور رهبران سه کشور و در برابر ده ها خبرنگار قرائت کرد و یک نسخه از قرارداد الجزایر به

همراه نقشه های مرزی در سازمان ملل نگهداری می شود. عهدنامه مربوط به مرزهای دولتی و حسن همجواری، مشتمل بر یک مقدمه و هشت ماده است ماده شش آن در خصوص موارد زیر است:

الف) در مورد رفع اختلافات به طرق مسالمت آمیز تاکید می کند و مقرر می دارد که اختلافات احتمالی دو طرف از طریق ارجاع به حکمیت و دیوان داوری حل و فصل شود؛

ب) پروتکل راجع به علامت گذاری مجدد مرز زمینی و شرح مرز زمینی؛

ج) پروتکل راجع به تعیین مرز رودخانه ای.

نکات مهم در قراردادهای ایران و عثمانی/عراق

در قراردادهای منعقد شده بین ایران و عثمانی/عراق، نکات مهم و فراوانی وجود دارد که به برخی از آن ها به شرح زیر اشاره می شود:

۱) در قراردادهای قبل از قرارداد الجزایر حضور قدرت های استکباری روس و انگلیس و دخالت آن ها در تنظیم متن قراردادها، علت اصلی عدم استحکام و دوام این قراردادها بوده است، زیرا به دلیل منافع سرشار آن ها در منطقه خلیج فارس، هیچ گاه حاکمیت دو دولت را نمی پذیرفتند. تنها در خصوص قرارداد الجزایر، میانجی دولت الجزایر بوده است که به عنوان دوست مشترک ایران و عراق، برای رفع مناقشات وارد عمل شده است.

۲) اگرچه پذیرش قراردادهای بین دو دولت، به عنوان پایان مناقشات تلقی می شد ولی با روی کار آمدن دولتی مستبد و با رویکرد سیاسی جدید، همه مناسبات قراردادها تحت تاثیر قرار می گرفت و موجب تجدید مناقشات بین دو دولت می گردید که نمونه آن را می توان در حکومت استبدادی و دیکتاتوری صدام جستجو کرد.

۳) هرچند قراردادهای منعقد شده بین دو دولت، تمام راه حل های برون رفت از اختلافات را پیش بینی می کرد ولی به دلیل نداشتن ضمانت اجرایی، در عمل با شکست مواجه می شد، به ویژه قرارداد الجزایر که از جامعیت برخوردار بود و مفاهیمی مانند «قطعی»، «دائمی»، «تغییر ناپذیر» و «غیر قابل نقض» در آن به چشم می خورد ولی صدام کلیه این موارد را نادیده گرفت و با نقض آن، تهاجم خود را به ایران آغاز کرد.

۴) قراردادهای منعقد شده در دوران حکومت عثمانی به دلیل منافع قدرت های استکباری روس و انگلیس و قرارداد الجزایر، به دلیل نفوذ قدرت های بزرگ (آمریکا و

شوروی)، هیچ گونه ضمانتی برای جلوگیری از بروز جنگ، نداشتند. (۵) کلیه قراردادهای منعقد شده بین دو دولت، به علت به هم خوردن توازن قدرت به نفع هر کدام، ملغی اعلام می شد. مثلاً قرارداد ۱۹۳۷ م (۱۳۱۶ ش) به علت تخلفات مکرر دولت عراق، به مرحله اجرا نرسید و شاه مخلوع ایران به دلیل حمایت آمریکا و بالا رفتن قدرت نظامی اش، قرارداد مذکور را در ۱۹۶۹ م (۱۳۴۸ ش) ملغی اعلام کرد.

بها نه رژیم بعث عراق برای شروع جنگ

با توجه به مفاد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، رژیم بعث عراق در آستانه تجاوز به ایران طی یادداشتی به سفارت جمهوری اسلامی ایران در بغداد، لغو یک جانبه قرارداد الجزایر را اعلام نمود و تاکید کرد که پذیرش این قرارداد در آن زمان بر عراق تحمیل شده است و در شرایط کنونی، رسالت عراق ایجاد می کند تا کنترل امنیت خلیج - فارس - را به دست گرفته و نقش خود را ایفا کند. از این رو رژیم عراق خود را موظف به رعایت قوانین، تعهدات و قواعد حقوقی و بین المللی نمی داند.

رژیم بعث عراق با عنوان عوام فریبانه « احقاق حقوق تاریخی عراق »، برای لغو قرارداد الجزایر، ابتدا در تاریخ ۱۷ تا ۱۹ شهریور ۱۳۵۹، مبادرت به اشغال مناطق زین القوس و سیف سعد (خان لیلی و میمک) نمود و سپس، طی یک نطق تلویزیونی در تاریخ ۱۷ سپتامبر ۱۹۸۰ م (۲۶ شهریور ۱۳۵۹ ش) قرار داد مزبور را به طور یک جانبه، ملغی و بی اعتبار دانست.

گفتنی است بی توجهی به این امر مهم (نقض یک جانبه قرارداد) که مغایر با قواعد حقوقی سازمان های نظیر کنوانسیون وین، منشور ملل متحد و اعلامیه اصول حقوق بین الملل است، از معتبرترین اسناد جرم و جنایت علیه رژیم بعث عراق است که در تاریخ ثبت شده است و قدرت های استکباری و سازمان های حقوقی و بین المللی هیچ گونه اعتراض و واکنش جدی نسبت به آن نداشتند.

وضعیت ایران و عراق در آستانه جنگ

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران در شرایطی به پیروزی رسید که جهان به دو قطب قدرت تقسیم شده بود. از نظر سیاسی بین بلوک غرب (با محوریت ایالات متحده آمریکا) و شرق (با محوریت اتحاد جماهیر شوروی)جنگ سرد برقرار بود و از نظر فرهنگی ، جهان با دو مکتب لیبرالیسم و کمونیسم رو به رو بود . در چنین شرایطی جمهوری اسلامی ایران با اتخاذ سیاست نه شرقی و نه غربی ، دو قطب قدرتمند جهانی را به چالش کشید.

رویارویی نظام سلطه با جمهوری اسلامی ایران به دلیل استقلال خواهی ملت بود. بنابراین برای اینکه انقلاب اسلامی در ایران ثبات پیدا نکند ، به انواع توطئه های مختلف متوسل شدند که برخی عبارتند از:

نفوذ عناصر خود در داخل حاکمیت

تحریک احزاب و گروههای معاند نظام

تحریک تروریست های داخلی

اقدام نظامی صدام

در این فصل به شرایط و وضعیت جمهوری اسلامی ایران و عراق و مقایسه آن ها در آستانه جنگ (۲۲ بهمن ۱۳۵۷ تا ۳۱ شهریور ۱۳۵۹) که حدود بیست ماه است پرداخته می شود .

وضعیت و شرایط نظام جمهوری اسلامی ایران در آستانه جنگ

اوضاع و شرایط ایران در ابعاد سیاسی – امنیتی ف اقتصادی و نظامی در آستانه جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران به قرار زیر بوده است :

الف) وضعیت سیاسی و امنیتی

با پیروزی انقلاب اسلامی، دولتی میانه رو روی کار آمد که نه انقلابی بود و نه معتقد به حرکت های انقلابی، در نتیجه تضاد دولت موقت با نهادها و نیروهای انقلابی بیشتر شد و از طرفی گروههای سیاسی مخالف نظام با اختلال در روند کشور در صدد به دست آوردن امتیازات بیشتری بودند.

با اشغال لانه جاسوسی (سفارت آمریکا در تهران) در ۱۳/۰۸/۱۳۵۸ و بازتاب وسیع آن در ایران و منطقه و جهان و تأیید امام خمینی (ره) بر این حرکت، دولت بازرگان یک روز بعد از اشغال لانه جاسوسی، استعفا داد و زمام امور کشور به فرمان امام، به شورای انقلاب سپرده شد.

این شورا که مدت هشت ماه زمام امور را در دست داشت، وظیفه حل بحران گروگان گیری، اجرای همه پرسی قانون اساسی، انتخابات ریاست جمهوری و انتخابات مجلس شورای اسلامی را به عهده گرفت.

در تاریخ ۱۳۵۸/۱۱/۸ انتخابات ریاست جمهوری برگزار شد و بنی صدر که توانسته بود حمایت جامعه روحانیت مبارز را جلب کند با اکثریت قاطع آراء به ریاست جمهوری اسلامی ایران منصوب شد. متأسفانه بنی صدر پس از انتخابات ریاست جمهوری سعی در ایجاد بحران و تشنج در کشور کرد. بنابراین بین گروههای مختلف سیاسی و حتی سران نظام؛ بنی صدر و لیبرال ها از یک طرف و نیروهای خط امام از طرف دیگر، توافق و همسویی وجود نداشت. و در سطح بین الملل نیز رابطه ایران با آمریکا و شوروی و همچنین کشورهای منطقه، تیره بود.

بنابراین لیبرالیسم همچنان در قدرت ماند و انقلابیون همه قدرت خود را برای ورود به مجلس شورای اسلامی صرف کردند و بیشترین آراء را به دست آوردند.

مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۵۹/۰۴/۷ تشکیل شد و در شروع کار، دو وظیفه اصلی داشت: (۱) حل موضوع گروگان گیری، (۲) رای اعتماد به نخست وزیر و کابینه، در انتخاب نخست وزیری، کشمکش مجلس با خط لیبرالیسم زیاد شد تا بالاخره بنی صدر مجبور شد نخست وزیر پیشنهادی حزب جمهوری (شهید رجایی) را برای اخذ رای اعتماد به مجلس معرفی نماید. در نتیجه شهید رجایی در تاریخ ۱۳۵۹/۵۰/۱۸ به عنوان نخست وزیر انتخاب شد و شایان توجه است که در آستانه جنگ، گروههای سیاسی مختلفی که در زمان قیام و رهبری امام خمینی (ره) فرصت خودنمایی یافته بودند، خود را وارث اصلی انقلاب دانستند و برای رسیدن به قدرت،

تلاش های افراطی خود را آغاز کردند. آنها با انتشار نشریات گوناگون و تشکیل ستاد و کانون های عملیاتی و خانه های تیمی ، به جذب جوانان پرشور و سوء استفاده از نیروی انقلابی مردم پرداختند . و کشور را با بحرانی جدی روبرو ساختند . گروه های سیاسی اوایل انقلاب پنج دسته بودند :

(۱) نیروهای مذهبی اصیل یا ایران امام خمینی(ره) که به عنوان حزب الله شناخته می شدند.
(۲) لیبرال ها و گروههایی که در برخورد با آمریکا به نوعی سازش تمایل داشتند ، معروف ترین آن ها جبهه ملی ، حزب ایران ، نهضت آزادی و حزب ملت ایران بود .
(۳) گروه های چپ گرا که اندیشه کمونیستی را تبلیغ می کردند . و معروف ترین آنها حزب توده ، چریک های فدایی خلق اکثریت و اقلیت ، حزب کارگران سوسیالیست ، حزب رنجبران یا سازمان انقلاب ، سازمان پیکار در راه آزادی طبقه کارگر ، حزب کمونیست و حزب طبقه کارگران و دهقانان بودند .

(۴) گروه های التقاطی که اندیشه های آنان ترکیبی از افکار اسلامی و مارکسیستی بود و معروف ترین آنها سازمان مجاهدین خلق (منافقین) ، سازمان های آرمان مستضعفین ، امت ، جنبش مسلمانان مبارز و گروه تروریستی فرقان بود.

(۵) گروه های سیاسی ای که ماهیت قومی و زبانی داشتند و برجسته ترین آنها حزب خلق مسلمان آذربایجان ، احزاب کومله و دمکرات کردستان ، جنبش مجاهدان بلوچ ایران (جمبا) و حزب خلق عرب خوزستان بودند.

به طور خلاصه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، گروه های ضد انقلاب برای تضعیف جریان انقلاب و جلوگیری از تشکیل نظام با ثبات جدید در ایران برخی از اقدامات زیر را انجام دادند :

(۱) گروه فرقان به ترور برخی از شخصیت های مهم انقلاب اسلامی نظیر سپهبد قرنی (اولین رئیس ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی) ، آیت الله مرتضی مطهری (رئیس شورای انقلاب) ، آیت الله دکتر محمد مفتاح (استاد حوزه و دانشگاه) ، حاج مهدی عراقی (از یاران امام) و آیت الله سید محمد علی قاضی (امام جمعه تبریز) مبادرت نموده و آن ها را به شهادت رساندند.

(۲) هواداران حزب خلق مسلمان در آذر ۱۳۵۸ برای مدت سه روز مرکز صدا و سیمای تبریز رادر اختیار خود گرفتند . از سوی دیگر چریک های فدای خلق در اواخر

- اسفند ۱۳۵۷ و اوایل فروردین ۱۳۵۸ درگیری هایی را در گنبد کاووس به وجود آوردند و تلاش کردند تا در همه پرسی مربوط به تغییر نظام شاهنشاهی به جمهوری اسلامی ، اختلال کنند.
- (۳) گروه هایی مانند دمکرات و کومله در استان کردستان و شمال غرب کشور و احزاب و جریان خلق عرب در استان خوزستان ، فعال شدند . این احزاب و گروهها روابط صمیمانه ای با رژیم عراق داشتند و دولت عراق از آنها برای مقاصد خود در ارتباط با ایران استفاده می کرد .
- در نهایت می توان گفت نتیجه فعالیت ها و عملکرد احزاب و گروه های ضد انقلاب به قرار زیر بوده است .
- ۱- ترور استوانه های نظام نظیر علمای تاثیر گذار و روحانیون پر نفوذ طرفدار امام خمینی (ره) در سراسر کشور
  - ۲- ترور مردم عادی برای ایجاد رعب و وحشت
  - ۳- فعالیت و تبلیغات گسترده به منظور انحلال ارتش و جلوگیری از تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
  - ۴- توسعه اختلافات قومی و تلاش برای واگرایی اقوام ایرانی از یکدیگر
  - ۵- اختلال در عدم تشکیل یک حکومت مردمی مقتدر مبتنی بر تفکر اسلامی و نیز مشکل آفرینی در راستای ایجاد بسترهای قانونی و تشکیل نهادهای موثر
  - ۶- تلاش فرهنگی گروه های ضد انقلاب به منظور تشکیک در ارزش های دینی مردم (جدایی دین از سیاست ، معرفی دین به عنوان افیون توده ها ، عدم امکان اداره کشور با دین و یا حکومت دینی و ...)

ب) وضعیت اقتصادی

- پشتوانه اقتصادی در هر جنگی ، عامل بسیار موثری در پیشبرد اهداف آن کشور است . با پیروزی انقلاب اسلامی و در آستانه جنگ ، وضعیت و شرایط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بسیار نامطلوب بود که به برخی از آنها می توان اشاره کرد:
- (۱) توطئه دشمنان خارجی در بازارهای نفتی و ایجاد تزلزل در قیمت پایه ای نفت در سازمان اوپک و ایجاد مشکل فروش نفت برای ایران
  - (۲) خالی بودن خزانه دولت به علت اینکه خاندان شاه و عمال و وابستگان آن

دارایی های ایران را به خارج از کشور انتقال داده بودند و بلوکه شدن دارایی ها و ذخایر ارزی و ریالی ایران در بانک های آمریکا

(۳) راکد و غیرفعال بودن صنعت کشور بر اثر اعتصاب های کارکنان مبارز در زمان انقلاب که برای سرنگونی رژیم شاه آن ها را متوقف کرده بودند و عدم امکان تهیه و خرید قطعات و لوازم یدکی کارخانجات به دلیل تحریم اقتصادی ایران از سوی قدرت های بزرگ استکباری به ویژه آمریکا

(۴) فرار بسیاری از مدیران صنعت کشور که از وابستگی رژیم شاه بودند.

(۵) کارشکنی گروهک های ضد انقلاب در صنایع و کارخانه ها

(۶) نداشتن راه حل های اقتصادی متناسب با راهبرد عدم وابستگی به شرق و غرب

(۷) فقدان نظامی تعریف شده که بتواند الگوهای ارائه شده از سوی امام خمینی (ره) را در قالب برنامه های جامع پوشش دهد و دور نمای روشنی از چهره اقتصاد ایران ترسیم نماید .

ج) وضعیت نظامی

ارتش ایران که پیش از انقلاب اسلامی تحت نظر کارشناسان و مستشاران نظامی آمریکا اداره می شد به گونه ای طراحی شده بود که بدون نظر آنها قادر به تصمیم گیری و اقدام نبود . ضمن آنکه وظیفه اصلی ارتش حفظ سلطنت پهلوی بود و پس از انقلاب اسلامی ، سازماندهی ارتش نیاز به فرصت و زمان بیشتری داشت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، سران و فرماندهان ارتش را می توان در چهار گروه تقسیم بندی کرد.

(۱) سران ارتش که وابسته به رژیم پهلوی بودند که با اوج گرفتن انقلاب و حتی قبل از پیروزی انقلاب ، کشور را رها کردند و از کشور خارج شدند.

(۲) تعدادی از سران ارتش طبق دستوری که دریافت کرده بودند در طول انقلاب به طرف مردم تیراندازی کردند و پس از انقلاب شناسایی ، دستگیر و اعدام شدند و یا بعضی از آن ها از ارتش برکنار شدند .

(۳) تعداد دیگری از سران ارتش که در دوران تظاهرات مردم ، اقدامی علیه مردم نکرده بودند و می توانستند به کار خود در ارتش ادامه دهند اما به دلیل مسایل روانی حاضر به همکاری با ارتش نبودند و با بازنشستگی و یا بازخریدی از ارتش جدا شدند.

(۴) تعدادی از فرماندهان ارتش ، انقلابیونی بودند که همراه مردم بودند و به پیروزی انقلاب

اسلامی کمک کردند و برخی از آنها به سپاه ، ریاست جمهوری و ... رفتند.

با فروپاشی نظام شاهنشاهی و تشکیل نظام جمهوری اسلامی در ایران ، به طور کلی مبانی ، ساختارها و مولفه های قدرت نظامی در کشور دچار تغییر و دگرگونی عمیق شد که به برخی از علل آن در زیر اشاره می شود:

(۱) در پادگان ها و پایگاه های نظامی ، نظام فرماندهی ، سلسله مراتب و انضباط وجود نداشت . برای مدیریت پادگان ها از سوی ارتشی های وفادارتر به انقلاب ، شوراهای اسلامی در هر پادگان و مرکز نظامی تشکیل شد. و آن ها افرادی را به عنوان فرمانده در هر رده مشخص می کردند .

(۲) اعضای ثابت ارتش بنا به مجوز دولت موقت به یگان های شهرهای خود منتقل شدند و از رسته نظامی خود جدا و بدون توجه به تخصص خویش به واحدهایی غیر مرتبط با تخصص خود ملحق شدند.

(۳) توان نظامی ایران نه تنها توسعه نیافت و تقویت نشد ، بلکه در عمل از نظر سیستم فرماندهی و کنترل و پشتیبانی تضعیف شد.

(۴) تسلیحات و تجهیزات نظامی ایران در نیروهای زمینی هوایی و دریایی ، پیشرفته تر از تجهیزات و جنگ افزارهای ارتش عراق بود ، ولیکن نیروهای خودی از نظر روحی و فکری نیاز به کسب آمادگی های بیشتری داشتند.

(۵) کاهش نیروهای ارتش از سوی دولت مهندس بازرگان به طوری که وی در تاریخ ۱۳۵۸/۰۲/۰۹ اعلام کرد : ایران به ارتش ۵۰ هزار نفری نیازی ندارد . و تعداد ارتشیان کاهش خواهد یافت . و مدت خدمت سربازی نیز از دو سال به یک سال و سپس به ۱۸ ماه تغییر کرد.

(۶) تحریم تسلیحاتی ایران از سوی قدرت های بزرگ جهانی.

(۷) خروج ۱۲ هزار مستشار آمریکایی از ایران که قدرت دفاعی ارتش را در زمینه های آموزشی و تعمیر و نگهداری تقلیل داده بود .

(۸) درگیر شدن قسمت قابل ملاحظه ای از یگان های ارتش در ناآرامی های کردستان و ناکافی بودن حضور یگان های ارتش در مناطق مرز مشترک با عراق به عنوان عامل بازدارنده .

(۹) شعار انحلال ارتش از سوی گروههای ضد انقلاب و تاثیر روانی آن بر روحیه کارکنان ارتش .

(۱۰) رکود در برنامه های آموزشی و نقص سلاح و تجهیزات به علت انجام نشدن نگهداری و تعمیرات دوره ای.

(۱۱) ضربه خوردن نیروی هوایی ارتش در اثر پیامدهای کودتای نقاب ، و ناکارآمدی ارتش به دلیل بی اعتمادی و بدبینی مسئولان نسبت به فرماندهان .

(۱۲) با فرمان حضرت امام خمینی (ره) سپاه پاسداران به منظور حفظ و حراست از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن تشکیل شد . با توجه به عواملی همچون بحران های داخلی در استان های کردستان ، خوزستان ، سیستان و بلوچستان و ترکمن صحرا ، و ظهور

روزافزون جریان های سیاسی ، نظامی و تحرکات و تهدیدهای داخلی در کشور ، ماموریت سپاه مقابله با بحران های داخلی و ایجاد امنیت پایدار در مناطق بحرانی و سپس مقابله با تهدیدات خارجی بود و ساختار و سازمان سپاه نیز در همین راستا شکل گرفت .

(۱۳) در آستانه جنگ ، سپاه آمادگی شرکت در یک جنگ گسترده را نداشت و نوع ساختار و سازماندهی آن برای دفاع در برابر یک ارتش مهاجم خارجی ، مناسب نبود ، افراد سپاه آموزش های جنگی و عملیاتی ندیده بودند و تصویری از یک جنگ منظم نداشتند . از سوی دیگر بخشی از نیروهای سپاه مشغول فعالیت و مقابله با گروه های مسلح غیر قانونی در داخل شهرها به ویژه در منطقه شمال غرب کشور بودند.

(۱۴) سپاه پاسداران، تجربه جدیدی از تشکیل یک نیروی مسلح انقلابی و مردمی برای دفاع از آرمان های مردم ایران در انقلاب اسلامی بود . بنابراین سپاه سازمانی نوپا و تازه تاسیس بود که در آستانه جنگ توانسته بود با جذب حدود ۲۵ هزار نفر از جوانان مومن ، خلاء های انتظامی و امنیتی کشور را پر کنند. ولی دارای ساختار و سازماندهی نظامی نبود و تجهیزات و جنگ افزارهای نیمه سنگین و سنگین از قبیل تانک ، توپ ، نفربر ، هواپیما ، بالگرد ، موشک و... را در اختیار نداشت .

وضعیت رژیم بعثی عراق در آستانه جنگ

اوضاع و شرایط کشور عراق در ابعاد سیاسی - امنیتی ، اقتصادی و نظامی در آستانه جنگ تحمیلی به شرح زیر بوده است .

الف) وضعیت سیاسی و امنیتی

در دوران حزب بعث ، رئیس جمهور در عراق همه کاره بود . و به عنوان رئیس دولت ، نخست وزیر ، فرمانده کل نیروهای مسلح و رئیس شورای فرماندهی انقلاب عراق ، حق تصمیم گیری های ویژه و اختیارات مطلق داشت .

ظهور صدام و اجبار حسن البکر (رئیس جمهورعراق) به استعفا و کناره گیری ، قدرت رئیس جمهور در عراق را افزایش داد . وی تمایل داشت تا خود را رهبر جهان عرب بنامد . او فردی خشن ، دیکتاتور ، ضد شیعه ، ضد ایرانی و دارای تعصب شدید عربی بود . این روحیه و ویژگی های دیگر صدام در تمام ارکان رژیم عراق خود را نشان می داد.

با دیکتاتوری حاکمان عراق در دوران حزب بعث ، این کشور به یک ثبات نسبی و

پایدار دست یافت. و به سرعت خود را از نظر نظامی تقویت کرد. از زمان روی کار آمدن حزب بعث در عراق، این کشور به عنوان یکی از دولت های تحت نفوذ شوروی سابق در منطقه خاورمیانه و جزء بلوک شرق محسوب می شد. و همواره نگران توسعه قدرت ایران بود.

رئیس جمهور عراق تسویه در درون حزب بعث را آغاز و مخالفان درون کشور را به شدت سرکوب کرد تا پس از آغاز جنگ هیچ گونه نگرانی از اوضاع سیاسی داخلی کشور نداشته باشد. رژیم بعثی از یک طرف با کشورهای عضو بلوک شرق مناسبات خوبی برقرار کرده بود و از طرفی در حال نزدیک شدن به آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی و فاصله گرفتن از سوریه به دلیل رقابت های حزبی بود. در نتیجه امنیت داخلی عراق دارای ثبات سیاسی، ساختار یکپارچه و قدرت استبدادی با حاکمیت امنیتی و پلیسی در کشور و بدون نگرانی از یک تهدید خارجی بود.

ب) وضعیت اقتصادی

عراق کشوری ثروتمند و سرشار از منابع انرژی و اقتصاد آن بر پایه نفت استوار بوده است. عراق با بیش از ۱۲۰ میلیارد بشکه ذخایر نفتی دومین کشور نفتی خاورمیانه پس از عربستان سعودی است. با ملی شدن صنعت نفت در عراق در اول ژوئن ۱۹۷۲ در مدت چند سال، عواید نفتی این کشور پانزده برابر شد و سالانه از ۱/۸ به ۲۳/۶ میلیارد دلار در زمان صدام حسین رسید. عراق قبل از شروع جنگ تحمیلی علیه ایران، روزانه به ارزش یکصد میلیون دلار نفت صادر می کرد. این ثروت بی کران توانست قدرت حزب بعث را پایدار نموده و ارتش عراق را توسعه دهد و این کشور را برای جنگ با ایران آماده کند. در دوران حاکمیت حزب بعث، عراق نتوانست از ذخایر و منابع خود به عنوان عاملی برای پیشرفت و توسعه کشور استفاده کند. در صورتی که سرانه ذخایر آب های موجود در عراق نسبت به ایران بیشتر بود. و سرزمین های حاصلخیز آن می توانست تمام نیازمندی های غذایی مردم این کشور را تامین کند. معیشت عمده مردم از طریق کشاورزی تامین می شد و خرما عمده ترن محصول صادراتی آن محسوب می شد. تولید نفت عراق در آستانه جنگ به اندازه ظرفیت تولیدی ایران، و با صادرات حدود ۲/۵ میلیون بشکه در روز بود. و درآمد سرانه نفتی بالاتری نسبت به ایران در اختیار داشت.

از آنجا که جمعیت عراق حدود یک سوم جمعیت ایران بود ، دولت عراق در آستانه جنگ ، درآمد بیشتری را می توانست صرف هزینه های نظامی کند .

قبل از آغاز جنگ تحمیلی ، دولت عراق دارای ذخایر ارزی به میزان ۳۵ میلیارد دلار بود . گرچه عراق از نظر صنعتی کشور پیشرفته ای محسوب نمی شد ، اما استعداد کشاورزی فراوانی داشت . وجود سرزمین های حاصلخیز و دو رودخانه پر آب دجله و فرات موجب شده بود تا این کشور از نظر تامین آذوقه و نیازمندی های زندگی ، نگرانی چندانی نداشته باشد.

ج) وضعیت نظامی

از زمان روی کار آمدن حزب بعث ، عراق همواره در پی تقویت و توسعه توان نیروهای مسلح خود بود و به طور مرتب بر کمیت و کیفیت ارتش بعثی عراق افزوده می شد. در این دوران ، عراق با استفاده از پیمان دوستی با شوروی ، که در سال ۱۹۷۲ بین دو کشور به امضاء رسیده بود ، تمام نیازمندیهای تسلیحاتی ، آموزشی ، تدارکاتی و سازماندهی ارتش بعثی را از شوروی تأمین می کرد.

در شش ماه اول سال ۱۹۸۰ بودجه نظامی عراق در حدود شش میلیارد دلار افزایش یافت و این کشور اقدام به خرید اسلحه و تجهیزات نظامی جدید کرد که گامی اساسی در رسیدن به اهداف رژیم بعثی عراق به شمار می آمد .

این کشور توانست با برخی از دولت های اروپایی مانند فرانسه و ایتالیا نیز قراردادهایی به منظور تامین جنگ افزارها و تجهیزات نظامی منعقد کند و بر مبنای دکترین شوروی ، استراتژی قدرت نظامی عراق ، بر اساس یک استراتژی زمین پایه طرحریزی شده بود . بنابراین ستون فقرات ارتش عراق متکی بر نیروی زمینی بود. هسته اصلی قدرت ضربت نیروی زمینی عراق را یگان های زرهی و مکانیزه تشکیل می داد که با آتش پر حجم توپخانه پشتیبانی می شد . بنابراین ارتش عراق توانسته بود حدود

۵۴۵۰ تانک و نفربر ، ۱۵۰۰ قبضه توپخانه صحرائی ، ۱۲ لشکر زرهی ، مکانیزه و پیاده ، ۵ تیپ مستقل ، ۲۰ تیپ گارد مرزی و ۱۰ تیپ آموزشی به عنوان احتیاط و ۳۳۶ فروند انواع هواپیما از جمله ۲۵۰ هواپیمای جنگی و ۳۳۰ فروند انواع بالگرد را تدارک ببیند .

در یک مقایسه تطبیقی کلان می توان گفت ایران در آستانه جنگ ، از نظر نظامی در وضعیت نابسامان ، از نظر سیاسی و امنیتی متشتت و دچار چند دستگی و اختلافات داخلی ، از نظر اقتصادی در حال آشفتگی و تحریم و از نظر بین المللی نیز در شرایط نسبتاً منزوی بسر می برد . اما رژیم عراق ، دارای ثبات سیاسی ، ساختار یکپارچه و حکومت استبدادی با حاکمیت امنیتی در کشور بود و از نظر تهدید خارجی نگران نبود .

فصل پنجم

علل، اهداف و زمینه های تجاوز رژیم بعث عراق به ایران

مقدمه

پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران و برهم خوردن موازنه قوا در خاورمیانه به خصوص منطقه خلیج فارس ، نظام سلطه که موقعیت خود را در خطر می دید ، به منظور تضعیف و براندازی انقلاب اسلامی ، تصمیم به راه انداختن جنگ علیه کشور ایران گرفت . و در این راستا مناسب ترین فرد و رژیمی که می توانست سیاست های استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا را جامه عمل بپوشاند ، صدام و رژیم بعث در همسایگی ایران بود . بنابراین با توافق سران شرق و غرب مقرر شد ، با دادن امکانات وسیع و پیشنهادهای لازم ، جنگ آغاز گردد . و در کمترین زمان ممکن سرنوشت آن مشخص شود . از این رو صدام با حمایت همه جانبه استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا ، در شهریور ۱۳۵۹ ، تجاوز از زمین ، هوا و دریا را آغاز کرده و با به کارگیری تمامی قوا سعی در پیاده کردن راهبردی آن ها داشت .

ملت ایران که از مشکلات ناشی از انقلاب و درگیری های ضد انقلاب داخلی فارغ شده بود ، با پدیده جدیدی روبه رو شد که آمادگی آن را نداشت ، ولی با وحدت و انسجام ملی و رهبری حضرت امام خمینی (ره) ، همچون دژی استوار در مقابل دشمن ایستادگی کرد ، و به رغم کمبود امکانات و تجهیزات توانست ابتدا حرکات دشمن را سد و او را متوقف کند و سپس از خاک خود بیرون رانده و به دنبال تعقیب و تنبیه متجاوز برآید . در این فصل ، علل مختلف و اهداف متصور از ناحیه رژیم بعث عراق و نیز زمینه های شروع جنگ تحمیلی بررسی می شود.

علل تجاوز رژیم بعث عراق

علل تجاوز رژیم بعث عراق به ایران به شرح زیر است:

(۱) نشان دادن چراغ سبز آمریکا به عراق در مورد تهاجم به ایران

از مهم ترین علت هایی که دلالت بر نقش آمریکا در وقوع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران دارد . می توان به مصاحبه آقای ادموند ماسکی (وزیر خارجه وقت آمریکا) چند ماه قبل از وقوع جنگ اشاره کرد . وی در مصاحبه خود اظهار می کند که : " ما یک استراتژی تهیه کردیم که بر مبنای سه پایه استوار است : پایه نخست فروپاشی داخلی ، پایه دوم نابود کردن اقتصاد ایران و پایه سوم تحمیل جنگ و حمله نظامی به مرزهای ایران. از طرفی فیگارو در تیرماه ۱۳۵۹ نوشت : برژینسکی مشاور امنیت ملی کارتر ، در مرز اردن با صدام حسین ملاقات می کند و می گوید : " آمریکا با ارزیابی عراق در مورد شط العرب (اروند رود) و احتمالاً برقراری یک جمهوری عربستان در این منطقه ، مخالفتی نخواهد کرد . و از او حمایت خواهد کرد. "

جلوگیری از نفوذ و صدور انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی با ماهیت روشنگرانه و آزادی خواهانه خود ، از همان ابتدا مورد وثوق مردم مظلوم و آزاد جهان قرار گرفت . و طبیعی بود که نخستین مراکزی که از نظر عقیدتی مورد توجه انقلاب اسلامی قرار می گرفت ، کشورهای همسایه بودند . در میان همسایگان ایران ، کشور عراق با داشتن بیشترین درصد جمعیت شیعه ، خطر را بیش از دیگر کشورها احساس می کرد.

دشمنی رژیم بعثی عراق با اسلام و جمهوری اسلامی ایران

کینه رژیم بعث عراق و به خصوص صدام با اسلام و علما و مراجع ، سابقه دیرینه دارد. و در این خصوص جنایت های بی شماری صورت گرفته است . که از آن میان می توان به کشتار تعداد زیادی از اعضای خانواده آیت الله حکیم و آیت الله صدر اشاره کرد.

در خصوص دشمنی این رژیم با جمهوری اسلامی ایران تنها به یک مورد یعنی اظهارات طه یاسین رمضان (معاون اول رئیس جمهور و فرمانده ارتش خلقی عراق) اشاره می شود . او می گوید : " این جنگ برای عهدنامه ۱۹۷۵ و یا چند صد کیلومتر خاک و یا نصف شط العرب (اروند رود) نیست ... ما بر این نکته تاکید می کنیم که جنگ به پایان نخواهد رسید مگر اینکه رژیم حاکم بر ایران از بین برود . "

عقدہ حقارت تاریخی صدام در خصوص امضای قرارداد الجزایر

در سال ۱۹۷۵ به دنبال مشکلاتی که در جنگ با کردها برای دولت عراق پیش آمده بود . و کردهای عراق مورد حمایت شاه ایران قرار گرفته بودند ، صدام حسین تحت فشارهای داخلی و بین المللی به منظور مرتفع شدن مناقشات مرزی ایران و عراق ، به امضای قرارداد الجزایر تن در داد و همواره احساس می کرد که در این جریان تحقیر شده است . لذا به دنبال اولین فرصت برای لغو آن بود و در این زمان ، زمینه تحقق آن را مناسب می دانست و این انگیزه مهمی بود که وارد جنگ با ایران شود .

همراهی کشورهای منطقه با صدام در تجاوز به ایران

کشورهای منطقه با تصمیم صدام برای حمله به ایران به دلیل احساس خطر مشترک این کشورها از الگو قرار گرفتن جمهوری اسلامی از سوی مردم همسو بودند ؛ زیرا انقلابی که توانسته بود . رژیم پادشاهی ۲۵۰۰ ساله را سرنگون کند ، می توانست خطری جدی برای کشورهای منطقه باشد و حاکمان این کشورها ویژگی های مشترکی با رژیم شاهنشاهی ایران داشتند .

صدام در تاریخ ۱۳۵۹/۰۳/۱۴ طی سفری به عربستان در شهر طائف با برخی از سران کشورهای عربی ملاقات و به احتمال زیاد نظر آن ها را در مورد جنگ علیه ایران ، جلب کرد . دولت عراق در بهار ۱۳۵۹ در جمع وزرای خارجه کشورهای عربی اعلام کرد که آماده است سرزمین های عراق را که ایران اشغال کرده پس بگیرد . و ادعای ارضی خود را به طور رسمی به سران هشت سازمان بین المللی مانند سازمان ملل ، اتحادیه عرب و غیر متعهدها و ... ارائه داد .

تضاد عقیدتی

شعار پان عربیسم حزب بعث هیچگونه هماهنگی با فکر وحدت مسلمانان امام خمینی (ره) نداشت . بنابراین یکی از دلایل صدام برای تجاوز به ایران اسلامی ، رقابت عقیدتی با انقلاب اسلامی ایران بود . ایدئولوژی حزب بعث با طرح شعارهایی چون : وحدت جهان عرب ، سوسیالیسم ، ناسیونالیسم عربی و ... در پی متحد ساختن اعراب و جلب توجه آنان به رهبری حزب بعث عراق بود .

البته تصور دولت عراق از " مساعد بودن محیط بین الملل " ، " ضعف های قدرت نظامی ایران " ، " توانایی های ماشین جنگی ارتش بعثی " و " اطمینان از پیروزی " موجب شد تا صدام به آغاز یک جنگ ویرانگر و خونین وسوسه شود . تا ظرف چند روز به اهداف طرح ریزی شده خود برسد.

اهداف کلی رژیم بعث عراق در تجاوز به ایران

به طور کلی رژیم بعث عراق در تجاوز خود به سرزمین جمهوری اسلامی ایران ، اهدافی به شرح زیر داشته است .

حاکمیت مطلق بر اروند رود

موقعیت جغرافیایی عراق در جنوب و اهمیت فراوان دسترسی و تردد این کشور در خلیج فارس که امری حیاتی برای اقتصاد عراق است ، امکان آزادی عمل کامل در اروند رود را برای استفاده از بندر مهم بصره به وجود می آورد .

به همین منظور صدام حسین در جلسه فوق العاده مجلس عراق در ۱۷ سپتامبر ۱۹۸۰ در این خصوص اظهار داشت : من در برابر شما اعلام می کنم که موافقت نامه الجزایر از نظر ما کان لم یکن تلقی می شود ، بنابراین وضعیت حقوقی شط العرب (اروند رود) باید به وضعیت قبل از مارس ۱۹۷۵ برگردد. این رودخانه با تمام حقوقی که از حاکمیت مطلق عراق بر آن ناشی می شود ، جزو تمامیت ارضی عراق است . همان طور که در سراسر تاریخ ، در نام و در واقعیت چنین بوده است .

وزارت خارجه عراق سه روز قبل از آغاز جنگ ، اعلام کرد که لغو قرار داد ۱۹۷۵ بدین معنی است که شط العرب رودخانه ای کاملاً ملی و زیر نفوذ کامل حاکمیت عراق قرار دارد .

جدا سازی استان خوزستان از ایران و خروج از تنگنای ژئوپلیتیک

رژیم بعثی عراق در تلاش بود تا از طریق تهاجم نظامی ، تمام یا بخش هایی از سرزمین

خوزستان را به تصرف خود درآورد. در نقشه های منتشر شده از سوی این رژیم، استان خوزستان با نام عربستان به عنوان بخشی از خاک عراق، منظور شده بود. و از اقدامات دیگر این رژیم قبل از آغاز جنگ، به چاپ رساندن نقشه هایی بود که در کتاب های درسی دانش آموزان گنجانده شده بود. و از طرفی تشکیلاتی به نام سازمان آزادیبخش عربستان را با کمک عوامل خلق عرب وابسته به خود در خوزستان ایجاد کرده بود. زیرا صدام تصور می کرد اگر به ایران حمله کند. مردم عرب زبان به استقبال او می آیند و به حمایت از ارتش بعث عراق برمی خیزند.

در واقع جداسازی استان خوزستان و الحاق آن به عراق، از مهمترین مواردی بود که رژیم بعث عراق با انگیزه های نظامی، سیاسی و اقتصادی بر آن اصرار می ورزید. به همین دلیل تمرکز حملات عراق متوجه منطقه خوزستان بود. زیرا اشغال این منطقه برای عراق چند فایده در بر داشت:

(۱) عراق با اشغال خوزستان می توانست مرز دریایی خود را به میزان زیادی گسترش داده و از بن بست ژئوپلتیک خارج شود. و نفوذ خود را به راحتی در خلیج فارس وسعت بخشد.

(۲) منطقه حاصلخیز خوزستان دارای معادن بزرگ نفت و گاز بود و اشغال چنین سرزمینی، هم باعث نفوذ شدید عراق در بازار نفت می شد و هم وسعت کشور عراق را افزایش می داد.

ادعای برگرداندن جزایر سه گانه ایرانی

حزب بعث عراق در تمام دوران حاکمیت خویش بر عراق، خود را مدافع خواسته های اعراب می دانست. گرچه ادعای صدام در مورد جزایر ایرانی خلیج فارس، ربطی به مسایل بین دو کشور نداشت. اما پس از قطع رابطه آمریکا با ایران، از اواخر فروردین ۱۳۵۹ دولت عراق ادعا نمود جزایر ایرانی خلیج فارس باید به اعراب برگردد. لذا دولت عراق در تلاش بود تا بدین وسیله، خود را در خط مقدم جبهه عربی علیه ایران مطرح کند و کمک های مالی کشورهای عربی را به خود جذب نماید و از نظر سیاسی آن ها را در کنار خود نگه دارد و از طرفی ایران را به عنوان یک خطر برای کشورهای عربی نشان دهد.

بنابراین یکی از اهداف رژیم بعث عراق از تجاوز به سرزمین ایران، استرداد جزایر

سه گانه (ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک) در خلیج فارس به کشورهای عربی بود؛ در حالی که این ادعا هیچ گونه مبنای تاریخی و حقوقی نداشت. صدام حسین در همین ارتباط در مصاحبه ای در اواخر تیرماه ۱۳۵۹ اظهار داشت: اینک توانایی نظامی برای استرداد سه جزیره واقع در خلیج فارس که توسط شاه اشغال شده است را داریم. از زمان اشغال این سه جزیره هرگز ساکت ننشسته ایم و پیوسته خود را از نظر نظامی و اقتصادی برای پس گرفتن این جزایر آماده کرده ایم.

به گزارش گروه بین الملل باشگاه خبرنگاران جوان در تاریخ ۱۳۹۵/۰۷/۰۳ به نقل از بی بی سی، اسناد تازه افشا شده آمریکا از نقشه شوم، جیمی کارتر برای تحریک صدام حسین دیکتاتور سابق عراق به منظور اشغال جزایر ایرانی خبر می دهد. اسناد محرمانه آمریکا که از طبقه بندی خارج شده، حکایت از آن دارد که حدود دو ماه بعد از به گروگان گرفتن دیپلمات های آمریکایی در تهران، جیمی کارتر (رئیس جمهور وقت آمریکا) دستور تحریک پنهانی صدام حسین را به اشغال جزایر ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک ایران در خلیج فارس صادر کرده بود.

کسب رهبری جهان عرب

یکی از دلایلی که آمریکا صدام را بهترین گزینه حمله به ایران می دانست، جاه طلبی و قدرت طلبی او بود. صدام از سال ها قبل، مترصد فرصت بود تا با هدف کسب مقام رهبری جهان عرب و تشکیل حکومت واحد عربی، به بهانه مناقشات مرزی با ایران وارد جنگ نظامی تمام عیار می شود.

بعد از وقوع انقلاب اسلامی و سقوط شاه و اتخاذ سیاست ضد استکباری از سوی جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه قطع رابطه آمریکا با ایران، اراده شخصی صدام برای برپایی جنگ تقویت شد. و آمریکا با علم به این مطلب وی را بهترین گزینه و این زمان را بهترین فرصت حمله به ایران می دانست.

صدام حسین برای تجاوز به ایران انگیزه های شخصی به شرح زیر داشت: ۱) تلاش برای کسب رهبری جهان عرب: به دنبال مرگ جمال عبدالناصر (رئیس جمهور مصر) و امضای پیمان کمپ دیوید و انزوای مصر، جهان عرب دچار خلاء رهبری شده بود. صدام حسین امیدوار بود با پیروزی در جنگ با ایران چنین موقعیتی را

کسب نماید و به همین دلیل نام این جنگ را جنگ قادسیه نامید تا یادآور شکست ایرانی ها از اعراب مسلمان در اوایل ظهور اسلام باشد.

۲) ایفای نقش ژاندارمی منطقه با هدف حفظ منافع غرب : صدام پس از سقوط شاه که بر اساس دکترین نیکسون به عنوان ژاندارم منطقه انتخاب شده بود ، می خواست با پیروزی بر ایران ، خلاء سقوط شاه را پر نموده و نقش ژاندارم منطقه را در حفظ منافع غرب بازی کند و به آمریکایی ها نشان دهد که تضاد منافع با آن ها نداشته و اقدام وی در راستای اهداف آمریکا در منطقه است تا بدان حد که برژینسکی بعد از ملاقات با صدام و در ستایش وی می گوید : " مابین منافع آمریکا و عراق تضادی نمی یابیم " .

تجزیه و یا سرنگون کردن نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران

تجزیه جمهوری اسلامی ایران و جلوگیری از کارآمدی آن ، از دیگر اهداف تجاوز رژیم بعث عراق بود که با در گیر ساختن نظام نوپای جمهوری اسلامی می توانست ، تمام زیر ساخت های کشور را از بین ببرد و از الگو شدن یک نظام اسلامی در منطقه جلوگیری کند.

بنابراین یکی از اهداف اصلی عراق ، آن گونه که مقامات رسمی این کشور بیان کرده اند ، براندازی حکومت و تجزیه خاک جمهوری اسلامی ایران بوده است . صدام حسین در مصاحبه ۱۲ نوامبر ۱۹۸۰ (۱۳۵۹/۰۸/۲۱) مندرج در مطبوعات عراق ، در مورد اهداف کلی عراق اظهار داشت : ما از تجزیه و انهدام ایران ناراحت نمی شویم و با صراحت اعلام می داریم در شرائطی که این کشور دشمن ماست ، هر فرد عراقی و یا شاید هر فرد عرب مایل به تقسیم ایران و خرابی آن خواهد بود.

طارق عزیز (وزیر خارجه عراق) نیز هشت ماه پس از جنگ گفت : وجود پنج ایران کوچک بهتر از وجود یک ایران واحد خواهد بود . وی اضافه کرد : ما از شورش های ملت ایران پشتیبانی خواهیم کرد و همه سعی خود را متوجه ایران خواهیم کرد.

طه یاسین رمضان در مصاحبه با روزنامه الثوره - ارگان رسمی حزب بعث - در ژانویه ۱۹۸۰ (۱۳۵۹) اظهار داشت : ما بر این نکته تاکید می کنیم که جنگ به پایان نخواهد رسید ، مگر اینکه رژیم حاکم بر ایران به کلی از بین برود.

زمینه سازی تجاوز رژیم بعث عراق

مقدمات جنگ تحمیلی از زمان تحقق پیروزی انقلاب اسلامی ایران آغاز شد. برخوردهای مرزی که از اوایل سال ۱۳۵۸ در مرز ایران و عراق جریان پیدا کرد . تا مدت هجده ماه در آستانه جنگ ، ادامه یافت . ارتش متجاوز عراق ۶۳۷ بار در مرز بین دو کشور به قلمرو زمینی ، دریایی و هوای ایران تجاوز کرد . که از این تعداد ۸۴ بار در سال ۱۳۵۸ و بقیه یعنی ۵۵۳ بار ، در شش ماهه اول سال ۱۳۵۹ انجام گرفت . اولین تهدید نیروهای عراق در منطقه مرزی در ۱۳۵۸/۰۲/۱۹ به وسیله عوامل اطلاعاتی ایران گزارش شد که حالت شناسایی داشت. از نیمه دوم فروردین ۱۳۵۹ فعالیت های نظامی ارتش عراق در منطقه مرزی جنوب آغاز شد. در شهر بومرماه برخوردهای مرزی بین ایران و عراق شدت یافت و در نیمه دوم آن به اوج خود رسید تا اینکه سرانجام منجر به جنگ تمام عیار شد.

در اینجا به بخشی از اقدامات عراق که زمینه های آغاز جنگ سراسری را به وجود آورد اشاره می شود:

(۱) اخراج و مصادره اموال منقول و غیرمنقول حدود ۵۰ هزار نفر از اتباع شیعه مذهب عراق به اتهام ایرانی الاصل بودن آنها.

(۲) پناه دادن به بسیاری از ضدانقلابیون فراری به عراق و وابستگان رژیم گذشته ایران (در تاریخ ۱۳۵۸/۰۶/۱۲ ، عزالدین حسینی و قاسم لو از رهبران معاند نظام ، به عراق رفته و پایگاهی برای تبلیغ علیه جمهوری اسلامی ایران راه اندازی کردند).

۳) تأسیس ایستگاههای رادیویی به زبان های فارسی، ترکی، ارمنی، کردی، ترکمنی، بلوچی و عربی جهت تحریک اقوام ایرانی و ایجاد تفرقه در داخل ایران .

۴) ایجاد دفتر به اصطلاح آزادی بخش خوزستان و کوشش برای تحریک ایرانیان عرب زبان و حمایت از احزاب و گروههای معاند نظام جمهوری اسلامی ایران .

۵) چاپ نقشه های جعلی استان خوزستان و تغییر اسامی شهرهای منطقه.

۶) انتقال هواپیماهای مسافربری و نظامی از عراق به فرودگاه های عربستان و اردن به منظور حفظ سلامت آنها .

۷) برقراری روابط سیاسی ، اقتصادی و تجاری با کشورهای غربی بخصوص آمریکا و بهبود روابط با کشورهای عربی

الف) در ۱۵ تا ۲۰ تیر ۱۳۵۸ عراق با سران سه کشور آلمان ، فرانسه و انگلیس ملاقات و مذاکرات متعددی داشت و یک سری قرارداد بسته شد.

ب) در ۱۳۵۸/۰۷/۱۵ بر اساس توافق های عراق و کشورهای اروپایی (به ویژه فرانسه) قراردادهایی تسلیحاتی بسته شد.

۸) ترساندن کشورهای عربی از صدور انقلاب اسلامی

الف) در ۱۳۵۸/۰۴/۰۴ رادیو عراق به شدت به ایران حمله کرد و ایران را خطری برای کشورهای منطقه اعلام کرد.

ب) در ۱۳۵۸/۰۴/۱۰ عضو برجسته حزب بعث عراق ، نظام اسلامی ایران را متجاوز دانست ، به شدت به آن حمله کرد و ایران را تهدیدی برای همه کشورهای منطقه دانست.

۹) اظهارات و اعمال تهدید آمیز مانند :

الف) صدام در فروردین ۱۳۵۹ در اجتماعی در شمال عراق گفت : " عراق آماده است با زور تمام اختلافات خود را با ایران حل کند .

ب) صدام در ۱۳۵۹/۰۱/۱۰ در سخنرانی خود برای اولین بار، بحث جنگ را مطرح کرد و گفت : عراق آمادگی دارد ، برای دفاع از حاکمیت و افتخار ، اگر لازم باشد به جنگ هم روی آورد .

ج) در ۱۳۵۸/۰۴/۰۶ رادیو بی بی سی طی تحلیلی گفت : « عراقی ها خوزستان را از خودشان می دانند. »

د) صدام در ۱۳۵۸/۰۶/۰۷ در مصاحبه ای گفت : « جنگ احتمالی ایران و عراق حداکثر ده روز طول می کشد و نتیجه آن هم سقوط نظام ایران خواهد بود . »

- ۵) شاه حسین اردنی در ۱۳۵۹/۰۱/۲۱ سفری به عراق کرد و در تمجید از صدام گفت: «عراق می تواند ستون فقرات اعراب باشد.»
- ۱۰) تخریب لوله های نفت ایران از سوی عوامل خرابکار رژیم بعث .
- ۱۱) تسلیح و تجهیز احزاب سیاسی مناطق کرد نشین غرب کشور و تبدیل آنها به احزاب شورشی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران .
- ۱۲) اعزام عده ای از خرابکاران آموزش دیده عراقی به داخل خاک ایران در لباس ایرانیان اخراجی به منظور خرابکاری در مراکز حیاتی (در ۱۳۵۸/۰۴/۲۴ اولین محموله سلاح و تجهیزات از عراق وارد خرمشهر شد و در اختیار خلق عرب قرار گرفت که در یک عملیات تروریستی به مسجد جامع خرمشهر عده ای شهید شدند) .
- ۱۳) تجاوز و تهاجم به مناطق مرزی ، پاسگاه ها ، روستاها و شهرها با آتش توپخانه ، یگان های زرهی و بمباران های هوایی .
- ۱۴) رزمایش یگان های ارتش عراق در مناطق و سرزمین های مشابه با ایران.
- ۱۵) استقرار یگان های نظامی و ایجاد مواضع در سرتاسر مرز عراق با جمهوری اسلامی ایران یک ماه قبل از شروع تهاجم سراسری .
- ۱۶) فراخوانی نیروهای ذخیره ارتش عراق به جز افراد ایرانی الاصل .
- ۱۷) احداث پاسگاه های جدید مرزی و تقویت پاسگاه های قدیم مرز.
- ۱۸) بازسازی ، تقویت ، سازماندهی و آموزش ارتش قبل از تهاجم .

فصل ۶

تجاوز سراسری عراق و واکنش ایران

مقدمه

با فراهم شدن زمینه های سیاسی ، اقتصادی ، نظامی ، اجتماعی و فرهنگی حمله نظامی به جمهوری اسلامی ایران در دستور کار سران رژیم بعث عراق و استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا قرار گرفت. صدام حسین که پیش از این در برابر اسناد مسلم تاریخی ایران مجبور به پذیرش حاکمیت ایران بر آب راه مشترک مرزی اروند رود بر اساس خط تالوگ شده بود ، به دلیل برخورداری از خوی جاه طلبی خود در صدد برآمد تا قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر را که با امضای شخص او صورت گرفته بود ، نادیده بگیرد و به منظور تحقق آرزوهای قدیمی اش در زمینه ثبت شدن نامش در تاریخ از طریق یک اقدام بزرگ نظامی با ایران وارد جنگ شود.

از طرفی انقلاب اسلامی در ایران ، در دو بعد منطقه ای و جهانی موجب نگرانی کشورهای منطقه و عموم کشورهای غربی به ویژه آمریکا ، انگلیس و فرانسه شده بود و حزب بعث توسعه طلب عراق ، اطمینان داشت فرصت طلایی برای بازگرداندن حاکمیت و سلطه بر شط العرب (اروندرود) و برطرف کردن مشکل ژئوپلیتیکی کشور عراق با دسترسی به قسمتی از سواحل شمال غربی خلیج فارس و جدا کردن عرب زبان های استان خوزستان از تابعیت ایران فرا رسیده است.

۱- تجاوز هوایی

در ساعت ۱۳ و ۳۰ دقیقه روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ نیروی هوایی ارتش بعث عراق با ۱۹۲ فروند هواپیمای جنگنده بمب افکن برای انهدام پایگاه های هوایی ، فرودگاه ها و مراکز حساس و حیاتی ایران حمله هوایی گسترده ای را آغاز کرد.

۲- عکس العمل نیروی هوایی ارتش ایران

در پاسخ به اولین تجاوز نیروی هوایی ارتش بعث عراق ، بلافاصله در روز ۳۱ شهریور ، اولین واکنش نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران (حدود چهار ساعت بعد) با حمله چهار فروند جنگنده « اف ۴ » از پایگاه هوایی بوشهر به پایگاه های هوایی شعیبیه (در اطراف بصره واقع در جنوب عراق) و الرشید در بغداد آغاز شد و در ادامه در اول مهر ۱۳۵۹ نیز با ۱۴۰

فروند هواپیمای بمب افکن ، اقدام به بمباران پایگاه های هوایی « الحریه » در کرکوک و پایگاه های « بصره » ، « ناصریه » و « البکر » در شرق ، « الدجیل » در شمال بغداد و « الکوت » کردند. با بمباران پایگاه الحریه ، تا چند روز پرواز هواپیماهای عراقی از این پایگاه امکان پذیر نبود.

۳- تجاوز زمینی

رژیم بعثی عراق در سه منطقه کشور جمهوری اسلامی ایران با مأموریت و اهداف مشخص و از قبل تعیین شده به شرح زیر وارد عمل شد :

الف) منطقه شمال غرب

سپاه یکم در مجاورت مرزهای آذربایجان غربی و کردستان از « دالامپرداغ » (محل تلاقی مرزهای ایران ترکیه و عراق) تا « باویسی » (۳۵ کیلومتری شمال قصرشیرین) حدود ۶۰۰ کیلومتر با لشکرهای ۷ پیاده کوهستانی و ۱۱ پیاده (منهای تیپ ۴۹ پیاده) و تعدادی از تیپ های احتیاط و گارد مرزی مأموریت داشت تا به اهداف زیر دسترسی پیدا کند :

(۱) کنترل معابر و محورهای وصولی مناطق مرزی ؛

(۲) درگیر نگه داشتن نیروهای مسلح ایران در منطقه با حمایت از گروهک های ضد انقلاب برای تجزیه کردستان و جلوگیری از پشتیبانی منطقه جنوب ؛

(۳) برقراری و حفظ امنیت نقاط حساس و حیاتی کردستان عراق در مقابل تهدیدات حزب دمکرات کردستان عراق و سایر گروه های مسلح منطقه.

ب) منطقه میانی

سپاه دوم از باویسی (شمال شرقی قصرشیرین) تا چنگوله (مهران) حدود ۴۰۰ کیلومتر ، با لشکرهای پیاده کوهستانی و زرهی و تیپ های مستقل ، احتیاط و گارد مرزی مأموریت داشت اهداف پیش بینی شده زیر را تصرف کند :

الف) تصرف شهرهای مرزی (قصرشیرین ، نفت شهر ، سومار و مهران) و سپس شهرهای سرپل ذهاب و گیلان غرب ، به منظور فشار به دولت جمهوری اسلامی ایران با آواره کردن مردم و بهره برداری تبلیغاتی ؛

ب) تصرف عوارض حساس ارتفاعات زاگرس (پا طاق ، سگان و قلاجه) به منظور اطمینان از یک پدافند مطمئن و ایجاد فضای امن برای شهرهای خود در این منطقه ؛

ج) منطقه جنوب غربی

سپاه سوم از چنگوله تا فاو (حدود ۳۸۵ کیلومتر) با لشکرهای مکانیزه ، زرهی ، تیپ های مستقل و نیروی مخصوص ، مکانیزه ، گارد ریاست جمهوری و تعداد تیپ های احتیاط و گارد مرزی مأموریت داشت به اهداف زیر در استان خوزستان دسترسی پیدا کند:

- الف) کنترل کامل اروند رود با تصرف خرمشهر و جزیره آبادان ؛
 ب) دسترسی به سواحل شمال غربی خلیج فارس با تصرف بنادر امام و ماهشهر،
 ج) تصرف منابع مهم نفت و گاز و نفت و گاز با هدف تضعیف و نابودی اقتصاد ایران ؛
 د) تصرف استان خوزستان و اشغال مناطق عرب نشین آن .

۴- مناطق مورد هجوم و عکس العمل رزمندگان اسلام

ارتش بعثی عراق در اوایل سال ۱۳۵۹ فعالیت های گسترده ای را برای تجاوز به ایران اسلامی تدارک می دید ، صدام حسین با احضار ۸۰ هزار نفر نیروی ذخیره و احتیاط ، با مرمت جاده های مرزی و احداث جاده های جدید به طرف مرزهای ایران ، تجاوزات مرزی متعددی را انجام داد و همه این اقدامات را که نشان دهنده قرائن و شواهد تهاجم به ایران بود ، ارتش ، نیروهای مردمی ، ژاندارمری و عوامل اطلاعاتی به ابوالحسن بنی صدر (رئیس جمهور وقت) که در آن زمان فرماندهی کل قوا را به عهده داشت گزارش می کردند.

رئیس جمهور وقت ایران به دلایل غیر منطقی هرگز باور نداشت که ارتش بعثی عراق به ایران اسلامی حمله کند ، بنابراین نه تنها اقدام اساسی در به کارگیری قدرت ملی برای ایجاد موانع و استحکامات در محورهای پیشروی برای افزایش قدرت دفاعی به عمل نیاورد ، بلکه از نیروهای سپاه پاسداران که کارآمدی آنها در مبارزه با ضد انقلاب و منافقین به اثبات رسیده بود نیز استفاده نکرد و حتی اقدام به تضعیف آنها نمود . از آنجا که تعدادی از محورهای پیشروی فاقد نیروی دفاعی بود و از طرفی تعداد دیگری از یگان ها از نیروی کافی برخوردار نبودند (تنها ۲ لشکر با استعداد ناکافی در مقابل ۱۲ لشکر آماده رژیم بعث عراق قرار گرفتند) ، در ابتدا امکان پیشروی ، تنها برای تعدادی از یگان های ارتش بعثی عراق در سرزمین های هموار استان خوزستان فراهم گردید. البته نیروهای مسلح و نیروهای مردمی در مقابل متجاوز، ایثارگری و رشادت های زیادی نشان دادند تا جلوی تهاجم دشمن گرفته شود .

در روز اول مهر ۱۳۵۹ ارتش بعث عراق با هجوم زمینی و عبور از خطوط مرزی ایران برای اشغال اهداف پیش بینی شده در عمق خاک جمهوری اسلامی ایران نفوذ کرد . نتایج اشغال در هر یک از استان های مجاور مرز به شرح زیر است :

الف) استان های آذربایجان غربی و کردستان

نیروهای سپاه یکم ارتش بعث عراق با توجه به کمبود نیروهای مسلح ایران و استحکامات مهندسی در مرز، در وصول به اهداف خود با مشکلی مواجه نشدند و موفق شدند با حمایت از گروه های شورشی و ضد انقلاب ایران، از رهایی نیروهای مسلح ایران درگیر نبرد، جلوگیری کنند.

ب) استان های کرمانشاه و ایلام

در استان کرمانشاه شهرهای مرزی سومار و نفت شهر در روز دوم مهر ۱۳۵۹ و قصرشیرین در روز چهارم مهرماه به دست دشمن اشغال شد. متجاوزان از روز سوم تا پنجم مهرماه تلاش گسترده ای به عمل آوردند تا تنگه حاجیان را تصرف و از محور کور سفید و تنگه حاجیان، شهر گیلان غرب را تهدید کنند. رزمندگان اسلام موفق شدند با مقاومت دلیرانه خود در پنجم و ششم مهرماه، متجاوزان را از دسترسی و تصرف شهرهای سرپل ذهاب و گیلان غرب باز داشته و تا ارتفاعات دستک، قراویز، بازی دراز و تنگه حاجیان به عقب برانند.

در استان ایلام بخشی از نیروهای سپاه دوم ارتش بعثی عراق در روز دوم مهرماه، شهر مهران را اشغال کردند ولی در روز سوم بر اثر مقاومت رزمندگان اسلام از ورود به شهر صالح آباد بازماندند و در ارتفاعات کانی سخت و سد کنجان چم مستقر شدند. در روز دوازدهم مهرماه نیروهایی از سپاه سوم شهر موسیان را اشغال کردند ولی متجاوز برای اشغال شهر دهلران اقدام جدی به عمل نیاورد.

ج) استان خوزستان

نیروهایی از سپاه سوم عراق در روز چهارم مهرماه ۵۹ در مسیر چزابه، تپه های الله اکبر و سوسنگرد موفق شدند شهر بستان را تصرف و در روز پنجم با عقب راندن نیروهای خودی از تپه های الله اکبر تا حوالی سه کیلومتری روستای هوفل در شمال غربی سوسنگرد پیشروی کنند و نیروهای دیگری در مسیر نشوه، طلائییه و سوسنگرد موفق شدند بدون برخورد با نیروی قابل ملاحظه ای، وارد شهر سوسنگرد شوند که با عکس العمل شجاعانه رزمندگان اسلام، شهر تخلیه و به حومه شهر رانده شدند. در روز چهارم مهرماه نیروهای دشمن از طریق محور تنومه، کوشک و اهواز

موفق شدند در مسیر پیشروی ، پادگان حمید را اشغال کنند و در روزپنجم مهرماه به دب حردان (حدود ۲۰ کیلومتری غرب اهواز) برسند ولی با مقاومت رزمندگان اسلام و با اجرای جنگ های نامنظم و ایجاد موانع از جمله استفاده از آب رودخانه های کرخه و کارون از ورود نیروهای دشمن به شهر اهواز جلوگیری به عمل آمد.

نیروهایی از دشمن در روزهای پنجم و ششم مهر ماه به حوالی پل سرخ نادری و شوش در غرب رودخانه کرخه رسیدند ولی با مقاومت رزمندگان اسلام نیروهای عراقی موفق به عبور از رودخانه کرخه نشدند. در خرمشهر بعد از ۳۴ روز نبرد و مقاومت نیروهای مسلح و مردمی ، نیروهای عراقی توانستند خرمشهر را اشغال کنند و سپس اقدامات اساسی برای اشغال آبادان و عمل آورند.

ایستادگی و مقاومت رزمندگان اسلام در غرب و شرق خرمشهر موجب شد متجاوزان برای تضعیف روحیه مدافعان شهر و کاهش امکانات پشتیبانی از آنها و تسریع در اشغال آن در نوزدهم مهر با عبور از رودخانه کارون در منطقه مارد (۲۰ کیلومتری شمال آبادان) ، در شرق رودخانه فضایی به مساحت ۱۵۰ کیلومتر مربع را اشغال و با قطع جاده های «آبادان- اهواز» و «آبادان -ماهشهر» ، آبادان را از طریق راه زمینی محاصره کنند تا با ایجاد محدودیت پشتیبانی از نیروهای رزمنده در خرمشهر ،آبادان در معرض سقوط قرار گیرد.

با شروع نبرد در خیابان ها و کوچه ها و جنایات بی شمار ارتش بعثی عراق سرانجام در چهارم آبان خرمشهر سقوط کرد و خرمشهر به « خونین شهر » تغییر نام داده شد ، ولی رزمندگان اسلام و به خصوص نیروهای مردمی و بسیجی با مقاومت و پایداری و نثار خون خود دستاوردهای ارزشمندی را به شرح زیر به ارمغان آوردند و موجبات شکست دشمن را در استان خوزستان فراهم کردند.

۱) مختل کردن آهنگ پیشروی نیروهای عراقی در سایر مناطق خوزستان ؛

۲) به تردید انداختن سران ارتش بعثی عراق در ادامه حملات خود در غرب رودخانه های کرخه و کارون؛

۳) ایجاد فرصت مناسب برای وصول نیروهای خودی و سازماندهی آنها در آبادان و غرب دزفول -شوش.

دشمن بعثی پس از اشغال خرمشهر در حداقل فاصله زمانی ممکن تلاش خود را

برای تصرف آبادان و دزفول در جبهه های جنوبی و شمالی استان خوزستان به طور همزمان متمرکز کرد تا پس از تصرف اهواز، زمینه اشغال خوزستان را فراهم سازد.

نیروهای عراقی در شب نهم آبان ماه، سواحل شمالی رودخانه بهمن شیر را به طول ۱۸ کیلومتر اشغال کردند و با احداث پل در منطقه ذوالفقاری از رودخانه عبور و از طریق نخلستان ها وارد آبادان شدند، ولی عکس العمل رزمندگان اسلام به خصوص نیروهای مردمی و بومی منطقه در روز نهم آبان ماه موجب شد که نیروهای نفوذ یافته عراقی با قبول تعدادی کشته، زخمی و اسیر تا ۴ کیلومتری شمال رودخانه بهمن شیر عقب نشینی کنند و پس از یک نبرد سنگین به بیرون شهر رانده شوند.

دشمن در جبهه شمالی استان خوزستان (غرب شهرهای دزفول و شوش) در روز نهم آبان ماه با قصد عبور از رودخانه کرخه و به منظور تصرف شهر دزفول، حمله خود را آغاز کرد ولی در اثر مقاومت رزمندگان اسلام، نیروهای عراقی با تحمل تعداد زیادی کشته و زخمی پس از ناکامی متوقف شدند.

نیروهای عراقی بعد از این که در سایر جبهه ها متوقف شدند و از ادامه پیشروی بازماندند، برای تهدید اهواز در ۲۴ آبان ماه ۱۳۵۹ شهر سوسنگرد را به طور کامل محاصره کردند و در ۲۵ آبان ماه نبرد خیابانی و تن به تن ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران، نیروهای بسیج مردمی، گروه جنگ های نامنظم با فرماندهی شهید دکتر مصطفی چمران، مردم بومی و ژاندارمری با دشمنان در داخل شهر آغاز شد و بالاخره در روز ۲۶ آبان ماه در اجرای فرمان امام خمینی (ره) رزمندگان اسلام با شکستن حلقه محاصره دشمن از شرق وارد شهر شدند و با کمک نیروهای رزمنده در شهر، دشمن را منهدم و به سمت غرب سوسنگرد وادار به عقب نشینی کردند. بنابراین شهر سوسنگرد آزاد شد و بدین ترتیب پیشروی متجاوزان در سرتاسر جبهه های استان خوزستان متوقف گردید.

در عملیات آزادسازی سوسنگرد و شکستن حلقه محاصره دشمن، امام خامنه ای (مدظله العالی) که در آن موقع، نماینده حضرت امام خمینی (ره) در شورای عالی دفاع بودند، نقش حیاتی و سرنوشت سازی در انجام عملیات تیپ ۲ لشکر ۹۲ زرهی ارتش در پشتیبانی از رزمندگان اسلام که در برابر دشمن به شدت مقاومت می کردند، ایفا نمودند. معظم له به رغم اینکه رئیس جمهور وقت (بنی صدر) دستور لغو عملیات را با نوشتن نامه ای راهگشا به فرمانده لشکر ۹۲ داده بود، موفق شدند تیپ ۲ را وارد عملیات نموده و از سقوط حتمی شهر جلوگیری کنند (پیوست ۳: نامه امام خامنه ای (مدظله العالی) به فرمانده لشکر ۹۲

زرهی اهواز).

به یقین اشغال خوزستان هدف راهبردی سران کشور عراق و آمریکا بود در حالی که کمتر از یک پنجم از سرزمین استان خوزستان و از ۲۶ شهر این استان فقط دو شهر خرمشهر و بستان اشغال شد و دشمن به شهرهای بزرگ و کوچک و همچنین ذخایر زیرزمینی این استان که به طور عمده در شرق رودخانه های کارون و کرخه بود، دسترسی پیدا نکرد.

از طرفی باید گفت خلاف ادعای صدام مبنی بر پیوستن مردم عرب زبان استان خوزستان به رژیم بعث عراق و مقابله آنها با نظام جمهوری اسلامی ایران نه تنها این اقدام محقق نشد بلکه با مقاومت دلیرانه مردم این خطه، خط بطلانی بر تئوری عربی صدام کشیده شد.

در واقع سران ارتش بعثی عراق در برآوردهای خود دچار اشتباه شدند و به عناصر نامرئی و غیر فیزیکی نظیر قدرت رهبری، روحیه، انگیزه و میزان دشمن ستیزی مردم ایران و نیروهای مسلح توجه نکرده بودند.

۵- نقش رهبری امام خمینی (ره) در مقابل متجاوز

انقلاب اسلامی ایران قدرت خود را از پیدایش تا پیروزی (۱۳۵۷-۱۳۴۲) و از استقرار نظام جدید تا پشت سر گذاشتن تجاوز عراق و دوران دفاع مقدس (۱۳۶۷-۱۳۵۹) مرهون مبانی اندیشه ای، دیدگاه ها، تدابیر داهیانه، تصمیمات و رهبری خردمندانه حضرت امام خمینی (ره) است. در طول دوران دفاع مقدس، امام خمینی (ره) توانستند با تلفیق آموزه های دینی الگوهای تجربه شده تاریخ اسلام، کربلا و عاشورا و نیز با توجه به تحقیر تاریخی ملت ایران در دوران تاریخ معاصر و سلطه قدرت های بزرگ بر جهان اسلام، گفتمان هویتی انقلاب اسلامی را در عرصه های نبرد در مقابل نظام سلطه جهانی، به نمایش بگذارند و با جوانان و مردم ایران از ارزش ها و تمامیت ارضی کشور دفاع کنند تا ایران با اتکا بر توانایی های بومی و با رشادت و شهادت طلبی فرزندان خود، حیات جدیدی را آغاز کند و تولد ایرانی جدید را نوید دهد.

پس از سقوط پهلوی دوم و نفی سلطه خارجی و استبداد داخلی، آمریکا به همراهی قدرت های بزرگ و متحدین منطقه ای در صدد حفظ سلطه خود بر حاکمیت ایران بر آمد، اما با پیروزی انقلاب اسلامی و با عبور از بحران های متعدد داخلی و خارجی از جمله

هشت سال دفاع مقدس امام خمینی (ره) و رزمندگان ، توانستند حاکمیت تاریخی و از دست رفته ایران را بازگردانده و تثبیت نمایند تا استقلال و آزادی به معنای واقعی در جمهوری اسلامی تجلی یابد .

اهمیت نقش امام خمینی (ره) در راس هرم قدرت نظام ، در گفتمان سازی ، تصمیم گیری و روابط ایران در دوران جنگ کاملاً آشکار است . از نظر امام خمینی (ره) اسلام واقعی فقط با عنوان اسلام ناب محمدی (ص) قابل مطالعه و از اولویت اثرگذاری برخوردار است و نشانه های این مطلب به عنوان سرچشمه گفتمان جمهوری اسلامی در ابعاد مختلف جنگ تحمیلی عراق علیه ایران قابل پیگیری و مشاهده است. در بعد داخلی تصمیم گیری های فرماندهان و مسئولان و در بعد سیاست خارجی ، مواضع مسئولان کشور و نیز واحدهای سیاسی ، سازمان ها و نهادهای بین المللی در قبال ایران همواره متأثر از این گفتمان بوده است .

۶- تدابیر و رهنمودهای امام خمینی (ره)

تهاجم ارتش بعث عراق به ایران اسلامی حادثه ای بسیار بزرگ و یکی از طولانی ترین جنگ های معاصر در منطقه خلیج فارس است. امام خمینی (ره) در مقام رهبر سیاسی و فرماندهی کل قوا ، نقش عمده ای در هدایت و رهبری صحیح هشت سال دفاع مقدس داشتند ، به نحوی که ایشان دفاع را در راس امور قرار دادند و همواره از مردم می خواستند که رهنسپار جبهه های نبرد شوند . در این روند تدابیر ، سیاست ها و رهنمودهای معظم له در دو مرحله بیان شده است :

الف) مرحله اول قبل از شروع جنگ

با پیروزی انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) با اجتناب از سلطه هر دو ابرقدرت غرب و شرق ، خط مشی سیاسی کشور را « استقلال ، آزادی ، جمهوری اسلامی » اعلام و تدابیر ارزشمندی را در فراهم نمودن توان بازدارندگی کشور اتخاذ کردند . بخشی از مهم ترین تدابیر و رهنمودهای ایشان به شرح زیر است :

۱) حفظ و تقویت ارتش

امام خمینی (ره) به منظور حفظ و تقویت ارتش ، در مقابله با مخالفان بقای ارتش و کسانی

که خواهان انحلال آن بودند ، چنین واکنش نشان دادند :

الف) «تضعیف ارتش ، تضعیف اسلام است. تضعیف نکنید. البته پاکسازی و تسویه می شوند ، آن هایی که باقی می مانند عزیزند. آن هایی که تضعیف ارتش را می خواهند خائن اند.»

ب) شما نظامیان ، شما ارتشیان از ما هستید. شما حافظ استقلال مملکت هستید. هر کس با شما مخالفت کند با استقلال کشور و اسلام مخالفت کرده است. امروز ارتش ، ارتش طاغوتی نیست ، ارتش محمدی است.»

ج) به منظور ایجاد همبستگی بین مردم انقلابی و ارتش ، روز ۲۹ فروردین ماه را روز ارتش نام گذاری کردند. د) در مورد انحلال ارتش که گروهک های ضد انقلاب شایعه کرده بودند فرمودند : « مردم ارتش را یاری و تقویت کنید. آنکه می گوید ارتش باید منحل شود ، منافق است. ارتش باید بماند.

۲) توسعه تشکیلات نظامی

اقدامات اساسی رهبر انقلاب در مورد توسعه تشکیلات نظامی عبارت بود از :

الف) **تشکیل سپاه پاسداران** : امام خمینی (ره) برای پاسداری و صیانت از انقلاب و ایجاد امنیت و حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی ، فرمان تشکیل و سازماندهی سپاه پاسداران را در ۲ اردیبهشت ۱۳۵۸ صادر کردند.

ب) **تشکیل بسیج** : امام خمینی (ره) به منظور تقویت هرچه بیشتر نیروهای مسلح ، در ۵ آذر ماه ۱۳۵۸ اعلام کردند نیروهای بسیج مردمی ارتش ۲۰ میلیونی را تشکیل دهند و با فراخوانی مردم برای حفظ نظام و انقلاب ، جذب ، آموزش ، سازماندهی و به کارگیری بسیج را به سپاه پاسداران محول و تاکید کردند : « اسلام رزمنده می خواهد ، جنگجو می خواهد ، در مقابل آنهایی که هجوم می کنند به مملکت ما ، اسلام مجاهد می خواهد درست کند ، نمی خواهد یک نفر آدم عیاش درست کند.» (صحیفه امام ، ج ۹ ، ۱۳۷۸ : ۴۵۵)

۳) جلب نظر مردم به دشمنی آمریکا

حضرت امام خمینی (ره) تهدید عراق و تمامی تحولات امنیتی در داخل را در چارچوب سیاست های آمریکا علیه انقلاب و نظام جمهوری اسلامی تعریف کردند که این موضوع

نقش اساسی در اعتماد به نفس و تسلط روحی و روانی مردم برای مقابله با تجاوز عراق داشت. ایشان در تاریخ ۲۱ شهریور ۱۳۵۹ تصریح کردند: « آمریکا ، عراق را وادار نموده است خون جوانان ما را بریزد و سایر کشورهای تحت نفوذش را وادار نموده است تا ما را با حصر اقتصادی از پای درآورند ؛ ملت های مسلمان باید بدانند که ایران کشوری است که رسماً با آمریکا می جنگد.» (صحیفه امام ، ج ۱۳ ، ۱۳۷۸ : ۲۱۲)

(ب) مرحله دوم : بعد از تهاجم رژیم بعث عراق

حضرت امام خمینی (ره) با تاکید بر مفهوم « جنگ اسلام و کفر » و « صدام عامل آمریکا » به هم پیوستگی جنگ و انقلاب را مشخص و ماهیت تجاوز به ایران را روشن ساختند و مقاومت همه جانبه را با تاکید بر نیروهای بسیج مردمی برای مقابله با مهاجمان عراقی اعلام کردند. عمده ترین تدابیر ، رهنمودها و اقدامات ایشان در هشت سال دفاع مقدس به قرار زیر است :

(۱) بسیج همگانی و سازماندهی نیروهای مسلح و مردم

امام خمینی (ره) برای پشتیبانی از نیروهای مسلح و تقویت بیشتر آنها خطاب به ملت ایران فرمودند: « هر کس می تواند باید به جبهه برود و هر که نمی تواند در پشت جبهه کمک کند. (صحیفه امام ، ج ۲۵ : ۱۳۷۸ ، ۲۰).

(۲) ایجاد هماهنگی و انسجام در نیروهای مسلح

امام خمینی (ره) به نیروهای ارتش ، سپاه و بسیج برای ایجاد وحدت و انسجام بیشتر چنین توصیه کردند : « همه در هم ذوب شوید و تو و من را از میان بردارید و چون یک ید واحده و قدرت واحد به دشمن بتازید.» (صحیفه امام ، ج ۳۳۴ : ۱۳۷۸ ، ۱۸).

(۳) هماهنگی و به کارگیری امکانات پشت جبهه

امام خمینی (ره) خطاب به ملت ایران فرمودند: « به پشتیبانی مادی و معنوی خود از جبهه های نبرد و رزمندگان ادامه دهید و سپاهیان نور را حمایت کنید .» (صحیفه امام ، ج ۲۰ ، ۲۱۵ : ۱۳۷۸).

(۴) مقابله با عوامل بازدارنده داخلی و تبلیغات دشمن

در دوران جنگ رقابت جناح های مختلف در کشور در بعضی موارد فضای سیاسی کشور را ملتهب می ساخت ، برخی از حوادث را عوامل آگاه و مزدور دشمن پدید می آوردند و

برخی دیگر نتیجه اعمال گروه های ناآگاه داخلی بود و هر کدام از این حوادث به طور مستقیم یا غیرمستقیم می توانست در حضور رزمندگان اسلام در جبهه ها برای ادامه دفاع مقدس مشکل ایجاد نماید ولی رهبر انقلاب با تدابیر خود، تاثیرات منفی و شکننده هر یک از این حوادث را بر عرصه های نبرد و روحیه رزمندگان اسلام خنثی می کردند. از طرفی دشمن بعثی نیز با در اختیار داشتن امکانات تبلیغی استکبار جهانی و با کمک کارشناسان و مشاوران خارجی و بهره گیری از امکانات و شیوه های گوناگون، جنگ روانی خود را برای مشوش جلوه دادن چهره جمهوری اسلامی در میان مسلمانان جهان به راه انداخته بود.

امام خمینی (ره) نیز همواره با جنگ روانی دشمن با شیوه های تبلیغی به شرح زیر مقابله می کردند :

الف) در ۳۱ شهریور ۵۹ فرمودند: « این صدام حسین است که به واسطه تحریک آمریکا به ما تجاوز کرده است. و ما اگر جوابی به او بدهیم، هرگز به ملت عراق که برادر ما هستند، مربوط نیست.» (صحیفه امام، ج ۲۲: ۱۳۷۸، ۱۳).

ب) در یک عملیات روانی علیه صدام و رژیم بعث به ملت ایران اطمینان می دهند که یک دزدی آمده است، سنگی انداخته و فرار کرده در قبال اسلام گرایی صدام نیز فرمودند: « **صدام حسین به حسب حکم شرعی کافر است** » و فرمودند: « جرم ملت ایران این است که با آمریکا مخالفت می کند.»

ج) امام خمینی (ره) سه روز پس از آغاز جنگ در پیامی چنین فرمودند: « ارتش عراق بداند که ایران با آغوش باز از برادران ایمانی ارتشی عراقی خود پذیرایی و پشتیبانی می کند. » (صحیفه امام، ج ۲۳: ۱۳۷۸، ۱۳). ایشان همچنین از مردم عراق خواستند تا با اعتصاب ها و مخالفت ها، از دادن مالیات و پول آب و برق به دولت غیرقانونی کافر بعثی خودداری کرده و با راهپیمایی های میلیونی، عمل جنایتکاران عراقی را محکوم نمایند.

د) معظم له طی پیامی به ملت عراق فرمودند: « ما محمدرضا را بیرون کردیم و شما هم باید این شخص را (صدام) بیرون بکنید از عراق. تا قیام نکنید و مقابله کنید با این جرثومه فساد، این می خواهد اسلام را از بین ببرد و می خواهد عربیت را به خیال خودش - آن هم نه اینکه واقعاً عقیده دارد به او - می خواهد او را جانشین کند...»

ه) طی بیاناتی به ارتش عراق فرمودند: « سربازهای ارتش عراق و صاحب منصب های ارتش عراق باید بدانند که جنگ با ایران، جنگ با اسلام است، جنگ با قرآن است، جنگ با رسول الله است... شما هم فرار کنید و قوای خودتان را صرف این کنید که

این جرثومه فساد را از بین ببرید. »

(و) طی پیامی در ۲۴ مهر ماه ۱۳۵۹ به ملت عراق فرمودند: «ای عشایر دلیر دجله و فرات، فرصت را از دست ندهید و دشمن اسلام و میهن عزیز خودتان را با قیام قهرمانانه از پای درآورید و دین خود را به اسلام و قرآن مجید ادا کنید که با از دست دادن فرصت، بدبختی ها به شما روی خواهد آورد.»

(ز) در یکی از پیام های خود می فرمایند: «ما همچو به صدام و حزب بعث عراق، سیلی خواهیم زد که دیگر از جای خودش بلند نشود. صدام باید محاکمه شود همان طور که کارتر (رئیس جمهور آمریکا) باید محاکمه بشود.»

(ح) همزمان با عملیات رمضان، در ۲۳ تیرماه ۱۳۶۱ به ملت مظلوم دربند عراق، اعلام نمودند: «اکنون که برادران مجاهد شما در دفاع از میهن خود و دفع حملات دشمن اسلام، مجبور شدند به خاک عراق بیایند تا به خواست خداوند متعال، ملت ستمدیده عراق را از شر حزبی که در طول سلطه غیرمشرعش بر کشور اسلامی، آنچنان ضربه ها به این ملت شریف وارد کرده که قابل شمارش نیست، نجات دهند... به پا خیزید و با برادران صمیمی خود، دست اخوت اسلامی دهید و این حکومت ستمگر را از صحنه خارج کنید...» (همان: ۳۷۵)

۵) رعایت اصول تصمیم گیری

امام خمینی (ره) اطلاعات و اخبار کافی و لازم را از طریق نمایندگان خود در نیروهای مسلح به دست می آوردند و تصمیم گیری های مهم خود را بر اساس اطلاعات دقیق از وضعیت جنگ و مشورت با مسئولان کشوری و لشکری بنیان می نهادند.

رهنمودهای امام خمینی (ره) برای اجرای عملیات های رزمندگان اسلام و ورود به خاک عراق، اقدامات مقابله به مثل در جنگ شهرها و قبول قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل بر همین اساس استوار بود. در این جا بشمه هایی از تصمیم گیری های ایشان می پردازیم:

۱- امام خمینی (ره) در حالی که احتمال می رفت شهر آبادان را ارتش عراق اشغال و تصرف کند، طی سخنانی در روز ۱۴ آبان ۱۳۵۹ فرمودند: «من منتظرم که این حصر آبادان از بین برود و هشدار می دهم به پاسداران، قوای انتظامی و فرماندهان قوای انتظامی که باید این حصر شکسته بشود. مسامحه نشود در آن، حتماً باید شکسته بشود.»

۲- امام خمینی (ره) در سخنرانی ۹ شهریور ۱۳۶۱ خود می فرمایند: «ما را مبتلا کردند به

جنگ عراق ، توطئه تدارک دیدند که ما برویم سراغ اسرائیل تا عراق تقویت بشود ، آن وقت عراق و اسرائیل بیایند سراغ ما. ما این توطئه را فهمیدیم و آقایانی که متصدیان امورند توجه کردند و گفتند راه ما این است که از این راه (عراق) برویم.» (صحیفه امام ، ج ۱۳۷۸: ۴۶۱، ۱۶).

۶) تفویض اختیارات

گسترده‌گی و تخصصی بودن امور جنگ باعث شده بود که امام خمینی (ره) مسئولیت برخی از مسائل اجرایی و کارشناسی مرتبط با جنگ را به مسئولان کشور تفویض کنند. بنابراین ، تدابیری را برای ایجاد ساختارها و تشکیلات زیر ارائه نمودند :

- الف) شورای عالی دفاع و قرارگاه خاتم الانبیا (ص) و جانشینی فرماندهی کل قوا در بر نامه ریزی های نظامی ،
- ب) شورای عالی پشتیبانی جنگ برای جذب نیرو و تهیه امکانات
- ج) تشکیل ستاد مناطق بمباران شده
- د) تشکیل شورای عالی بازسازی مناطق جنگی.

۷) تشویق به نبرد

نفوذ معنوی امام خمینی (ره) در قلب انسان های شیفته به ولایت و رهبری بسیار بالا بود. ایشان با پیام های حماسی و شور آفرین خود همه جبهه های نبرد را از جوانان پرشور و با اخلاص آکنده می ساختند و توان رزمی آنان را دو چندان می کردند . فرازی از پیام ها و بیانات ایشان به قرار زیر است:

۱- حضرت امام خمینی ره در سخنان خود در ۵ مهرماه ۱۳۵۹ فرمودند: « ما برای میهن عزیزمان تا شهادت یکایک سلحشوران ایران مبارزه می کنیم و پیروزی ما حتمی است. امروز روزی است که تمام مردم باید از شهرهای خود دفاع کنند و به شهرهای جنگ زده کمک نمایند.» (صحیفه امام ، ج ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۴۳).

۲- امام خمینی (ره) طی نامه ای در ۵ مهرماه ۱۳۵۹ به علما و نمایندگان مجلس ، از آنان خواستند که در هر نقطه که هستند ، مردم را برای جنگ و درگیری با آمریکا و اذتاب خونخوارش چون عراق آماده کنند که : « جنگ ، جنگ است و عزت و شرف و میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است. جوانمردی ارتش و سایر قوای مسلح مثل سپاه پاسداران و دیگران ما را به یاد جوانمردی های صدر اسلام انداخت.»

۳- امام خمینی (ره) در رابطه با اسلام یادآوری می کند که « تکلیف همه مردم است که اسلام را حفظ و آن را صیانت کنند و در این راه اگر کشته شویم یا بکشیم پیروزیم. » و می فرمایند: شما برای حفظ اسلام جنگ می کنید و او برای نابودی اسلام. الان اسلام به تمامه در مقابل کفر واقع شده است و شما باید از اسلام پاسداری کنید و حمایت کنید و دفاع کنید. دفاع یک امر واجب است بر همه کس. هرکس که هر مقدار قدرت دارد باید دفاع بکند از اسلام.» (همان: ۲۵۱)

۴- امام خمینی (ره) طی مصاحبه ای در ۱۷ مهرماه ۱۳۵۹ دیدگاه های خود را نسبت به جنگ این گونه بیان می کنند: « ما به تبع اسلام با جنگ همیشه مخالفیم و میل داریم که بین همه کشورها آرامش و صلح باشد. چرا که اگر جنگ را بر ما تحمیل کنند، ما تمام ملتمان جنگجوست و با تمام قوا مقابله می کنیم ولو اینکه همه ابرقدرت ها هم دنبال او باشند.» (همان: ۲۶۱)

۵- امام خمینی (ره) در ۲۷ مهرماه ۱۳۵۹، هدف دفاع از کشور اسلام و جهاد مقدس برای خدا را این گونه بیان می کند: « من امید واثق دارم که ملت ما تن به ننگ نداده و نخواهند داد و تا سقوط رژیم منحط بعث عراق از پای ننشینند و تا ملت شریف عراق را اختناق و جنایاتی که بر آنان سایه شوم افکنده، نجات ندهند، دست از جهاد مقدس برندارند.» (همان: ۲۷۲)

۶- امام خمینی (ره) ضمن قدردانی از رزمندگان کربلای ۴ و ۵ فرمودند: « از همه جوانان غیور و اقشار برومند کشور اسلامی می خواهم که مثل همیشه به جبهه ها هجوم آورند و به سپاهیان حضرت مهدی (عج) بپیوندند و نفس های آخر صدامیان را بگیرند که دست نصرت حق باشماست. (صحیفه امام، ج ۲۰، ۱۳۷۸: ۲۰۰).

۸) تقویت روحیه رزمندگان

پیام ها و سخنان دلنشین، نافذ و روحبخش امام خمینی (ره) در دل و جان رزمندگان اثرات شگرفی می گذاشت. سخنرانی های ایشان در جمع فرماندهان و رزمندگان اسلام و پیام هایی که به مناسبت های مختلف برای رزمندگان صادر می کردند، قوت قلبی برای دلاورمردان جبهه ها در بحرانی ترین شرایط جنگ بود که نمونه هایی از آن به شرح زیر است:

۱) امام خمینی (ره) در روز آغاز جنگ فرمودند: « ملت ایران نباید خیال بکنند که جنگی شروع شده است و حالا فرض کنید که دست و پای خودمان را گم کنیم. نه این

حرف ها نیست. یک چیزی آوردند و یک بمبی اینجا انداختند و فرار کردند ، رفتند. و الان هم دولت ایران جواب آنها را مشغول اند که بدهند و جواب آنها را میدهند.» (صحیفه امام، ج ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۲۳).

۲) امام خمینی (ره) در برابر تهاجم سراسری ارتش عراق می فرماید: « هر وقتی که مقتضی بشود من پیامی به ملت خواهم داد و به صدام حسین و امثال او ثابت خواهد کرد که اینها ، این اذنان آمریکا قابل ذکر نیستند.» (همان: ۲۲۱)

۳) امام خمینی (ره) خطاب به ملت ایران می فرماید: « من از ملت بزرگ ایران خواهانم که در هر مسئله ای که پیش می آید ، قوی باشند ، قدرتمند باشند ، متکی به خدای تبارک و تعالی باشند و از هیچ چیز باک نداشته باشند. ما از آن قدرت های بزرگ نترسیدیم ؛ این (صدام) که قدرتی ندارد ، عراق چیزی نیست .» (همان: ۲۳۲)

۹) توجه دادن رزمندگان به معنویت

امام خمینی (ره) همواره رزمندگان اسلام و فرماندهان را به مسائل معنوی توجه می دادند ، از جمله توجه دادن به اراده و قدرت خداوند تبارک و تعالی در پیروزی و جنگ ، تذکر به اعتماد و اعتقاد به نصرت الهی ، تاکید بر ذکر خداوند و تهجد در جبهه ها ، پرهیز از غرور و توجه دادن به توانایی های قدرت ایمان و اخلاص رزمندگان در مقابل تجهیزات فراوان و پیشرفته دشمن. برخی از تذکرات ایشان به شرح زیر است:

الف) امام خمینی (ره) در ۱۲ فروردین ۱۳۶۱ پس از عملیات فتح المبین در پیامی به ایران و قوای مسلح می فرماید: « باید توجه داشته باشیم که در این فتح مبین و سایر فتوحات ، غرور به قدرت خویش پیدا نکنیم. و شیطان و شیطان نفس بر ما غلبه نکند ، که غرور موجب سردی و سستی می شود.» (صحیفه امام: ج ۱۶، ۱۳۷۸: ۱۵۶ و ۱۵۵).

ب) امام خمینی (ره) در ۶ خرداد ۱۳۶۱ پس از آزادسازی خرمشهر به مناسبت سالروز سوم شعبان چنین فرمودند: « برادران محترم و نور چشمان عزیز ، مبادا آفت های پیروزی که در راس آن ها غرور است ، خدای ناخواسته شما را به دام کشد و از صاحب اصلی « نصر » که خداوند قادر است اغفال تان نماید...» (همان: ۲۶۷)

فصل هفتم

اقدامات ایران در سال اول جنگ

مقدمه

تحلیل گران مسائل جنگ تحمیلی ، برهه زمانی متوقف کردن دشمن متجاوز بعثی را در سراسر مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران با کشور عراق ، از آغاز جنگ تحمیلی تا ۲۶ آبان ماه ۱۳۵۹ ، (روز ناکام کردن عراق در تصرف سوسنگرد) در نظر گرفته اند و معتقدند که آن زمان ، پایان پیشروی نیروهای متجاوز و رفتن ارتش عراق در لاک دفاعی بوده است. بنابراین در این فصل در مرحله اول به اینکه رزمندگان اسلام چگونه پیشروی دشمن در تمام مناطق عملیاتی را متوقف و تثبیت کردند و سپس به اوضاع سیاسی ، امنیتی و نظامی ایران تا پایان سال اول جنگ پرداخته می شود.

(۱) توقف و تثبیت پیشروی ارتش رژیم بعث عراق

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران را می توان به شش مرحله تقسیم کرد (پیش از جنگ ، پیشروی ، تثبیت ، پاکسازی و تنبیه متجاوز). مرحله پیش از جنگ ، هم زمان با پیروزی انقلاب اسلامی و حوادث آن رخ داد که توأم با ناآرامی های داخلی بود. مرحله بعدی همان پیشروی دشمن بود که با تجاوز سراسری شروع شد و مرحله بعد ، متوقف کردن دشمن که با مقاومت دلیرانه رزمندگان اسلام صورت پذیرفت. مرحله تثبیت پیشروی دشمن نقش اساسی در انجام مراحل بعدی داشت و در صورتی که انجام نمی گرفت ، سرنوشت جنگ به گونه ای دیگر رقم می خورد زیرا رژیم بعث عراق برای تجاوز علیه ایران سه هدف عمده را تعقیب می کرد ؛ هدف حداقلی که لغو

قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر بود. هدف میانی که تفکیک و تجزیه کامل خوزستان از ایران بود و هدف حداکثری که سرنگونی نظام جمهوری اسلامی ایران بود. برای دستیابی به اهداف فوق دشمن بعثی بر روی سه عامل اساسی توجه داشت :

(۱) توانایی کامل نیروهای خود

(۲) نبود توان دفاعی در نیروهای مسلح ایران

(۳) استقبال مردم عرب زبان خوزستان از ارتش بعثی عراق.

در نتیجه می توان گفت که با مقاومت رزمندگان اسلام (ارتش ، سپاه ، بسیج مردمی ، مردم بومی و...)، دشمن بعثی به طور کامل متوقف و در رسیدن به اهداف خود ناکام ماند.

(۲) علل ناکامی ارتش بعث عراق در تهاجم به ایران

رژیم صهیونیستی بعث عراق به دلایل زیر در تهاجم به ایران ، موفق نبوده است :

۱- ناکام ماندن نیروی هوایی ارتش بعث عراق در ایجاد یک وضعیت هوایی مناسب به دلیل حضور سامانه های پدافند هوایی در مناطق عملیاتی؛

۲- ناکام ماندن دشمن در تصرف اهداف مهم نظامی و عملیاتی روی زمین به دلیل دفاع قوی نیروهای مسلح و مردمی جمهوری اسلامی ایران از شهرهای دزفول ، اهواز ، آبادان ، گیلان غرب و سرپل ذهاب ؛

۳- گسترش وسیع و سریع سازمان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروهای بسیجی؛

۴- مقاومت نیروهای مسلح و مردمی و سپس هجوم به دشمن با انجام عملیات های چریکی گروه جنگ های نامنظم که موفق شدند ابتکار عملیات را در اختیار بگیرند و باعث شوند هجوم دشمن کند و پیش روی آن سد شود. نماینده حضرت امام خمینی (ره) در شورای عالی دفاع (مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای مدظله العالی)، به همراه وزیر دفاع ایران « شهید مصطفی چمران » فرماندهی و اداره این گونه عملیات ها را بر عهده داشتند؛

۵- انجام فعالیت های هوایی نیروی هوایی و هوانیروز در پشتیبانی از نیروهای زمینی در مناطق مختلف عملیاتی که نقش تعیین کننده ای در متوقف کردن دشمن داشت؛

۶- نیروهای سپاه ، قدرت به کارگیری ماهرانه و گسترده سلاح توپخانه را پیدا کردند و به صورت شایسته ای با ارتش اقدام به هدایت و کنترل آتش می کردند و همین مسئله سبب شد که نیروهای خودی ، دشمن را در مناطق فاقد پوشش و استحکام ، زیر فشار آتش شدید قرار دهند و منهدم کنند؛

۷- مشارکت مسئولان و روحانیون رده بالای جمهوری اسلامی ایران به همراه مردم داوطلب که موجب تقویت روحیه و انگیزه نیروهای مسلح شد.

(۳) اوضاع سیاسی - امنیتی و نظامی ایران

از زمان متوقف کردن دشمن تا پایان سال اول جنگ، وضعیت ایران را می توان در دو محور عمده سیاسی - امنیتی و نظامی به شرح زیر مورد توجه قرار داد:

الف) اوضاع سیاسی - امنیتی

در این مقطع از نظر سیاسی - امنیتی، وضعیت کشور بر اثر فعالیت احزاب و گروه های معاند نظام و همچنین کارشکنی ها و حاشیه سازی های بنی صدر، به ظاهر وضع مناسبی نداشت که عمده این تحرکات به شرح زیر است:

۱- فعالیت های منافقین و ضد انقلاب

بعد از متوقف کردن تهاجم دشمن، همچنان مشکلات سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران ادامه داشت و تعارضات سیاسی داخلی بین احزاب و گروه های سیاسی مختلف سبب ایجاد بحرانهای داخلی و هرج و مرج در فضای امنیتی کشور شد.

در این مقطع مبارزه مسلحانه سازمان مجاهدین خلق (منافقین) علیه نظام جمهوری اسلامی ایران با ترور برخی از شخصیت های برجسته سیاسی و مذهبی کشور شکل گرفت.

منافقین به تدریج با انجام ترورهای کور در سطح شهرها و به شهادت رساندن عده ای از مردم عادی با توجیه اینکه باید بدنه نظام را از کار انداخت، به فعالیت خود ادامه دادند.

سازمان، به اعضا و هواداران خود القا کرده بود که برای رسیدن به حاکمیت باید سه مرحله طی شود:

(۱) مرحله اول: متلاشی کردن دستگاه رهبری (ترور شخصیت های بالای نظام)؛

(۲) مرحله دوم: انهدام ماشین سرکوب رژیم (انجام ترورهای کور با هدف با هدف قرار دادن مردم)؛

(۳) مرحله سوم: قیام عمومی مردم (بر اثر آشفتگی و ناامید شدن مردم از کارآمدی نظام).

اساس فعالیت سازمان در مرحله دوم را نیز سه بخش عمده مشخص می کرد.

الف) بخش اول: تشکیلات اصلی سازمان؛

ب) بخش دوم: تیم های ویژه نظامی؛

ج) بخش سوم: هواداران.

سازمان در بخش دوم (تیم های ویژه نظامی) با اتکا به سه محور تشکیلات یاد شده به چند اقدام همزمان، مبادرت می کرد.

۱- سیاست ایجاد وحشت در بین مردم؛

۲- ترویج خودکشی در بین هواداران خود در صورت دستگیر شدن به عنوان یک عمل قهرمانانه؛

۳- شکنجه نیروهای انقلاب و طرفداران نظام؛

۴- شکنجه عناصر سازمان به وسیله تیم های ویژه (در صورت سرپیچی از دستورات و همکاری با نظام).

در مجموع نیمه دوم سال ۱۳۵۹ و نیمه اول سال ۱۳۶۰ برای کشور جمهوری اسلامی ایران بسیار زیان بار و پر تلفات بود. از یک سو رژیم بعثی عراق، جنگ گسترده ای را با ایران آغاز کرد و از سوی دیگر اختلافات سیاسی و امنیتی در داخل کشور آن قدر به اوج رسید که منجر به کنار گذاشته شدن اولین رئیس جمهور ایران شد.

در این دوره و در ادامه آن، ترورهای وسیعی توسط منافقین در کشور صورت گرفت که می توان به ترور مقام معظم رهبری (امام خامنه ای (مدظله العالی) در ششم تیر و انفجار حزب جمهوری اسلامی ایران و شهادت هفتاد و دو تن از جمله شهید بهشتی (عالی ترین مقام قضایی) و تعدادی از وزرا و نمایندگان مجلس و مسئولان کشور در هفتم تیر، ترور دومین رئیس جمهور (شهید رجایی) و نخست وزیر (شهید باهنر) در هشتم شهریور، دادستان انقلاب (شهید قدوسی) در چهاردهم شهریور و همچنین شخصیت های بزرگ و پرنفوذ ائمه جمعه نظیر آیت الله مدنی (دومین شهید محراب) در ۲۰ شهریور، آیت الله دستغیب (سومین شهید محراب) در ۲۰ آذر ماه ۱۳۶۰، آیت الله صدوقی (چهارمین شهید محراب) در ۱۱ تیر، آیت الله اشرفی اصفهانی (پنجمین شهید محراب) در ۲۳ مهر ۱۳۶۱ و نیز تعدادی از فرماندهان نیروهای مسلح که به شهادت رسیدند، اشاره کرد. شایان توجه است که همه این جنایات ها توسط طراحی قدرت های استکباری به سرکردگی آمریکا با هدف به سقوط کشاندن نظام جمهوری اسلامی ایران صورت گرفت.

۲- چگونگی عزل و فرار بنی صدر

ابوالحسن بنی صدر (رئیس جمهور وقت ایران) که در روز ۱۲ بهمن ۱۳۵۷ همراه با امام خمینی (ره) و با هواپیمای حامل وی به تهران آمد، در ابتدا چهره ناشناخته ای بود. وی فارغ التحصیل رشته علوم اقتصادی از دانشگاه پاریس بود و بیست سال از عمر خود را تا زمان پیروزی انقلاب در آن کشور گذرانده بود. بنی صدر ابتدا در شورای انقلاب عضویت یافت و به عنوان «روشنفکر تحصیل کرده طرفدار انقلاب» در میان مردم شناخته شد. بنابراین زمانی که خود را نامزد انتخابات ریاست جمهوری کرد، طرفداران فراوانی داشت.

بنی صدر در اولین انتخابات ریاست جمهوری که در ۵ بهمن ماه ۱۳۵۸ برگزار شد، توانست با حدود ۱۱ میلیون رای، سایر رقبای خود را پشت سر گذارد و اولین رئیس جمهور ایران شود.

کشمکش های بنی صدر، نهضت آزادی و لیبرال ها با نیروهای انقلابی و پیرو خط امام و حمایت از منافقین سبب شد تا مردم به ماهیت دیکتاتوری او پی ببرند و او را فرد صالحی برای اداره کشور ندانند. از طرفی بنی صدر به رهنمودها و نصیحت های حضرت امام خمینی (ره) توجهی نداشت، لذا طرفداری وی از نیروهای معاند نظام سبب شد که حضرت امام خمینی (ره) طی حکمی ایشان را از فرماندهی کل قوا برکنار کند (۲۰ خرداد ۱۳۶۰) و در نهایت مجلس، به عدم کفایت سیاسی او در مدیریت کشور رای دهد (۳۱ خرداد ۱۳۶۰) و امام خمینی (ره) نیز حکم عزل بنی صدر را از ریاست جمهوری صادر نمایند. (۱ تیرماه ۱۳۶۰).

پس از برکناری بنی صدر از فرماندهی کل قوا، گروه های مخالف نظام که با وی هم پیمان شده بودند، موقعیت را برای تشدید بحران های داخلی مناسب دیدند و به امید اینکه رئیس جمهور همچنان از حمایت مردمی برخوردار است، دست به تشنج آفرینی زدند. در این راستا، ابتدا جبهه ملی در ۲۵ خرداد ۱۳۶۰ در مخالفت با لایحه قصاص، مردم را دعوت به راهپیمایی کرد ولی با اشاره به حضرت امام خمینی (ره) مردم انقلابی به خیابان ها ریختند و تلاش جبهه ملی را خنثی کردند.

در روز ۳۰ خرداد ۱۳۶۰ سازمان مجاهدین خلق (منافقین) با عنوان حمایت از رئیس جمهور، یک راهپیمایی غیرقانونی و خشونت بار به راه انداخت و طی اقدامی مسلحانه، عده ای از پیروان خط امام را به خاک و خون کشید، اما آن اقدام نه تنها به تحقق اهداف سازمان مذکور نینجامید بلکه واکنش شدید مردم را نیز به دنبال داشت.

بنی صدر و رجوی که به اتکای یکدیگر، به مخالفت با نظام پرداخته بودند، سرانجام به

پاریس گریختند (۷ مهرماه ۱۳۶۰) و طرفداران آن‌ها در خانه‌های تیمی مستقر شدند ولی هنوز مرکزیت سازمان در داخل کشور استقرار داشت. سرانجام با تعیین «سازمان اطلاعات ۳۶ میلیونی» که اعضای آن همه مردم بودند، خانه‌های تیمی شناسایی شده و با اقدام برای انهدام آن‌ها، تشکیلات سازمان مذکور در داخل کشور از بین رفت.

ب) اوضاع نظامی

در سال اول جنگ، هر چند وضعیت نظامی کشور برای مقابله با تهاجم خارجی گسترده دشمن بعثی مناسب نبود ولی با اتخاذ بعضی از تدابیر و اقدامات لازم، نیروهای خودی توانستند برای کسب آمادگی با توجه به تنگناها و محدودیت‌هایی که رئیس‌جمهور وقت برای آنها به وجود آورده بود، خود را تقویت کنند و به مقابله با دشمن پردازند. در این خصوص به نقش رئیس‌جمهور در به کارگیری نادرست نیروهای مسلح از یک طرف و بازسازی ساختار نیروهای مسلح از سوی دیگر به منظور متوقف کردن دشمن اشاره می‌شود:

۱- ویژگی‌ها و خصوصیات فرماندهی بنی صدر

بنی صدر با مسائل نظامی آشنا نبود و تنها به دلیل مسئولیت ریاست جمهوری و نظر امام خمینی (ره) به باز بودن دست وی در اداره کشور، فرماندهی کل نیروهای مسلح به او تفویض شده بود. بنابراین توقع یک تفکر نظامی مستقل و حرفه‌ای از او، انتظار درستی نبود. وی به توان نیروهای داوطلب مردمی اعتقادی نداشت و آنان را فاقد تخصص و تجربه می‌دانست. بر همین اساس اهمیت زیادی به تجهیز و توسعه قدرت نیروهای مردمی و بسیجیان داوطلب نمی‌داد.

بنی صدر به حضور جدی سپاه در جنگ نیز خوش بین نبود و از قدرت گرفتن سپاه در جنگ به دلیل ولایی بودن و تبعیت از فرامین رهبری هراس داشت و راضی به نظر نمی‌رسید. شیوه مدیریت بنی صدر در جنگ، موجب از بین رفتن بخشی از تجهیزات ارتش و نیز عدم توسعه توان نظامی ایران شد. تاکید وی بر عدم توانایی نظامی ایران در تقابل با ارتش عراق، واگذاری زمین در مقابل گرفتن زمان بیشتر از دشمن (عقب نشینی تا ارتفاعات زاگرس) و... باعث شد که توانمندی‌های ارتش در نامناسب‌ترین شکل علیه دشمن به کار گرفته شود.

بنی صدر در مقام فرماندهی کل قوا بیشتر بر اداره جنگ با استفاده از نیروهای ارتش اصرار می ورزید ، در حالی که مخالفین وی (نیروهای اصیل پیرو خط امام) به حضور بیشتر نیروهای مردمی و سپاه پاسداران در کنار ارتش اعتقاد داشتند.

۲- بازسازی ساختار و سازمان نیروهای مسلح

مهم ترین راهبرد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران ، توقف ارتش بعث عراق و ممانعت از پیشروی آن و حفظ شهرهای مرزی ، به خصوص شهرهای مهم بود. مقامات و فرماندهان نظامی عراق تصور می کردند که نیروهای ایران بر اثر انقلاب ، به طور کامل از هم گسیخته شده اند. طراحان نظامی عراق از نقاط ضعف ارتش ایران مطلع بودند. متوقف کردن ارتش عراق ، به ایران فرصت داد تا تعداد زیادی از نیروهای ذخیره را فراخوانی و به منطقه جنگی اعزام کند. همچنین به ارتش و نیروهای انقلابی ایران ، زمان لازم را برای حضور در خطوط مقدم ، ایجاد خطوط دفاعی و سنگر گرفتن در آن داد. ارتش در هنگام حمله عراق (در منطقه جنوب) ، به تدریج به تقویت اعزام یگان های جدید پرداخت.

از طرفی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به دلیل ضرورت حضور و مقابله با دشمن بعثی و همچنین درک درست از شرایط پیش آمده و برای کمک به ارتش جمهوری اسلامی ایران وارد عرصه جنگ و دفاع مقدس شد که در ابتدا با مخالفت شدید بنی صدر که سمت فرماندهی کل قوا را به عهده داشت ، مواجه شد ولی با عزل بنی صدر ، شرایط مناسب تری برای توسعه ساختار و سازمان نظامی سپاه به وجود آمد.

سپاه پاسداران نیز با استفاده از نیروهای مردمی و بسیج به سازماندهی و گسترش سازمان رزم خود مبادرت ورزید و مقاومت های مردمی را به خصوص در جبهه جنوب و غرب ساماندهی و فرماندهی کرد.

۴) اجرای عملیات های زمینی ، هوایی و دریایی

حضور گسترده و همه جانبه مردم در صحنه های جنگ و پشتیبانی بی دریغ آن ها از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران باعث جلوگیری از پیشروی نیروهای دشمن به طور گسترده شد. در این راستا در مناطق جنوب و غرب کشور ، عملیات های متعدد و متنوع زمینی ، هوایی و دریایی انجام شد که به برخی از آن ها اشاره می شود :

الف) عملیات های زمینی

عمده عملیات های زمینی نیروهای مسلح در دو مقطع به شرح زیر است:

مقطع اول : زمان فرماندهی بنی صدر

عملیات هایی که به فرماندهی بنی صدر و با اتکا به نیروهای کلاسیک انجام گرفت (عملیات پل نادری ، عملیات جاده ماهشهر ، عملیات نصر و عملیات توکل) که در نهایت موفقیتی را در پی نداشت. در یک ارزیابی کلی می توان گفت استفاده نکردن بنی صدر از توان رزمی سپاه پاسداران و نیروهای داوطلب مردمی و بسیجیان پرانگیزه ، عدم رعایت اصول علمی نظامی و قوانین جنگ به دلیل شرایط ویژه تفکرات حاکم بر اداره کنندگان جنگ و نیز عدم تجربه کافی آنها ، بی توجهی رئیس جمهور نسبت به نامه فرمانده وقت سپاه خوزستان برای مسلح کردن سپاه و نادیده گرفتن فرمان امام خمینی (ره) مبنی بر تشکیل ارتش بیست میلیونی ، از علل مهم این ناکامی ها بود.

شایان توجه است ، هرچند عملیات های یاد شده به نظر ناکام بود ولی نوعی بازدارندگی داشت و ظرفیتی قوی در رزمندگان اسلام برای عملیات های آینده به وجود آورد و ضربات روحی شدیدی را بر دشمن بعثی وارد کرد. از طرفی با انجام مداوم این عملیات ها ، سازمان دشمن از هم پاشید و اراده نیروهای خودی به او تحمیل گردید.

علاوه بر عملیات های یاد شده در این مقطع ، رزمندگان پرتوان اسلام در سرتاسر جبهه های نبرد از شمال غرب تا جنوب و در مقاطع زمانی مختلف ، عملیات های متعددی انجام دادند که به تلفات قابل توجهی از نیروهای دشمن و آزادسازی بخش هایی از میهن اسلامی ایران منجر گردید. از جمله مهم ترین این عملیات ها می توان به کلینه و سید صادق در ۲۸ آذر ۱۳۵۹ ، تنگه حاجیان در ۱۴ دی ۱۳۵۹ ، میمک در ۱۹ دی ۱۳۵۹ و بازی دراز در ۲ اردیبهشت ۱۳۶۰ اشاره کرد.

مقطع دوم بعد از عزل بنی صدر

پس از برکناری بنی صدر از فرماندهی کل قوا با هماهنگی ارتش ، سپاه و حضور نیروهای انقلابی و مردمی ، تحولی در صحنه جنگ به وقوع پیوست که موجب شکست نیروهای دشمن شد.

عملیات فرماندهی کل قوا خمینی روح خدا ، در تاریخ ۲۱ خرداد ۱۳۶۰ با هدف آزادسازی بخشی از منطقه عمومی دارخوین به سمت آبادان و جلوگیری از پیشروی بیشتر نیروهای ارتش بعث عراق به اجرا درآمد. ارتش و سپاه با همکاری نیروهای داوطلب و مردمی موفق شدند با بیش از ۲۵ عملیات محدود موفق ، روحیه از دست رفته ناشی از چهار عملیات ناموفق قبلی را ترمیم کنند و زمینه مناسبی برای انجام عملیات های گسترده تر فراهم کنند.

شایان توجه است در کلیه عملیات های محدود و کلاسیک ، نیروی هوایی و هوانیروز با شناسایی مواضع و تانک های دشمن ، نسبت به انهدام آنها تلاش های قابل توجهی به عمل آوردند و موفق شدند حرکات دشمن را در محورهای تهاجم در مناطق غرب و جنوب کشور ، کند و یا متوقف کنند.

(ب) عملیات های هوایی

فعالیت های نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در دوران متوقف کردن دشمن حتی تا پایان هشت سال دفاع مقدس را می توان به شرح زیر دسته بندی و عنوان کرد:

(الف) فعالیت های شناسایی

- ۱- اجرای ماموریت های شناسایی هوایی بصری به منظور کسب اطلاعات از مناطق عملیاتی ، وضعیت نیروهای متجاوز و اماکن و تاسیسات حیاتی و حساس واقع در عمق خاک دشمن؛
- ۲- کشف و شناسایی هواپیماهای متجاوز به حریم هوایی میهن اسلامی با همت یگان های پدافند هوایی.

(ب) فعالیت های عملیاتی

این فعالیت ها شامل اجرای آتش پشتیبانی هوایی نزدیک برای رزمندگان جبهه های عملیاتی ، انهدام پادگان های نظامی ، مراکز حیاتی ، صنعتی ، نفتی ، بنادر استراتژیک ، نیروگاه های برق و پل های استراتژیک عراق بود که با انجام عملیات های زیر صورت گرفت.

- ۱- عملیات تامین هوایی خلیج فارس و دریای عمان؛

۲) عملیات ترابری؛

۳) عملیات تامین هوایی کاروان های تجاری ، ناوچه ها و کشتی های نفتی؛

۴) عملیات هوایی الولید؛

در دوران دفاع مقدس ، یکی از حملات درخشان و جالب توجه نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران به کشور عراق ، بمباران پایگاه هوایی الولید (موسوم به اچ-سه) در غرب آن کشور و نزدیک مرزهای سوریه و اردن بود. نیروی هوایی عراق ، پایگاه الولید را (به علت بعد مسافت تا مرزهای ایران) محل امنی برای تعداد زیادی از انواع هواپیماهای خود قرار داده بود. با وجود این ، در ۱۵ فروردین ۱۳۶۰، هشت فروند از هواپیماهای شکاری بمب افکن اف-۴ که با ۱۳ فروند از هواپیماهای شکاری ، سوخت رسان و گشتی نیروی هوایی ارتش پشتیبانی و همراهی می شدند ، با اجرای یک طرح بسیار دقیق با انجام دو بار سوخت گیری هوایی ، خود را به پایگاه مزبور رساندند و آن را بمباران کردند. در اثر آن عملیات حماسی و شجاعانه ، ۴۸ فروند از پیشرفته ترین هواپیماهای دشمن و آشیانه های آنها منهدم شد. همچنین در این عملیات پالایشگاه کرکوک با چهار فروند شکاری بمب افکن بمباران شد.

ج) عملیات های دریایی

عمده ترین عملیات های دریایی به شرح زیر است :

۱- عملیات های اشکان و شهید صفری

عراق یکی از کشورهای بزرگ صادر کننده نفتی بود که درآمدهای حاصل از صادرات نفت ، سهم اصلی در بودجه آن کشور داشت. این کشور به دلیل تنگناهای ژئوپلیتیکی و نداشتن ساحل مناسب در خلیج فارس ، اقدام به ساخت دو پایانه نفتی به نام های البکر و الامیه در خلیج فارس و به دور از ساحل خود کرد. پایانه های عراق علاوه بر توانایی صدور نفت با نفتکش های تناژ بالا ، به عنوان یک پایگاه برای هدایت نیروها و همچنین پناهگاهی برای اختفای شناورهای موشک انداز و استقرار توپخانه دوربرد عراق که سعی در

ناامن کردن معابر بندر امام خمینی (ره) را داشتند ، مورد استفاده قرار می گرفتند. بنابراین ، در همان ماه های نخست جنگ تحمیلی ، نیروی دریایی با انجام سلسله عملیات های اشکان ، شهید صفری و مروارید (که از آبان تا ۷ آذر ۱۳۵۹ ادامه داشت) تصمیم به انهدام سکوهای مذکور گرفت و موفق به نابودی آن ها شد. در نتیجه عملیات های اشکان و شهید صفری ، علاوه بر انهدام کامل پایانه ها و تاسیسات موجود بر روی آن ها ، ناو موشک انداز پیکان موفق شد دو فروند ناوچه عراقی را غرق کند.

۲- عملیات مشترک (هوایی- دریایی) مروارید

اگر چه تاسیسات انتقال نفت سکوهای البکر و الامیه در اثر انجام عملیات های اشکان و شهید صفری به طور کامل منهدم شده بودند ، ولی همچنان به عنوان مقر کنترل تحرکات دریایی و پناهگاه ناوچه های عراقی استفاده می شدند . بنابراین ، طی یک عملیات مشترک هوایی- دریایی ، ناوچه های موشک انداز پیکان و جوشن نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران با پشتیبانی نیروی هوایی در روزهای ۶ و ۷ آذر ماه ۱۳۵۹ ، طرح عملیاتی مروارید را به منظور انهدام شناورهای عراقی و نیروهای مستقر در سکوهای مذکور ، به مرحله اجرا گذاشتند .

در جریان این عملیات ۱۲ فروند از انواع شناورها و ۱۱ فروند هواپیمای دشمن منهدم شد و تعدادی از نیروهای دشمن به هلاکت رسیده و تعدادی اسیر شدند.

به طور کلی در نتیجه انجام عملیات های فوق ، نتایج زیر به دست آمد:

- (۱) سلب تحرک و قدرت تهاجمی دشمن از طریق مرزهای آبی؛
- (۲) انهدام هسته اصلی نیروی دریایی عراق؛
- (۳) حفظ سیادت دریایی ایران در خلیج فارس و دریای عمان تا پایان جنگ تحمیلی؛
- (۴) قطع کامل صادرات نفتی عراق از خلیج فارس؛
- (۵) محاصره دریایی کامل عراق و بنادر آن؛
- (۶) تامین خطوط مواصلاتی دریایی کشور.

۳- عملیات اسکورت کاروان ها و پدافند از جزایر و سکوهای نفتی

با شروع جنگ تحمیلی ، اروندرود مسدود و بندر خرمشهر غیرقابل استفاده شد. در چنین

وضعیتی ، بنادر امام خمینی (ره) و ماهشهر ، تنها بنادر تجاری و نفتی برای تخلیه و بارگیری کشتی های تجاری و نفت کش و اتصال به شبکه راه آهن کشوری بودند و از طرفی عمده صادرات نفتی از پایانه های جزیره خارک صورت می گرفت.

در اوایل جنگ تحمیلی و در کل دوران دفاع مقدس ، این بنادر و جزایر به دلیل نزدیکی به سرزمین عراق ، در معرض حملات هوایی دشمن قرار داشتند و از طرفی با مین ریزی در آب های ایران از تردد کشتی های تجاری و نفت کش جلوگیری می کردند. بنابراین نیروی دریایی به منظور کشف و انهدام مین های دریایی ، با اسکورت کاروان شناورها و انجام گشت دریایی در خلیج فارس و اطراف جزایر ، بنادر و سکوه های نفتی ، راه های مواصلات دریایی ایران را باز نگه داشته و آسیب پذیری شناورها را به حداقل رساندند.

۴- عملیات های مشترک

نیروی دریایی علاوه بر انجام ماموریت های خود در پهنه دریا ، با استفاده از تکاوران و تفنگداران دریایی ، غواصان ، هواناوها ، بالگردها و شناورهای هجومی ، در عملیات های متعددی در خشکی نیز به منظور پشتیبانی از سایر نیروها بر علیه دشمن بعثی به شرح زیر شرکت داشته است:

- ۱- حمایت از رزمندگان اسلام در مقاومت ۳۴ روزه خرمشهر با مشارکت یگان های تکاور دریایی؛
- ۲- برقراری خطوط مواصلاتی هوایی و دریایی برای حمل آذوقه ، تجهیزات ، مهمات ، نیرو و تخلیه شهدا و مجروحین در عملیات پشتیبانی آبادان در دوران محاصره با استفاده از یگان های هوا دریا ، هواناوهای سبک و سنگین ، لنج ها و شناورهای محلی؛
- ۳- انتقال رزمندگان اسلام از رودخانه کارون و دفاع از منطقه عملیاتی آبادان که نقش مهمی در آزادسازی خرمشهر داشت؛
- ۴- پشتیبانی های لازم از رزمندگان اسلام در عملیات خیبر با مشارکت نیروهای پروازی؛
- ۵- انتقال نیرو ، تجهیزات سبک و سنگین ، ماشین آلات مهندسی و اسرا با هواناو در عملیات بدر؛
- ۶- پشتیبانی اطلاعاتی و انتقال تجهیزات و نیرو با هواناوهای سنگین و بالگردهای هوادریا در عملیات والفجر . ۸

فصل ۸

آزادسازی مناطق اشغالی

مقدمه

با زمین گیر شدن ارتش بعث عراق در خاک جمهوری اسلامی ایران ، لزوم برنامه ریزی برای عملیات هایی که بتواند قوای متجاوز را از خاک ایران بیرون کند ، ضرورت یافت .

عملیات های انجام شده در سال اول جنگ ، نشان داد که باید با تمرکز قوا و به کارگیری ابتکار عمل و بسیج نیروها ، طرح هایی را مبتنی بر اصول جنگ ارائه کرد تا بتوان با توکل بر خداوند ارتش بعثی عراق را مرحله به مرحله از خاک ایران بیرون راند . در این مقطع ، بن بست نظامی در جنگ و بحران سیاسی در کشور به عنوان دو چالش اساسی ، فراروی نظام جمهوری اسلامی قرار داشت و ادامه حیات نظام ، مشروط به پاسخ مناسب برای شکستن بن بست و فائق آمدن بر بحران بود .

پس از عزل بنی صدر ، از اوایل تابستان سال ۱۳۶۰ ، انسجام بیشتری در جبهه های جنگ به وجود آمد و زمینه برای طرح ریزی عملیات های بزرگ ، با هدف بیرون راندن متجاوزان بعثی از خاک ایران فراهم شد . البته هماهنگ شدن جریان سیاسی حاکم بر کشور ، موجب کاهش تنش ها و افزایش انسجام در مدیریت سیاسی کشور نیز شد .

با شروع سال دوم جنگ ، اقداماتی به منظور طرح ریزی و اجرای عملیات های تهاجمی بزرگ ، صورت گرفت . از جمله این اقدامات ، انجام شناسایی هایی دقیق از مواضع ، استحکامات ، موانع ، آرایش و خطوط مقدم و عقبه های یگان های ارتش عراق و نیز بررسی و ارزیابی روحیه و انگیزه فرماندهان و افراد دشمن در سرتاسر جبهه ها بود . به منظور طرح ریزی عملیات های موفق ، حداکثر امکانات ممکن فراهم شد و هماهنگی لازم بین ارتش و سپاه در سطوح مختلف ایجاد شد . و همچنین با استفاده از تجارب عملیات های انجام

شده از توان ملت در جبهه های جنگ و حضور گسترده نیروهای مردمی در بخش های مختلف سازمان های رزمی نیز استفاده شد.

۱- عملیات های آزادسازی

هماهنگی و انسجام نیروهای مسلح و حضور بسیج مردمی که از ابتکارات ماندگار حضرت امام خمینی (ره) بود، به چهار عملیات بزرگ برای آزادسازی مناطق اشغالی و عقب راندن دشمن از خاک میهن اسلامی منجر شد. این چهار عملیات به شرح زیر است:

الف) عملیات ثامن الائمه (ع)

این عملیات با همکاری مشترک ارتش و سپاه و حضور نیروهای داوطلب مردمی به منظور شکستن محاصره آبادان در بامداد پنجم مهر ماه ۱۳۶۰ و با رمز « نصر من الله و فتح قریب » به اجرا درآمد. در این عملیات کلیه اهداف پیش بینی شده در طرح، تحقق یافت و رزمندگان اسلام تمام نظامیان عراقی را در شرق رودخانه کارون منهدم و یا آنها را وادار به عقب نشینی به غرب رودخانه کردند. با خبر پیروزی رزمندگان اسلام در شکست حصر آبادان، امام خمینی (ره) طی پیامی در پاسخ به نامه فرماندهان ارتش و سپاه، ضمن تبریک به رزمندگان و فرماندهان این عملیات و تقدیر از آنها، این عملیات را « پیروزی بزرگ » نامیدند.

* نتایج عملیات

الف) آزادسازی نیروهای خودی از خط پدافندی طولانی و نیز باز شدن جاده اهواز - آبادان و تامین امنیت جاده آبادان - ماهشهر؛

ب) بازپس گیری بیش از ۱۵۰ کیلومتر مربع از خاک جمهوری اسلامی ایران؛

ج) آزاد شدن شهر آبادان پس از ۳۴۹ روز از محاصره دشمن و به اسارت گرفتن حدود ۱۸۰۰ نفر از قوای متجاوز؛

د) تقویت اعتماد به نفس و خودباوری در رزمندگان اسلام برای کسب پیروزی های بزرگتر.

ب) عملیات طریق القدس

این عملیات در ساعت ۳۰ دقیقه بامداد روز یکشنبه هشتم آذرماه ۱۳۶۱ و با رمز مبارک «یا حسین (ع) انجام شد. هدف عملیات، آزادسازی شهر بستان و ۷۰ روستای بین سوسنگرد تا بستان و رسیدن به بخشی از مرز بین المللی بود.

در این عملیات، رزمندگان اسلام با عبور از مناطق رملی و دور زدن شهر بستان و تصرف توپخانه های دشمن، به کلیه اهداف خود رسیدند.

پس از انجام موفقیت آمیز عملیات طریق القدس مسئولان کشور پیام تبریکی به مناسبت پیروزی رزمندگان اسلام برای حضرت امام خمینی (ره) ارسال کردند. ایشان نیز در پاسخ، پیامی در تاریخ ۸ آذرماه ۱۳۶۰ صادر کردند و این عملیات را «فتح الفتوح» نامیدند.

* نتایج عملیات

الف) رسیدن به مرزهای بین المللی و قطع ارتباط جبهه شمالی دشمن با جبهه جنوبی؛

ب) آزادسازی ۶۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین های اشغالی؛

ج) آزاد سازی شهر بستان پس از ۴۲۷ روز و ۷۰ روستای بین شهرهای بستان و سوسنگرد از تصرف دشمن

بعثی و به اسارت در آوردن حدود ۵۰۰ نفر از قوای متجاوز.

ج) عملیات فتح المبین

عملیات فتح المبین در روز ۲ فروردین ۱۳۶۱ و با رمز مبارک « یا زهرا (س) » آغاز شد. این عملیات با هدف

آزادسازی منطقه عمومی غرب رودخانه کرخه ، طرح ریزی شد. برای انجام این

عملیات ، ارتش و سپاه ، کلیه امکانات و تجهیزات خود را فراهم کردند و از استعداد یگان ها در خطوط پدافندی کاستند و به نیروهای آزاد خود برای شرکت در عملیات افزودند.

رزمندگان اسلام در این عملیات طی یک هفته درگیری شدید با دشمن ، موفق به تامین کلیه اهداف خود و آزادسازی بخش وسیعی از خاک کشور جمهوری اسلامی ایران از تصرف دشمن شدند.

* نتایج عملیات

الف) آزادسازی حدود ۲۴۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین های اشغالی،

ب) انهدام بخش وسیعی از نیرو و امکانات دشمن و به غنیمت گرفتن مقدار زیادی از تجهیزات آنها و به اسارت گرفتن حدود ۱۷ هزار نفر از قوای متجاوز؛

ج) خارج شدن شهرهای شوش ، اندیمشک ، دزفول و پایگاه چهارم شکاری و نیز جاده مواصلاتی اندیمشک- اهواز از برد آتش توپخانه صحرایی و موشک های دشمن؛

(د) آزادسازی تاسیسات مهم منطقه شامل سایت رادار و چاه های نفتی ابوغریب از اشغال دشمن؛
(ه) نشان دادن قدرت طرح ریزی و عملیات رزمندگان اسلام و نمایش جنگ فراگیر مردمی به دشمن؛
(و) تقویت قدرت مانور دیپلماسی ایران در منطقه و جهان به منظور دادخواهی ملت مظلوم ایران و تنبیه متجاوز.

*** تقدیر امام خمینی (ره) از رزمندگان عملیات فتح المبین**

در همان روز اول عملیات که آثار پیروزی بزرگ رزمندگان اسلام مشخص شد ، امام خمینی (ره) پیامی منتشر کردند که فرازهایی از آن به شرح زیر است :

« ... مبارک باد بر شما عزیزان افتخارآفرین ، پیروزی بزرگی را که با یاری ملائکه الله و نصرت ملکوت اعلی نصیب اسلام و کشور عزیز ایران ، کشور بقیه الله الاعظم - ارواحنا له الفداء- نمودید. رحمت واسعه خداوند بر آن مادران و پدرانی که شما شجاعان میدان نبرد در میدان کارزار و مجاهدان با نفس در شب های نورانی را در دامن پاکشان تربیت نمودند. آفرین بر شما که میهن خود را بر بال ملائکه الله نشاندید و در میان ملل جهان سرافراز نمودید. مبارک باد بر ملت چنین جوانان رزمنده ای و بر شما چنین ملت قدردانی که به مجرد فتح و پیروزی توسط رزمندگان به دعا و شادی برخاستند. این جانب از دور دست و بازوی قدرتمند شما را که دست خداوند بالای آن است می بوسم و بر این بوسه افتخار می کنم.»

(د) عملیات بیت المقدس

عملیات بیت المقدس در ۱۰ اردیبهشت ۱۳۶۱ با رمز مبارک « یا علی بن ابیطالب (ع) » و در چهار مرحله با هدف آزادسازی خرمشهر آغاز شد.

این عملیات یکی از گسترده ترین و با ارزش ترین عملیات های دوران دفاع مقدس بود. منطقه عملیات بین شهرهای اهواز و خرمشهر تا منطقه مرزی بین ایران و عراق از سه جهت در محاصره موانع طبیعی مثل رودخانه های کرخه کور در شمال منطقه ، کارون در شرق جبهه و هورالهویزه در غرب منطقه و از سوی دیگر محدود به اروندرود (مرز بین المللی) بود.

قرارگاه مرکزی کربلا ، هدایت عملیات بیت المقدس را با سه قرارگاه اصلی و یک قرارگاه پشتیبانی برعهده گرفت و نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز با ۲۰ سورتی پرواز جنگی در روز اول و ۶ سورتی پرواز در روزهای بعد و همچنین استقرار

سامانه پدافند هوایی ، از عملیات پشتیبانی می کرد.

رزمندگان جهاد سازندگی هم با حدود ۱۰۰ دستگاه ماشین آلات مهندسی و سایر امکانات و کمک ها در عملیات حضور فعالی داشتند.

در این عملیات ، رزمندگان اسلام پس از عبور از رودخانه کارون ، جاده اهواز - خرمشهر را به طور کامل آزاد کردند.

در تعقیب واحدهای ارتش بعثی ، درگیری در منطقه جفیر ادامه یافت. با عقب نشینی لشکرهای ارتش بعثی ، یگان های دو قرارگاه فتح و قدس به هم رسیدند و عمده منطقه پیش بینی شده در طرح عملیات به جز منطقه خرمشهر ، آزاد گردید.

نیروهای خودی پس از یک نبرد بسیار سنگین ، در نهایت در بامداد روز سوم خرداد با آرایش وسازماندهی قبلی ، موفق به تامین کلیه اهداف خود شدند.

*** نتایج عملیات**

۱- آزاد شدن شهرهای خرمشهر ، هویزه ، پادگان حمید ، و منطقه وسیعی از خاک اشغالی جمهوری اسلامی ایران ، به وسعت تقریبی ۵۴۰۰ کیلومتر مربع؛

۲- انهدام بخش وسیعی از نیرو و امکانات ارتش بعثی عراق و به دست آوردن غنائم فراوان؛

۳- به اسارت گرفتن حدود ۱۹۰۰۰ نفر از قوای متجاوز؛

۴- ایجاد نگرانی و وحشت در بین حامیان منطقه ای و بین المللی رژیم بعثی عراق که با کمک های مالی و تسلیحاتی خود به پیروزی عراق امیدوار بودند؛

۵- تغییر نگرش ها و باورهای جهانی نسبت به توانمندی نیروهای مسلح ایران مبتنی بر ابتکار و خلاقیت ها؛

۶- واکنش بعضی از کشورهای منطقه به بهانه تهدید امنیت در خلیج فارس و اظهار نگرانی از گسترش انقلاب اسلامی؛

۷- افزایش اقتدار سیاسی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه ای و بین المللی.

* نگاه امام خمینی (ره) به فتح خرمشهر

بنیان گذار جمهوری اسلامی با شنیدن خبر فتح خرمشهر در همان روز پیامی را صادر فرمودند که ضمن نشان دادن اهمیت آزادسازی خرمشهر، دیدگاه خود را نسبت به عملکرد رزمندگان سلحشور و پیروزی آنها بر دشمن بیان کردند. در این پیام، با یقین به آنکه پیروزی فقط از جانب خداوند است «و ما النصر الا من عند الله» از فرزندان اسلام و قوای سلحشور مسلح که دست قدرت حق از آستین آنان بیرون آمده است و کشور بقیه الله الاعظم - ارواحنا له الفداء - را از چنگ گرگان آدم خوار که آلت هایی در دست ابرقدرتان خصوصاً آمریکای جهان خوار بیرون آورد و ندای الله اکبر را در خرمشهر عزیز طنین انداز کرد و پرچم پرافتخار لا اله الا الله را بر فراز آن شهر خرم - که با دست پلید جنایتکاران غرب به خون کشیده شده و خونین شهر نام گرفت - بیفراشت، تشکر کردند.

تحلیل وضعیت عملیات های آزادسازی خرمشهر

چهار عملیات بزرگ آزادسازی به ویژه فتح خرمشهر، روحیه ملی در ایران را بالا برد و مردم را نسبت به پیروزی در جنگ، امیدوار ساخت. جایگاه اعتبار بین المللی ایران افزایش یافت و شرایط برای عراق دشوار شد. با فتح خرمشهر، احتمال پیروزی صدام در جنگ تحمیلی منتفی شد و جمهوری اسلامی ایران در خصوص مسائل مربوط به جنگ، در موضع قدرت قرار گرفت.

در محافل بین المللی این مسئله مطرح بود که پیروزی ایران در جنگ با عراق به نفع آمریکا و متحدین وی از جمله عربستان نخواهد بود. تصور قدرت های حامی رژیم بعثی عراق، این بود که ادامه جنگ می تواند اکثریت مردم عراق را که شیعیان و کردها هستند و ارتباط فرهنگی گسترده ای با ایران دارند، به قدرت برساند و همچنین ایران را بر محیط خلیج فارس مسلط ساخته و امکان کنترل خطوط انتقال انرژی را به ایران بدهد و از طرفی موجب اخذ میلیاردها دلار خسارت از کشورهای عربی تامین کننده هزینه های جنگ شود. تا قبل از عملیات های آزادسازی، نگاه سایر کشورها به جمهوری اسلامی ایران، به گونه ای بود که گویا ایران قدرتی در برابر عراق نداشته و راهی جز پذیرش شرایط دشمن ندارد. این کشورها ایران را در جایگاهی که بتواند شرایطی را برای خاتمه جنگ تعیین کند، نمی دانستند. اما پس از بیرون کردن دشمن از سرزمین های اشغالی، کل صحنه سیاسی جهان تغییر کرد.

بسیاری از کشورها به این نتیجه رسیدند که ایران توانسته در آزمایش جنگ پیروز شود. آن‌ها به سخنان و خواسته‌های ایران، توجه می‌کردند. مواضع کشورهای عربی نسبت به ایران حتی از سایر کشورها هم سردتر و ناامید کننده‌تر بود. کشورهایمانند عربستان و کویت و سایر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس که تا آن زمان ده‌ها میلیارد دلار به ماشین جنگی صدام کمک کرده بودند، تلاش کردند تا ایران را در مسیر مصالحه و دستیابی به توافق با عراق قرار دهند. این کشورها در آن زمان، نگران پیشروی بیشتر ایران در مسیر پیروزی در جنگ بودند.

در عملیات‌های آزادسازی حدود ۸۶۰۰ کیلومتر مربع از مناطق اشغالی، آزاد شد. ۲۵۰۰ کیلومتر مربع توسط دشمن، تخلیه شد و ۲۵۰۰ کیلومتر مربع شامل ارتفاعات و مناطق مهم مرزی و نیز شهرهای مهران و نفت شهر همچنان در دست دشمن بود.

۲- مهم‌ترین عوامل آزادسازی مناطق اشغالی ایران

عوامل بسیاری در آزادسازی مناطق اشغالی ایران از تسلط رژیم بعث عراق، نقش داشت که در اینجا به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

الف) تغییر در فرماندهی عالی جنگ

پس از برکناری بنی‌صدر از فرماندهی کل نیروهای مسلح، امیر سرلشکر شهید ولی‌الله فلاحتی (جانشین رئیس ستاد مشترک ارتش) از سوی امام خمینی (ره) اجازه یافت تا زمان تعیین تکلیف جانشین فرماندهی کل نیروهای مسلح، با استفاده از اختیارات مقام رهبری مأموریت‌ها و وظایف محوله را در ستاد مشترک ارتش انجام دهد. (صحیفه امام، ج ۱۴، ۱۳۷۸: ۴۲۱).

با فرار بنی‌صدر از کشور با کمک و همکاری برخی از افراد نیروی هوایی، تغییراتی در سطوح عالی ارتش در دستور کار قرار گرفت. بر این اساس کلیه فرماندهان پایگاه‌ها و تعدادی از مسئولان ستاد نیروی هوایی در ۱۶ مرداد ۱۳۶۰ تعویض شدند.

همچنین سرهنگ (امیر سپهبد) شهید علی صیاد شیرازی که از سوی بنی‌صدر کنار گذاشته شده بود، در ۱۲ مرداد ۱۳۶۰ به سمت فرماندهی قرارگاه غرب نیروی زمینی ارتش برگزیده شد.

ب) همکاری و هماهنگی موثر ارتش و سپاه

پس از عزل بنی صدر از فرماندهی کل قوا، زمینه برای همکاری و هماهنگی بیشتر ارتش و سپاه فراهم شد. نیروی زمینی ارتش به این نتیجه رسید که با کمک سپاه و حضور نیروهای داوطلب مردمی و بسیجی می توان عملیات های موفق را اجرا کرد. بنابراین بین ارتش و سپاه، همدلی بیشتری برای استفاده از ظرفیت های یکدیگر برای مقابله با ارتش بعثی عراق پیدا شد. از این زمان بود که جلساتی برای انجام عملیات های مشترک بین ارتش و سپاه برگزار گردید. که شروع آن با عملیات ثامن الائمه (ع) شکل گرفت.

ج) تجهیز گروه های مردمی (بسیج)

امام خمینی (ره) توانست ظرفیت های روحی ملت ایران را با افزایش انگیزش و تقویت روحیه مقاومت در برابر ارتش متجاوز، به کار گیرد. بنابراین روحیه ملی به عنوان یک عنصر ناپیدا و مخفی قدرت، محور اصلی و رکن اساسی قدرت نظامی ایران را تشکیل داد و توانست روح مقاومت را در تمام ارکان نیروهای رزمنده ایران به وجود آورد. بروز چنین مقاومتی، به تدریج موازنه قوا را به نفع ایران تغییر داده و ارتش عراق را در گام های اولیه تهاجم خود، متوقف نموده و نیز در آزادسازی سرزمین های اشغالی، کمک شایانی نماید.

از طرفی مردم کشور، دفاع از خود را مشروع تلقی کرده و آن را به نفع آرمان ها و منافع ملی نظام می دانستند و همین مطلب موجب افزایش انسجام ملت و وحدت ملی شد. از سوی دیگر وحدت انگیزه ها و همگرایی ملی بر اساس تمایلات مذهبی مردم صورت گرفت و یک وحدت اعتقادی را به وجود آورد که موجب ظهور پدیده بسیج در دوران دفاع مقدس گردید.

شایان توجه است عوامل موثر دیگری نظیر ایمان و انگیزه رزمندگان اسلام، ترکیب تدبیر و عقلانیت با روحیه شهادت طلبی، انسجام و وحدت ملی در کشور پس از فرار بنی صدر، شناسایی و کسب اطلاعات دقیق از دشمن و به کارگیری تجارب عملیات های قبلی در پیروزی رزمندگان اسلام نقش قابل توجهی داشته است.

فصل ۹

تعقیب و تنبیه متجاوز

مقدمه

تا پایان دوره آزادسازی (فتح خرمشهر) ، حدود ۸۲ درصد از مناطق تحت اشغال دشمن آزاد شده بود ولی نزدیک به نیمی از مرز مشترک همچون ارتفاعات مهم مرزی قصرشیرین تا چزابه و نیز طلائیه ، کوشک و شلمچه و دو شهر مهران و نفت شهر همچنان در اشغال دشمن قرار داشت ضمن اینکه قصرشیرین و سومار زیر دید و تیر دشمن بود. و به عبارت دیگر ۲۵۰۰ کیلومتر مربع سرزمین ایران در اشغال دشمن باقی مانده بود و هیچ تضمینی برای عقب نشینی

کامل رژیم بعث عراق وجود نداشت. در این وضعیت محافل سیاسی بین المللی در مورد اعاده حقوق جمهوری اسلامی ایران هیچ واکنشی نشان نمی دادند. به این ترتیب ادامه اشغال سرزمین های اسلامی ، ارتش بعثی عراق را در موقعیت برتر نگه می داشت و چاره ای جز ادامه جنگ برای آزادسازی بقیه سرزمین های تحت اشغال دشمن و عمق بخشی داخلی و تامین امنیت مناطق مرزی و تعقیب و تنبیه متجاوز وجود نداشت. در سال سوم جنگ به موازات تلاش برای آزادسازی شهرهای سومار و مهران و برخی ارتفاعات مرزی ، راهبرد عمق بخشی داخلی نیز در دستور کار قوای خودی قرار گرفت تا بتوانند با میل و اراده خود بر متجاوز ، تهدیدات دشمن را دور کرده و امنیت کشور را تقویت کنند.

۱- چرا جنگ پس از آزادسازی خرمشهر ادامه یافت؟

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فرمان انجام جنگ و یا صلح به رهبری واگذار شده است و آنچه به طور مکرر از بیانات و دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) در دوران هشت سال دفاع مقدس می توان دریافت، این است که معظم له معتقد بودند که تا آخرین نفس و با تمام قوا باید با دشمن متجاوز جنگید (جنگ، جنگ تا رفع فتنه)، تا دشمن فکر تجاوز به سرزمین و شئون مسلمانان را نداشته باشد.

پس از فتح خرمشهر و رسیدن به مرزهای بین المللی، راهبرد ایران به منظور تحکیم امنیت بیشتر کشور و در مقابل، راهبرد آمریکا و عراق، مبتنی بر تحمیل آتش بس به ایران بود. بنابراین تصمیم گیرندگان نظام برای خاتمه دادن به جنگ سه گزینه پیش روی خود داشتند:

(الف) عقب نشینی کامل ارتش بعث عراق؛

(ب) محکوم کردن صدام از طرف مجامع حقوقی و بین المللی به عنوان متجاوز؛

(ج) پرداخت خسارت و غرامت جنگی.

با توجه به اینکه قدرت های استکباری و مجامع بین المللی هیچ یک از گزینه های فوق را محقق نکردند، در صورتی که رزمندگان اسلام در مرزهای بین المللی متوقف می شدند، دشمن از فرصت به دست آمده برای تجهیز و بازسازی خود استفاده و دوباره تهاجم خود را شروع می کرد، همان گونه که عراق در پایان جنگ با این که ایران قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفت به حمله سراسری خود ادامه داد و نیز با ختم جنگ به اشغال کشور کویت مبادرت ورزید.

طبق ماده ۵۱ منشور ملل متحد، کشوری که مورد تجاوز قرار گیرد، تا زمانی که شورای امنیت تدابیر اجرایی برای دفع تجاوز اتخاذ نکند، حق دارد از خود دفاع نماید. اما به محض این که شورای امنیت تدابیر لازم را اتخاذ کرد، باید کشور مورد تجاوز از ادامه حملات خودداری کند تا شورای امنیت بتواند با خاطر آسوده به فعالیت خود در زمینه شناسایی و تنبیه متجاوز ادامه دهد.

شایان توجه است که راهبرد ایران برای ورود به خاک عراق و تنبیه متجاوز مطابق حقوق بین الملل، بر اساس دفاع مشروع قابل تبیین است، زیرا پذیرفته شده است که به محض آنکه قلمرو دولت مورد تجاوز آزاد شد، دفاع مشروع ممکن است تا داخل خاک دولت متجاوز ادامه یابد و تا امحای کلیه امکانات و وسایل جنگی دولت متجاوز و

مسئولان آن دنبال شود. بنابراین ، از دفاع مشروع در جامعه بین المللی نیز مانند داخل کشورها در زمینه جزایی استفاده می شود یعنی در آن واحد عملی برای حفظ خود است و اقدامی برای مجازات متجاوز. پس از عملیات بیت المقدس ، مجامع بین المللی (شورای امنیت و سازمان ملل متحد) فقط بحث آتش بس را مطرح کرده بودند و به مسائلی از قبیل تخلیه سرزمین های اشغالی (۲۵۰۰ کیلومتر مربع) ، شناسایی صدام به عنوان متجاوز و پرداخت غرامت جنگی نپرداخته بودند. لذا با توجه به عدم احقاق حقوق ایران ، تصمیم گیرندگان نظام ، راهبرد ورود به خاک عراق را به منظور دفاع مشروع خود و تحمیل اراده به دشمن برای برقراری امنیت کشور و رسیدن به صلح عادلانه، در دستور کار خود قرار دادند.

در این مقطع ، فرماندهان ارتش و سپاه با کسب تکلیف از محضر امام خمینی (ره) به این نتیجه رسیدند که به منظور تامین فضای کافی در حفاظت از مرزها ، لازم است در مناطقی از سرزمین دشمن به عملیات نظامی خود ادامه دهند و امام خمینی (ره) با توجه به گزارش ها و دلایل فرماندهان نظامی و مسئولان کشوری و واقعیت ها و شرایط مناطق عملیاتی ، به رزمندگان اسلام مجوز ورود به خاک دشمن را دادند با این شرط که در نقاطی از خاک دشمن وارد شوند که مردم عراق در آنجا نباشند و به آنها آسیبی وارد نشود. بنا براین اساس حرف رهبر انقلاب این بود که تفکر پایان جنگ در این مقطع غلط است و باید به دفاع خود ادامه دهیم.

امام خمینی (ره) خود در این باره طی سخنانی در ۲۲ خرداد ۱۳۶۱ فرمودند: « ما هیچ وقت طالب جنگ از اول نبودیم. اگر چنانچه عراق به ما حمله نکرده بود ما دفاع نمی کردیم. اما ما دفاع کردیم ، ما جنگ نکردیم تا حالا. در عین حالی که رزمندگان ما و فرماندهان ارتش سپاه به ما گفتند اجازه بدهید ما وارد بشویم در آنجا و با آن ها چه بکنیم {ما گفتیم فقط دفاع کنید} خوب ، ما هم ، ما می خواهیم دفاع بکنیم ، دفاع یک مسئله عقلی است ... یک مسئله طبیعی است. ما همیشه دفاع کرده ایم تا حالا ، هیچ وقت جنگ نکرده ایم.»

۲- دلایل ورود به خاک عراق

در نهایت پس از آزادسازی خرمشهر جنگ به دلایل زیر ادامه یافت:

الف) حضور ارتش بعث عراق در بخش هایی از سرزمین ایران

اگرچه با پایان عملیات بیت المقدس ، ایران توانسته بود تجاوز ارتش عراق را دفع کند بیشتر سرزمین های خود را آزاد سازد و قوای دشمن را تا مرز عقب براند ولی بخش هایی از کشور به وسعت حدود ۲۵۰۰ کیلومتر مربع از جمله مناطق مرزی غرب مانند ارتفاعات مسلط بر شهرهای سومار ، قصرشیرین ، گیلان غرب و مهران ، ارتفاعات میمک و نفت شهر و بخشی از مرز شلمچه تا اروندرود ، همچنان در دست ارتش بعث عراق باقی مانده بود. از طرفی شهرهای خرمشهر و آبادان ، زیر آتش گلوله های خمپاره انداز دشمن قرار داشت در حالی که شهر بصره عراق حتی از آتش توپخانه های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در امان بود.

ب) پذیرفته نشدن قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر از جانب عراق

ادامه حضور قوای عراقی در بخشی از سرزمین ایران به مفهوم آن بود که دولت عراق در برابر خواسته های ایران ، تسلیم نشده و می خواهد از آن به عنوان برگ برنده در مذاکرات استفاده کند. ایران معتقد بود که صدام باید به قراردادی که خود آن را امضا کرده است (قرارداد ۱۹۷۵ م الجزایر) پایبند باشد و دست از ادعاهای مرزی علیه ایران بردارد.

شایان توجه است که معتبرترین و قانونی ترین قرارداد مورد توافق ایران و عراق ، قرارداد الجزایر بود و صدام با نقض آن ، تجاوز به سرزمین ایران را آغاز کرد ، در این شرایط این حداقل انتظار و خواسته مشروع و قانونی ایران بود که باید به آن احترام گذاشته شود و رژیم بعث عراق ، پذیرفتن آن را مجددا اعلام کند. ولی متأسفانه این امر تحقق نیافت و این نشان دهنده پشیمان نشدن دشمن از عملکرد خود بود.

ج) ارا نه نشدن پیشنهاد صلح عادلانه

پس از آزادسازی خرمشهر ، رژیم بعث عراق ، پیشنهاد آتش بس داد و تلاش هایی برای انجام صلح از سوی برخی از سازمان های بین المللی و بعضی از دولت ها صورت گرفت ولی هیچ یک از این اقدامات نتوانست ایران را قانع کند که بدون نگرانی از آغاز دوباره جنگ ، تنها با آتش بس می تواند به صلحی پایدار دست یابد. این امر ، موجب نگرانی ایران از نرسیدن به صلح با پذیرش آتش بس و ایجاد شرایط « نه جنگ و نه صلح » برای مدتی نامعلوم می شد. مذاکره می توانست سالها به طول انجامد زیرا طولانی شدن مذاکره در این

شرایط به نفع عراق و به ضرر ایران بود.

از طرفی جمهوری اسلامی ایران از آغاز تهاجم رژیم بعثی عراق خواهان صلح بود ، اما صلح حقیقی و شرافتمندانه . بدیهی است صلح از نظر حقوق بین الملل باید حاوی دفع آتش تجاوز ، شناسایی متجاوز ، تعیین خسارت ، تضمین صلح و بقای آن به کشور مورد تجاوز باشد. با توجه به این مقدمات ، کلیه نظر ها و بیانیه های شخصیت ها و روسای دولت ها و مجامع بین المللی که بعد از فتح خرمشهر ارائه شد ، فاقد موارد فوق بود.

د) نبود اعتماد به تعهدات صدام و حزب بعث عراق

با فرض توقف جنگ ، چنانچه ایران در مذاکرات با عراق به نتیجه نمی رسید ، با توجه به روحیات صدام و وجود یک ارتش سازمان یافته در عراق ، ممکن بود دوباره ارتش عراق حملات خود را آغاز کند و مناطق بیشتری از کشور را به اشغال خود درآورد.

از سوی دیگر صدام به نقض قول ، شهرت داشت و نمی شد روی او حساب کرد. بنابراین کسی نمی توانست تضمین بدهد صدام پس از آتش بس ، دوباره جنگ را آغاز نکند.

در این رابطه امام خمینی (ره) فرمودند : « می گویند که صلح بکنید. ما از اول با هیچ کس جنگ نداشتیم ، لکن با صدام نمی توانیم صلح بکنیم. صدام یک جانی است که به هیچ یک از تعهداتی که می کند اعتبار نیست. او با دولت سابق - رژیم شاه - با این که غیرقانونی بود ، تعهد کرده بود {انعقاد قرارداد الجزایر} و آن را به هم زد. او هر روز عوض می کند افکارش را . یک انسانی نیست که بشود با او صلح کرد. شما گمان می کنید که اگر ما با صدام صلح کنیم ، به این صلح ادامه می دهد ؟ یا خیر می خواهد تجهیز کند خودش را و تقویت کند و دوباره حمله کند.

ه) شرایط نامساعد دفاعی در منطقه مرزهای جنوبی کشور

مرز کشور در جنوب استان خوزستان در یک دشت وسیع قرار داشت که از نظر نظامی عبور از آن ها برای واحدهای زرهی ارتش عراق به سادگی میسر بود. از آنجا که قدرت نظامی ایران متکی بر نیروهای پیاده بود ، بنابراین نیاز به رسیدن به یک مانع طبیعی مثل اروندرود برای پدافند مطمئن ضروری می نمود. ایران در تلاش بود تا به یک عارضه

قابل دفاع در جغرافیای منطقه جنگی دسترسی پیدا کند به گونه ای که از تهاجم دوباره ارتش عراق ایمن گردد.

(و) انتظار مردم برای سرکوبی کامل دشمن

در آن زمان در بین مردم به خصوص خانواده های آسیب دیدگان از جنگ این احساس به وجود آمده بود که نه تنها باید قوای متجاوز را از خاک ایران بیرون کرد بلکه باید دولتی را که به خود اجازه آغاز جنگ داده است ، مجازات کرد و شرایطی را فراهم آورد که حکومت عراق هیچ گاه به فکر حمله به ایران نیفتد. اظهارات بسیاری از مردم ، بر چنین درخواستی تاکید می ورزید.

در این خصوص نگاه امام خمینی (ره) را نسبت به نظرات مردم از پیام ایشان به مناسبت روز پاسدار در ۶ خرداد ۱۳۶۱ می توان فهمید ، آنجا که می فرمایند : « در ایران اسلامی ، مردم تصمیم گیرندگان نهایی تمامی مسائل اند.»

۳- اقدامات ایران پس از آزادسازی خرمشهر

با توجه به دلایل بیان شده در بالا ، پس از آزادسازی خرمشهر ، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران ، اقدامات خود را برای ورود به خاک عراق به شرح زیر انجام دادند:

(الف) دفع کامل تهاجم سرزمینی

جمهوری اسلامی ایران در دو سال اول جنگ ، جلوگیری از پیشروی ارتش متجاوز بعثی ، دفع تجاوز دشمن و آزادسازی سرزمین های اشغالی و حفظ تمامیت ارضی کشور را هدف قرار داده بود. بر این اساس در مرحله اول ، تلاش رزمندگان اسلام برای جلوگیری از گسترش پیشروی دشمن در خاک ایران ، و سپس طرح ریزی سلسله عملیات هایی به منظور بیرون کردن قوای دشمن از خاک ایران ، دور کردن آتش سلاح های سنگین و دور و دوربرد دشمن از مواضع دفاعی ، مهلت ندادن به دشمن برای سازماندهی مجدد و جلب توجه محافل سیاسی جهان به قدرت دفاعی ایران با فعال کردن دیپلماسی ، تمرکز یافته بود. از طرفی مردم نیز با مشاهده حمله دشمن به مناطق مسکونی در شهرها ، شعار « جنگ جنگ تا پیروزی » را در حمایت از رزمندگان در جبهه های جنگ سر می دادند.

ب) محدود نگه داشتن دامنه جنگ

ایران در سال های اولیه جنگ ، تلاش می کرد تا دامنه جنگ از حوزه مرزهای جغرافیایی دو کشور فراتر نرود و آن را محدود نگه دارد. مخالفت امام خمینی (ره) پس از فتح خرمشهر با اعزام نیروهای ایرانی به لبنان برای دفع تجاوز ارتش رژیم صهیونیستی به آن کشور و بیان جمله « راه قدس از کربلا می گذرد» در چارچوب چنین سیاستی قابل تبیین است. باید توجه داشت ، محدود ماندن دامنه جنگ در فضای جغرافیایی مرزها و سرزمین عراق و توسعه ندادن آن به سایر مناطق از جمله خلیج فارس و نیز محدود ماندن جنگ بین قوای نظامی دو کشور و مصون ماندن مردم دو کشور از آسیب های مستقیم جنگ ، از سیاست های اساسی جمهوری اسلامی ایران بود ولی دشمن با حمله به مناطق شهری ، مراکز اقتصادی و نفت کش ها دامنه جنگ را توسعه داد.

ج) توسعه توان دفاعی کشور

جمهوری اسلامی ایران از آغاز جنگ تلاش کرد تا با تکیه بر توانمندی ها ، استعدادها و ظرفیت های ملت ایران ، ضمن تأمین نیروی انسانی مورد نیاز خود از میان داوطلبان بسیجی ، بر توسعه قدرت مقاومت خود بیفزاید. همچنین با توسعه صنعت دفاعی ، اکثر جنگ افزارها ، مهمات و نیازمندی های خود را از داخل کشور فراهم و با اتکا به مردم خود ، تجاوز ارتش بعثی را دفع و امنیت خود را تأمین کند و از طرفی مجامع بین المللی را وادار به تصمیمی عادلانه نسبت به جنگ نماید. بنابراین یکی از اقدامات نیروهای مسلح ایران پس از آزادسازی خرمشهر ، تثبیت مواضع دفاعی خود بود.

۴- اجرای عملیات در داخل خاک عراق

پس از فتح خرمشهر ، عراق حاضر نشد از سرزمین های اشغالی ایران عقب نشینی کند و قرارداد الجزایر را به عنوان مبنایی برای ختم جنگ بپذیرد و ایران هم نمی توانست بدون مشخص شدن آغازگر جنگ و آزادی تمامی سرزمین های خود به آتش بس تن دهد و جنگ را از راه سیاسی و با کمک دیپلماسی فعال به پایان ببرد. تصور ایران آن بود که رژیم عراق بر اثر ادامه جنگ دوام نخواهد آورد و تصور رژیم بعثی عراق هم این بود که ایران نمی تواند پیروزی های بزرگ نظامی خود را ادامه

دهد و مجبور خواهد شد تن به مذاکره دهد و شرایط عراق را برای پایان دادن به جنگ بپذیرد. بنابراین ورود رزمندگان اسلام به سرزمین عراق با هدف وادار کردن مجامع بین المللی به تصمیم عادلانه در خصوص جنگ ، مهلت ندادن به دشمن برای سازماندهی مجدد ، انهدام ماشین جنگی ارتش بعث و جلب توجه محافل سیاسی جهان به قدرت دفاعی ایران صورت گرفت.

به هر حال جنگ ، طی دو سال و نیم با عملیات های رمضان ، مسلم بن عقیل ، محرم ، والفجر مقدماتی ، والفجر های ۱ تا ۶ خیر و بدر انجام شد ولی هیچ یک از طرفین نتوانستند موازنه قوا را به گونه ای به هم بزنند که تحولی اساسی در راستای پایان یافتن جنگ صورت پذیرد.

پیچیدگی های جنگ افزایش یافت و ارتش بعث عراق تکیه بر قدرت سلاح شیمیایی را توسعه داد و تلفات هر عملیات نسبت به عملیات های دوره قبل افزایش پیدا کرد.

کمک های تسلیحاتی و مالی کشورهای مختلف از جمله شوروی ، فرانسه و کشورهای عربی خلیج فارس به عراق افزایش یافت و آمریکا گرایش آشکارتری به سوی عراق پیدا کرد. توان هوایی عراق توسعه یافت و جنگ به تدریج از حوزه جبهه های زمینی به خلیج فارس نیز کشیده شد و رژیم صدام به دنبال دستیابی به جنگ افزارهای جدید و سلاح های مخرب تر رفت.

در مجموع جنگ در داخل خاک عراق و با برتری قوای مسلح جمهوری اسلامی ایران ادامه یافت اما عراق ، جنگ را به خلیج فارس کشاند و حملات شیمیایی را در جبهه ها آغاز کرد و بمباران مناطق مسکونی را شدت بخشید. در مقابل ، ایران سعی می کرد پاسخ دشمن را در جبهه های جنگ بدهد.

شایان توجه است از ابتدای تهاجم رژیم بعث عراق به سرزمین جمهوری اسلامی ایران تا پایان جنگ ، رزمندگان اسلام در هشت سال دفاع مقدس تعدادی عملیات بزرگ (۱۹ عملیات) ، متوسط (۱۹ عملیات) و کوچک (۱۲۶ عملیات) را که در حدود ۱۶۴ عملیات است ، طراحی و اجرا کردند که تعدادی از آنها در سرزمین عراق صورت گرفت.

در اینجا مجالی برای پرداختن به تمام عملیات های صورت گرفته قوای اسلام در

داخل سرزمین عراق و تشریح و تجزیه و تحلیل آن وجود ندارد و از بین آن ها تنها به دو عملیات موفق ، بی نظیر و ماندنی « والفجر ۸ » و « کربلای ۵ » برای نمونه اشاره می شود :

عملیات والفجر ۸

طبق دستور قرارگاه عملیاتی خاتم الانبیاء(ص) ، ارتش و سپاه موظف شدند به صورت جداگانه ، در مناطق انجام ماموریت خود (از کوشک تا دهانه فاو) ، عملیاتی طرح ریزی کنند و در این راستا مقرر گردید سپاه عهده دار تلاش اصلی در منطقه عمومی فاو و ارتش عهده دار تلاش پشتیبانی در منطقه عمومی کوشک و شلمچه باشد و در صورتی که هر یک از سازمان ها در تهاجم خود موفق نشدند از امکانات سازمان دیگر استفاده کنند. از طرفی سپاه برای فریب دشمن از محل تلاش اصلی ، دو تلاش پشتیبانی در منطقه هورالعظیم و جزیره ام الرصاص (شرق بصره) در نظر گرفت.

در این عملیات ، تعدادی از توپخانه ها و نیز هواپیماهای ارتش به سپاه اختصاص داده شد تا در منطقه محوله خود از آنها استفاده کند و از طرفی ، نیروی زمینی ارتش به منظور فریب دشمن با به کارگیری پنج لشکر در منطقه عمومی کوشک ، زید و شلمچه مستقر و آماده عملیات گردید.

فرماندهان ارتش بعث عراق با گذشت چند روز از عملیات به تدریج متوجه شدند که تهاجم اصلی از سمت منطقه فاو است ، بنابراین نیروهای خود را به سمت این منطقه برای مقابله با رزمندگان اسلام روانه کردند. حضرت امام خمینی (ره) در دیداری که قبل از انجام عملیات فاو با فرمانده سپاه داشتند فرمودند : « شما تو کل به ما و مسئولان و اینها نکنید ، توکل تان را به خدا بکنید.» همین مسئله باعث شده بود تا فرماندهان سپاه با دقت و احتیاط بیشتری به طرح ریزی عملیات فاو بپردازند.

سپاه در منطقه فاو ، عملیات خود را با به کارگیری دو قرارگاه کربلا و نوح و با پشتیبانی پدافند هوایی ، هوانیروز ، بخشی از نیروی هوایی و توپخانه ارتش برنامه ریزی کرده بود و ارتش نیز قرار بود به صورت هم زمان در منطقه شلمچه ، عملیات خود را انجام دهد. هدف از برنامه ریزی و انجام عملیات والفجر ۸ در منطقه عملیاتی فاو ، تصرف منطقه فاو و پیشروی به سمت ام القصر و قطع ارتباط کشور عراق با دریا بود.

نکات اساسی طرح مانور

در عملیات والفجر ۸ تأکید و توجه ویژه ای به موارد زیر شد:

- (۱) اعمال غافلگیری در تمامی ابعاد و سطوح (راهبردی ، عملیاتی و تاکتیکی)؛
- (۲) دقت و کنترل در جزئیات تمامی فعالیت ها از جمله شناسایی ها؛
- (۳) به کارگیری صحیح آتش توپخانه ؛
- (۴) مراحل انجام طرح مانور از جمله عبور از اروند رود و شکستن خط مقدم دشمن ، پاکسازی و رسیدن به هدف و در نهایت انجام پدافند ؛
- (۵) انتقال وسایل سنگین مهندسی مثل لودر و بلدوزر از اروندرود.

روش های اعمال غافل گیری

در این عملیات قرارگاه خاتم الانبیاء(ص) برای غافل گیر کردن دشمن اقدامات زیر را انجام داد:

الف) طرح ریزی عملیات فریب بزرگ؛

ب) طرح ریزی عملیات محدود ایدایی؛

ج) رعایت حفاظت اطلاعات (تخلیه مردم منطقه ، کنترل تردد ها ، تعویض نیروها ، اطلاع رسانی محدود ، اعمال محدودیت مخابراتی و انتخاب اسامی گمراه کننده)؛

د) کنترل اطلاعاتی دشمن و شناسایی مواضع (ایجاد دکل های بلند دیدبانی ، گرفتن عکس هوایی از منطقه و بررسی کلیه فعالیت ها و اقدامات دشمن ، شناسایی ساحل غربی اروندرود ، شناسایی وضعیت ابرود رود و نحوه عبور از آن و...

ه) انتخاب منطقه غافل گیرکننده.

وضعیت و موقعیت منطقه عملیات

زمین منطقه عملیات والفجر ۸ شامل شبه جزیره فاو بود که بین اروندرود واقع در جنوب غربی استان خوزستان و خلیج فارس و خور عبدالله در کنار مرز کشور کویت قرار گرفته است و یکی از سرزمین های پیچیده جنگی و عملیاتی ، محسوب می شود چرا که شامل

انواع عوارض طبیعی از جمله رودخانه ، نهر ، نخلستان ، باتلاق ، چولان ، جاده ، روستا ، شهر ، ساحل ، نمک زار ، دشت ، اسکله و بندرگاه است.

عرض اروندرود در منطقه مورد نظر برای عملیات بین ۶۰۰ تا بیش از ۱۰۰۰ متر بود و پل زدن روی آن ، شرایط ویژه ای می طلبد. در شبانه روز ، ۴ جزر و مد در این رودخانه و نهرهای منشعب از آن اتفاق می افتد. بررسی وضعیت دقیق جزر و مد برای عملیات بسیار ضروری بود. در شرایط مد رودخانه ، تمام نهرها و نخلستان ها پر از آب می شد و حدود ۶ ساعت ادامه می یافت ولی به هنگام جزر تمام نهرها خشک می شد و عبور قایق از آن ممکن نبود.

اقدامات مهندسی

مهندسی سپاه با کمک جهاد سازندگی ، عمده ماموریت آماده سازی منطقه عملیات را برعهده گرفت و توانست با به کارگیری حدود ۴۰۰ کمپرسی و تعداد زیادی لودر و بلدوزر ، ۴۷۳ کیلومتر جاده در منطقه اروندرود احداث و ۱۱۰ کیلومتر از جاده های موجود را تعمیر و آسفالت کند. همچنین قرارگاه مهندسی نسبت به ساخت بیمارستان صحرایی ، مکان های مناسب برای رفع آلودگی مواد شیمیایی ، ساخت مواضع توپخانه ، احداث مواضع موشک های پدافند هوایی «هاگ» و نیز بنه های تدارکاتی لازم ، قرارگاه های مختلف و همچنین پد (جایگاه) بالگرد اقدام کرد.

شرح عملیات

عملیات سپاه در ساعت ۲۲ و ده دقیقه در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۶۴ با رمز مقدس «یا فاطمه زهرا (س)» از منطقه عمومی جنوب خسروآباد تا انتهای جزیره آبادان با عبور غواصان خط شکن از اروندرود در حالی که باران می بارید ، آغاز شد. در روز اول عملیات ، یگان های سپاه موفق به تصرف شهر فاو شدند. اولین اقدام عراق برای جلوگیری از پیشروی نیروهای بسیج ، استفاده از قدرت نیروی هوایی خود بود.

هم زمان با حملات هوایی جنگنده های عراقی ، یگان های زمینی ارتش بعث عراق

نیز حملات خود را به مواضع نیروهای رزمنده آغاز کردند. پاتک های عراق در روزهای اول به صورت ضعیفی انجام می شد ولی به تدریج بر شدت آن افزوده می شد.

توپخانه ارتش و سپاه ، در تمام دوره ۷۵ روزه نبرد فاو توانستند به عنوان یگان های پرقدرت ، واحدهای خط مقدم را در برابر پاتک ها و تهاجمات دشمن ، به طور مستمر پشتیبانی کنند.

نیروی هوایی ارتش بعث عراق در طول عملیات والفجر ۸ به طور متوسط روزانه ۳۵۵ پرواز انجام می داد و بالگردهای جنگی عراق نیز روزانه ۱۳۴ پرواز در منطقه عملیاتی داشتند.

احداث پل بعث

یکی از مهمترین مسائل عملیات والفجر ۸ چگونگی تدارک رسانی به رزمندگان اسلام و پشتیبانی از آنها در غرب اروندرود بود. مأموریت این کار بزرگ بر عهده جهاد سازندگی قرار گرفت. نیروهای مهندسی و پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی توانستند با به کارگیری حدود ۳۴۰۰ عدد لوله نفتی ۵۶ اینچی و با یک طرح مهندسی دقیق ، پلی را به طول حدود ۶۰۰ و عرض حدود ۱۲ متر و با عمق حدود ۸ متر احداث کنند.

نتایج عملیات

۱- تصرف بخشی از اروندرود و برقراری امنیت در شمال خلیج فارس و امکان تردد کشتی ها به بندر امام خمینی (ره)؛

۲- تصرف شهر ساحلی فاو و تأسیسات بندری آن؛

۳- تصرف سکوهای موشکی و تامین خور موسی و افزایش ضریب امنیتی در جزیره خارک؛

۴- کنترل خور عبدالله و تهدید بندر ام القصر؛

۵- مجاورت با کشور کویت و حاکمیت کامل بر خلیج فارس؛

۶- آزادسازی و تصرف ۹۴۰ کیلومتر مربع از سرزمین های ایران و عراق و به اسارت گرفتن حدود ۲۱۰۵ نفر از قوای متجاوز؛

۷- انهدام وسیع نیرو و تجهیزات دشمن.

عملیات کربلای ۵

یکی از سخت ترین و معروف ترین عملیات هایی که در هشت سال دفاع مقدس صورت گرفت ، عملیات کربلای ۵ است که پس از ناکامی در عملیات کربلای ۴ طرح ریزی و اجرا شد. نظر به اینکه هسته اصلی تلاش های سیاسی - نظامی ایران پس از فتح فاو عمدتا به سرنوشت جنگ با کسب پیروزی نظامی در یک عملیات گسترده و سرنوشت ساز بود ، لذا در چنین وضعیتی ، تنها اجرای یک عملیات پیروز می توانست وضعیت را به سود ایران تغییر دهد. این عملیات که حدود یک سال و نیم قبل از پایان جنگ تحمیلی در منطقه غرب خرمشهر و در محور شلمچه به سوی بسته صورت گرفت ، با رمز مقدس « یا فاطمه زهرا (س) » آغاز شد. عملیات کربلای ۵ را سپاه پاسداران انقلاب اسلامی طرح ریزی کرد و در نیمه شب ۱۹ دی ۱۳۶۵ در جبهه جنوب و در محور شلمچه (منطقه شرق بصره) ، با هدف گرفتن سر پل مناسب برای دستیابی به شهر بصره و تاسیسات عمده نفتی عراق به مرحله اجرا درآمد.

استحکامات و موانع منطقه عملیاتی

ارتش بعث عراق در طول سالیان دراز استقرار و پدافند در منطقه شرق بصره مبادرت به اقداماتی به شرح زیر کرده بود:

(۱) استحکامات هلالی شکل ، به گونه ای که در قسمت بیرونی هر یک از آن ها یک دسته تانک می توانست موضع بگیرد و با امنیت کامل تیراندازی کند. اطراف این استحکامات نیز با سیم های خاردار و میداین مین پوشانده شده بود؛

(۲) ایجاد منطقه آب گرفتگی در شمال منطقه عملیات به منظور رها کردن آب در زمین برای جلوگیری از پیشروی عملیات نیروهای پیاده ایران؛

(۳) تعبیه سنگرهای بتنی ، دیدبانی ، تیربار و مهمات و نیز تعدادی سنگر تانک به منظور تسلط بر منطقه شلمچه؛

(۴) تعبیه سنگرهای کمین برای محافظت و کنترل از موانع ، میداین مین و استحکامات ایجاد شده؛

- (۵) ایجاد تعدادی دکل بلند دیدبانی در غرب اروندرود به منظور کنترل تردد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران؛
- (۶) استفاده از سلاح ضد هوایی در خط اول و تعداد زیادی تانک به منظور جلوگیری از نفوذ رزمندگان اسلام در شکستن خط اول؛
- (۷) ایجاد موانع عظیمی از سیم های خاردار ، تله های انفجاری ، کانال ، میدان های وسیع مین و سنگرهای بتونی ، سنگرهای استراق سمع و سنگرهای کمین؛
- (۸) ایجاد ده ها ردیف موانع گوناگون در آب گرفتگی ها و کاشتن مین در زیر آن ها تا عبور هر نوع نیروی پیاده غیرممکن شود.

شرح عملیات

زمین منطقه عملیات کربلای ۵ دارای ارزش و اهمیت زیادی بود. محور مواصلاتی شلمچه کلید فتح بصره به شمار می رفت. وسعت سرزمین خشک این منطقه عملیاتی که به پنج ضلعی معروف است به کمتر از ۵۰ کیلومتر مربع می رسید. زمین منطقه عملیات پوشیده از آب گرفتگی ها ، نهرها ، خاکریزها ، کانال ها و سایر عوارض طبیعی و مصنوعی دیگر بود که پس از شکست خطوط دشمن ، رزمندگان اسلام باید از آن ها عبور می کردند تا بتوانند به پیشروی خود به سمت اهداف تعیین شده ادامه دهند.

عملیات کربلای ۵ ، با استفاده از رخنه ای که در منطقه شلمچه در خطوط دفاعی دشمن ایجاد شده بود ، صورت گرفت. در دو روز اول عملیات به دلیل آمادگی نداشتن نیروهای دشمن ، رزمندگان اسلام موفق شدند تعدادی تانک دشمن را به غنیمت بگیرند و ۶۵۰ نظامی عراقی را اسیر کنند ولی از روز سوم به بعد به تدریج ، ارتش عراق جنگ سختی را علیه رزمندگان اسلام شروع کرد.

از روز هفتم نبرد ، پاتک های سنگینی از سوی دشمن آغاز شد. این پاتک ها تا ۲۰ شبانه روز ادامه یافت و تقریباً هیچ نقطه ای از شلمچه و منطقه نبرد نبود که مورد اصابت آتش توپخانه و سایر آتش های دشمن واقع نشده باشد. بعد از ۲۰ روز نبرد شدید و پاتک مداوم ، دشمن نتوانست منطقه را از تصرف رزمندگان اسلام خارج کند و این منطقه پس از یک مقاومت سرسختانه در اختیار ایران باقی ماند. در طی این عملیات ، رزمندگان اسلام موفق شدند تا خط نهر جاسم که آخرین رده دفاعی ارتش بعثی در منطقه عملیات بود ، پیشروی کنند و در نهایت به دلیل کمبود یگان های پیاده و زرهی ، امکان اینکه گام های بلندتری در پیروزی بردارند میسر نشد.

در این عملیات پایگاه موشکی هاوک ارتش جمهوری اسلامی ایران فعال گردید و توانست تعدادی از هواپیماهای دشمن را هدف قرار دهد. در جریان عملیات کربلای ۵، هوانیروز ارتش، سه تیم پروازی شامل ۹ فروند بالگرد را به کار گرفت. یک تیم در حال عملیات، یک تیم در حال سوخت گیری و تیم دیگر در حال رفتن به منطقه عملیات بود. در مجموع از چهار پایگاه هوانیروز ۱۳۰ فروند وسیله پروازی از بالگردهای ترابری و جنگنده (کبرا) در منطقه جنوب مستقر شده بودند.

در عملیات کربلای ۵، آتش پشتیبانی توپخانه کاربرد وسیع و سرنوشت سازی داشت به طوری که این عملیات به جنگ آتش ها معروف شد در این عملیات حدود دو میلیون گلوله انواع توپ شلیک شد و اجرای آتش توپخانه در آن در طول هشت سال جنگ بی سابقه بود.

نتایج و دستاوردهای عملیات

- ۱- پاسگاه بویان، شلمچه، کوت سواری و خین در اختیار رزمندگان اسلام قرار گرفت و بیش از ۱۵۰ کیلومتر مربع از خاک عراق به تصرف قوای ایران درآمد؛
- ۲- جزایر بوارین، فیاض و ام الطویل و شهرک دوعیجی، رودخانه دوعیجی و نهر جاسم و همچنین ۱۰ کیلومتر از جاده شلمچه - بصره و نیز ۱۱ پاسگاه فرماندهی ارتش بعثی عراق به کنترل قوای اسلام درآمد؛
- ۳- انهدام وسیع نیرو و تجهیزات و به اسارت گرفتن حدود ۲۶۵۵ نفر از قوای متجاوز؛
- ۴- پس از ۴۵ روز جنگ، ارتش عراق به منظور جلوگیری از انهدام بیشتر، دست از جنگ کشید.

تقدیر امام خمینی (ره) از رزمندگان عملیات

امام خمینی (ره) در پیامی در ۱۶ بهمن ۱۳۶۵ از رزمندگان اسلام چنین تجلیل می کند:

« من ضمن تشکر و تقدیر فراوان از نیروهای مردمی و بسیجیان جان بر کف و سپاهیان محمد - صلی الله علیه و آله - و ارتش قدرتمند و مقاوم و سپاهیان قهرمان و دلاور و روحانیون و جهادگران و امدادگران و خبرنگاران و نیروهای انتظامی، کمیته، شهربانی و ژاندارمری و همه کسانی که در پشت جبهه ها به تقویت و تدارک رزمندگان همت گماشته اند و نیز با تقدیر و تشکر وافر از رزمندگان عملیات کربلای ۴ و خصوصاً کربلای ۵ که واقعاً حماسه آفریدند و حیرت و تعجب همه جهانیان را برانگیخته اند و بر مستحکم ترین دژها و موانع و مدرن ترین سلاح ها یورش بردند و دلاورانه در مصاف با دشمن زبون جنگیدند و امیران و افسران و درجه داران و سربازان بی شماری از دشمن را به اسارت گرفته اند و هم اکنون نیز به نبرد خود ادامه می دهند و دل انبیاء و پیامبر اسلام (ص) و مولای خود حضرت صاحب الامر (عج) را شادمان ساخته اند، از همه جوانان غیور و اقشار برومند

کشور اسلامی می خواهیم که مثل همیشه به جبهه ها هجوم آورند و به سپاهیان حضرت مهدی (عج) بپیوندند و نفس های آخر صدامیان را بگیرند که دست نصرت حق با شماست. چنان که تا به امروز و در همه صحنه ها از امدادهای غیبی و عنایات ویژه خود ، شما را متنعم ساخته است ، بعد از این نیز یار و یاورتان خواهد بود و شما را تنها نخواهد گذاشت و من در همه حالات به شما دعا می کنم و شما را دوست دارم و ای کاش در کنار شما و در سنگر شما بودم.

فصل ۱۰

جنايات جنگی عراق برای توسعه جنگ

مقدمه

به دنبال پیروزی های شگفت انگیز رزمندگان اسلام ، استکبار جهانی در صدد نجات صدام و حزب بعث برآمد و بر این اساس از همه امکانات نظامی و اطلاعاتی خود استفاده کرد و از اوایل خرداد ۱۳۶۴ با اتخاذ راهبردهای جدیدی برای حمایت از رژیم بعث عراق در جنگ وارد عمل شد.

عراق ضمن کاربرد سلاح شیمیایی تلاش کرد با آغاز جنگ در شهرها و بمباران وسیع مناطق غیرنظامی به منظور کاهش توان اقتصادی و تخریب روحیه ملی و در صورت امکان برانگیختن مردم ، فشار افکار عمومی را بر مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران افزایش دهد و به موازات آن با هدف قرار دادن نفت کش ها و سکوهای نفتی ایران در خلیج فارس ، با هدف قطع صدور نفت ، اقتصاد کشور را مختل نماید.

قدرت های بزرگ نه تنها این گونه جنايات جنگی عراق را که به طور مکرر طی سالهای بعد نیز رخ داد ، نکوهش نکردند ، بلکه قدرت های استکباری با بسط روابط سیاسی –

نظامی خود و ارسال تسلیحات پیشرفته به عراق موجب تشویق این کشور در استمرار این سیاست ها شدند.

الف) هدف از کاربرد سلاح شیمیایی

- ۱) ایجاد وحشت و اضطراب و تشویش با هدف عملیات روانی علیه دشمن و مردم غیرنظامی ؛
- ۲) کاهش توان رزمی و ایجاد اختلال در سازمان رزمی دشمن؛
- ۳) مرعوب و زمین گیر کردن دشمن با ایجاد تزلزل در روحیه و مقاومت دشمن یا نیروهای پشتیبانی کننده.

دوره های استفاده ارتش بعث عراق از سلاح شیمیایی

برحسب نوع و میزان گستردگی استفاده عراق از این سلاح ها در جنگ تحمیلی می توان سه دوره را از هم تفکیک کرد :

دوره اول: از آغاز جنگ تا آزادسازی خرمشهر

در سال های اول و دوم جنگ تحمیلی و تا حدود نیمه دوم سال ۱۳۶۱ با اینکه ارتش بعث عراق مورد حملات کوبنده و بسیار اثرگذار رزمندگان اسلام قرار گرفت و تلفات و ضایعات قابل توجهی دید ، از سلاح شیمیایی در عملیات دفاعی خود به طور گسترده استفاده نکرد. اهداف ارتش عراق در این دوره از کاربرد سلاح شیمیایی ، آزمایش سلاح و عوامل شیمیایی ، ارزیابی عکس العمل جهان و وارد آوردن تلفات بود.

دوره دوم: از سال ۱۳۶۲ تا پایان سال ۱۳۶۵

در این دوره که هم زمان با آغاز عملیات تهاجمی ایران در خاک عراق بود و با هدف تنبیه متجاوز و احقاق حق صورت گرفت (به ویژه در نبردهای کربلای ۴ و ۵) ، عراق دوران تازه ای را از کاربرد سلاح شیمیایی آغاز کرد. در این مدت عراق برای پشتیبانی از نیروهای زمینی خود ، از سلاح شیمیایی استفاده کرد تا به کمک آن از عملیات تهاجمی رزمندگان اسلام که متکی به نیروهای پیاده بود ، جلوگیری کند. در طول این دوره ارتش عراق بیش از ۲۳۰ بار مواضع نیروها ، مراکز پشتیبانی ،

عقبه ها و حتی شهرها ، روستاها و مناطق غیر نظامی ایران را هدف حملات شیمیایی قرار داد که در مجموع حدود ۴۴ هزار نفر شهید و مجروح را در پی داشت.

دوره سوم: از سال ۱۳۶۶ تا پایان جنگ

در این دوره زمانی ارتش بعث عراق پس از مرتفع کردن ضعف های تاکتیکی و تکنیکی خود در زمینه به کارگیری سلاح شیمیایی در دو دوره گذشته ، توانست از آنها برای باز پس گیری مناطق تحت کنترل نیروهای ایران استفاده کند. فرماندهان عراقی از این اسلحه در بهار سال ۱۳۶۷ علیه نیروهای ایران در فاو ، سلمچه و جبهه های غرب و شمال غرب استفاده کردند.

پس از حملات گسترده شیمیایی ارتش بعث از سال های ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶ فاجعه آمیزترین حملات شیمیایی که همه جهانیان را تحت تاثیر قرار داد ، حمله شیمیایی هواپیماهای عراقی به شهر حلبچه عراق و سردشت ایران بود و اطراف آن بود که با عوامل شیمیایی خردل ، اعصاب و سیانور ، بیش از ۹ هزار نفر را تحت تاثیر مخرب خود قرار داد که تنها ۵ هزار نفر در شهر حلبچه و حدود ۲۰۰ نفر در شهر سردشت شهید و ۵ هزار نفر مصدوم شدند.

در طول هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، بسیاری از کشورهای غربی از جمله آلمان ، آمریکا ، انگلستان ، فرانسه و ایتالیا که از طراحان پروتکل ۱۹۲۵ م (۱۳۰۴ ش) ژنو بودند ، در تجهیز عراق برای تولید گازهای شیمیایی نقش کلیدی داشتند.

ب) حملات هوایی و موشکی به شهرها (جنگ شهرها)

اصطلاح جنگ شهرها از اسفند ماه ۱۳۶۳ و در اواسط دوره جنگ ، بین ایران و عراق رایج شد و قبل از آن با عنوان بمباران مناطق مسکونی از آن یاد می شد. منظور از شهرها ، مناطق غیر جنگی است که در آن نیروهای مسلح درگیر نبرد نیستند. یعنی می توان حوزه دولت در حال جنگ را به دو بخش تقسیم کرد :

الف) جبهه جنگ یعنی مناطقی که درگیری ها و مخاصمات به صورت واقعی و عملی در آنجا صورت می گیرد؛

ب) پشت جبهه یعنی سایر مناطق یک کشور که در آن نیروهای متخاصم با هم تماس و برخورد ندارند.

جنگ شهرها یکی از شیوه ها در اعمال تدابیر نظامی است که با بهره گیری از نیروی

هوایی (هوایماهای جنگی و بمب افکن) ، هوانیروز (بالگردها)، توپخانه های دوربرد و پایگاه های موشکی به منظور بمباران و در هم کوبیدن مناطق عمومی و مسکونی و اقتصادی نیروهای مقابل در حوزه غیررزمی و با هدف فرسایش اراده طرف مقابل و تحمیل اراده به او صورت می گیرد.

جنايات جنگی در زمینه بمباران شهرها ، همزمان با آغاز تجاوز سراسری رژیم بعث عراق به خاک ایران آغاز شد و تا پایان جنگ در تابستان ۱۳۶۷ ادامه یافت. در این مدت طولانی ، عراق در مجموع ۲۷۶۹ بار ۱۲۷ شهر از شهرهای ایران (همچنین جزایر جنوبی کشور در خلیج فارس) را بمباران کرد(پیوست ۶: حملات هوایی عراق به شهرهای ایران).

بمباران شهرهای ایران طی هشت سال دفاع مقدس فراز و نشیب های ویژه ای داشت. بیشترین بمباران شهرهای کشور در سال ۱۳۶۵ (۵۲ درصد از مجموع بمباران ها) و کمترین آن در سال ۱۳۶۳ (۲۰ درصد از مجموع بمباران ها) صورت گرفت. در یک نگاه کلان ، در مجموع بر حسب دفعات تهاجم به شهرهای ایران می توان سه دوره را مشخص کرد.

دوره اول

از شهریور ماه ۱۳۵۹ و هم زمان با حمله سراسری عراق آغاز شد و تا سال ۱۳۶۱ ادامه یافت. حدود ۳۱ درصد از مجموع حملات به این دوره مربوط میشود که به طور میانگین ، ماهانه ۵۰ حمله به شهرهای ایران را در بر می گرفت.

دوره دوم

از سال ۱۳۶۲ تا سال ۱۳۶۳ را شامل می شود. به طور تقریبی ۱۱ درصد از مجموع بمباران ها در این دوره انجام شد که به طور میانگین ماهانه ۲۱ حمله را در بر می گرفت.

دوره سوم

جنگ شهرها از سال ۱۳۶۴ آغاز شد و تا پایان جنگ ادامه یافت. در حدود ۵۸ درصد از مجموع بمباران های شهرهای کشور در این دوره انجام گرفت. که به طور میانگین ماهانه ۶۴ حمله را شامل می شد و نخستین بار تهران ، در اسفند ماه ۱۳۶۶ با موشک زمین به زمین مورد هدف قرار گرفت. شایان توجه است ، درست زمانی که جنگ شهرها به اوج خود رسیده بود ، یک

فروند هواپیمای میگ ۲۵ عراقی با موشک پدافند هوایی سپاه «اچ-کیو-۲» و با همکاری ارتش سرنگون و خلبان آن اسیر شد، که این اقدام نقطه عطفی در تاریخ پدافند هوایی نیروهای مسلح محسوب می شود. بر اساس آمارهای موجود، در سه دوره مزبور در مجموع بیش از ۱۶ هزار نفر از شهروندان غیر نظامی کشور در اثر بمباران و موشک باران شهرها به شهادت و حدود ۶۰ هزار نفر نیز مجروح شدند.

اهداف عراق از جنگ شهرها

الف) ایجاد وحشت در بین مردم و وارد آوردن فشار روانی مستقیم بر آن ها برای متزلزل کردن اراده آنها در ادامه نبرد و مقاومت و پشتیبانی از رزمندگان؛

ب) خارج شدن از بن بست در نبردهای زمینی و جبران ناکامی ها در جبهه های جنگ زمینی؛

ج) وادار کردن مسئولان جمهوری اسلامی ایران به پذیرش صلح مورد نظر عراق. در همین زمینه صدام در سومین سال جنگ گفت: «ما دو راه بیشتر نداریم، یا مصالحه یا اینکه برای حل مسئله جنگ، شهرهای ایران را هدف قرار دهیم.»؛

د) کاهش توان اقتصادی کشور با بمباران و موشک باران مناطق مسکونی مناطق اقتصادی مانند پالایشگاه ها، کارخانه ها، تاسیسات و...

واکنش ایران به بمباران و موشک باران عراق

جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با بمباران و موشک باران شهرهای خود، دو راه بیشتر نداشت:

(۱) مقابله به مثل: این شیوه نخستین راه بود اما مسئولان ایران در اتخاذ این شیوه، با محدودیت کشته شدن افراد غیرنظامی و بی گناه در عراق روبرو بودند. این وضعیت، ایران را در تصمیم گیری برای بمباران شهرهای عراق در تنگنا قرار داد به طوری که مسئولان در مواردی با هشدار و اخطار قبلی اقدام به بمباران می کردند. این در حالی بود که رژیم بعث عراق در جنگ شهرها، ملاحظات و محدودیت های ایران را نداشت.

(۲) استقرار سایت های پدافند هوایی در اطراف شهرها: این شیوه مقابله نیز محدودیت های ویژه خود را داشت. اول اینکه امکان پوشش تمامی شهرها به دلیل کمبود سامانه های پدافند هوایی وجود نداشت؛ بنابراین بیشتر شهرهای پر جمعیت تحت پوشش

قرار گرفته بودند. دوم اینکه سامانه های پدافندی ایران در برابر موشک های شلیک شده عراقی کارایی نداشت ، لذا جنگ شهرها ، ضمن نشان دادن آسیب پذیری ایران در دفاع از مکان های مسکونی و شهری ، ضرورت برخورداری از سامانه های پیشرفته راداری ، دفاع هوایی و موشکی و برخورداری از توان بازدارندگی و اراده سیاسی لازم برای استفاده از این توان را در مواقع لزوم به طور جدی ، فراروی رهبران سیاسی - نظامی کشور قرار داد.

جنگ نفت کش ها

منظور از جنگ نفت کش ها ، گسترش دامنه جنگ ایران و عراق به سطح آبهای خلیج فارس بود که مهمترین منطقه تامین کننده نفت خام جهان و انتقال این ماده پر ارزش است. از آنجا که دو طرف درگیر ، برای فلج کردن سیستم اقتصادی یکدیگر که به درآمدهای نفتی متکی بود، بیشتر نفت کش های حامل نفت یکدیگر را هدف قرار می دادند ، این جنگ و منازعه به جنگ نفت کش ها معروف شد.

عراق در پاییز سال ۱۳۶۲ با دریافت هواپیمای سوپراتاندارد از فرانسه ، ترمینال نفتی جزیره خارک را مورد حمله موشک های اگزوست قرار داد و این سرآغاز جنگ نفت کش ها بود.

عراق در سالهای بعد با دستیابی به فناوری سوخت رسانی هوایی به هواپیماهای میراژ که با کمک مستشاران فرانسوی انجام گرفت ، توانست در ۲۱ مرداد ۱۳۶۵ برای نخستین بار به تاسیسات نفتی جزیره سیری حمله کند و سه نفت کش در حال بارگیری را هدف قرار دهد و بدین وسیله با تأثیرگذاری بر روند صادرات نفت ایران توانست میزان صادرات نفتی ایران را از ۱/۶ میلیون بشکه در روز به ۶۰۰ هزار بشکه در روز کاهش دهد.

از حدود ۸۰ حمله ای که ایران در سال ۱۹۸۷ م (۱۳۶۶ ش) علیه کشتی رانی در خلیج فارس انجام داد ، ۷۳ حمله علیه کشتی هایی بود که مبدا و مقصد آنها کویت و عربستان سعودی بود. در این سال عراق نیز ۸۳ بار به نفت کش ها حمله کرد. در نتیجه تعداد کل حملات انجام شده در سال های ۱۹۸۴ تا ۱۹۸۷ م (۱۳۶۳ تا ۱۳۶۶ ش) ، ۱۸۰ حمله از سوی ایران و ۲۱۵ حمله از سوی عراق بوده است.

نیروی دریایی سپاه در اثنای جنگ و با حضور جوانان مومن و با انگیزه در خلیج فارس به صورت رسمی از ۲۶ شهریور ۱۳۶۴ تشکیل شده بود ، به منظور مقابله با اقدامات عراق در خلیج فارس ، قایق های تندرو را به کار گرفت و موشک های ساحل به دریا و نیز توانایی جنگ مین را در سازمان خود توسعه داد. سپاه به صورت جدی از اوایل سال ۱۳۶۵ عملیات

مقابله به مثل را در خلیج فارس آغاز کرد.

با وارد شدن واحدهای عملیاتی نیروی دریایی سپاه در نقاط مختلف خلیج فارس ، ظرفیت ایران برای واکنش در برابر حملات عراق به نفت کش ها و پایانه های نفتی ، به طور قابل ملاحظه ای افزایش یافت. با اقدامات مقابله به مثل نیروی دریایی سپاه ، ظرف مدت اندکی در بهار سال ۱۳۶۶ حدود ۱۲ نفت کش و کشتی تجاری مربوط به کشورهای حامی صدام در مقابله با حمله هواپیماهای بعثی به نفت کش های عازم بنادر ایران ، مورد تهاجم قرار گرفت.

مهم ترین بخش این مرحله از جنگ در منطقه خلیج فارس ، با ورود آمریکا به جنگ در حمایت از رژیم بعث عراق صورت گرفت. حمله اشتباهی موشک اگزوست هواپیمای عراقی به ناو یو-اس-استارک در ۱۷ می ۱۹۸۷ م (۲۷ اردیبهشت ۱۳۶۶ش) و تماس های کویت با مسکو برای کمک و حفاظت از کشتی های بی طرف و متعاقب آن موافقت آمریکا با درخواست کویت مبنی بر نصب پرچم آمریکا بر فراز کشتی های کویتی و انجام دادن اقداماتی برای محافظت از نفت کش ها در برابر حملات ایران ، آمریکا را وارد جنگ مستقیم با ایران در خلیج فارس کرد.

در ۲۴ جولای ۱۹۸۷ م (۲ مرداد ۱۳۶۶ ش) نفت کش غول پیکر بریجتون در حالی که ناوگان آمریکا آن را اسکورت می کرد ، با مین دریایی برخورد کرد.

در ۱۸ آوریل ۱۹۸۸ م (فروردین ۱۳۶۷ش) رزم ناوهای آمریکا به سکوهای نفتی نصر و سلمان حمله و آن ها را به طور کامل منهدم کردند. در این حمله علاوه بر انهدام سکوهای مذکور ، دو رزم ناو نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران را به نام های سهند و جوشن ، غرق و به یک شناور دیگر ایران نیز خساراتی وارد کردند. در ۱۲ تیرماه ۱۳۶۷ بود که حمله موشکی ناو آمریکایی وینسنس به هواپیمای مسافربری ایرباس ایران بر فراز خلیج فارس ، به شهادت ۲۹۰ مسافر غیرنظامی این هواپیما منجر شد.

فصل ۱۱

قطعنامه های صادر شده سازمان ملل در جنگ

مقدمه

در مدت هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، شورای امنیت سازمان ملل به صدور یک بیانیه و ده قطعنامه اقدام کرد. با توجه به نفوذ قدرت های استکباری ، عمده قطعنامه ها جانبدارانه و در حمایت از عراق و به ضرر ایران بود. شایان توجه است که کشور عراق به غیر از قطعنامه ۵۹۸ با بقیه قطعنامه ها نیز موافقت کرده بود. اما ایران تنها با این قطعنامه ، آن هم به رغم میل باطنی موافقت کرد و با بقیه مخالفت کرده بود. در این فصل به اختصار به قطعنامه های صادر شده پرداخته می شود ولی در خصوص قطعنامه ۵۹۸ به دلیل اهمیت آن توضیح بیشتری داده می شود.

مروری بر قطعنامه های صادر شده

در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در مجموع ۱۰ قطعنامه به قرار زیر صادر شد:

(۱) قطعنامه ۴۷۹: اولین قطعنامه ای بود که سازمان ملل در ۲۸ سپتامبر ۱۹۸۰ م (۶ مهرماه ۱۳۵۹ش) ، یک هفته پس از تهاجم عراق به ایران ، صادر کرد. در این قطعنامه سخنی از نقض تمامیت ارضی ایران به میان نیامد ، پیشنهاد آتش بس مطرح نشد و از نیروهای

اشغالگر هم خواسته نشد خاک کشور ایران را ترک کنند و به مرزهای بین المللی بازگردند.

(۲) قطعنامه ۵۱۴: در ۱۲ ژوئیه ۱۹۸۲ م (۲۱ تیرماه ۱۳۶۱ش)، دومین قطعنامه ای بود که (حدود ۲۲ ماه پس از قطعنامه ۴۷۹) صادر شد. انجام چهار عملیات آزادسازی سبب شد که رزمندگان اسلام به مرزهای بین المللی برسند. بنابراین شورای امنیت احساس خطر کرد و برای جلوگیری از شکست رژیم بعث عراق و جلوگیری از تداوم پیروزی های رزمندگان اسلام، به تکاپو افتاد.

(۳) قطعنامه ۵۲۲: در ۴ اکتبر ۱۹۸۱ م (۱۲ مهر ماه ۱۳۶۱ش) حدود ۳ ماه پس از قطعنامه ۵۱۴ صادر شد. تصویب این قطعنامه به دلیل فشار نظامی ایران به عراق (انجام عملیات های رمضان و مسلم بن عقیل) و فشار سیاسی عراق به شورای امنیت برای جلوگیری از پیشرفت های ایران در خاک عراق بود.

(۴) قطعنامه ۵۴۰: در ۳۱ اکتبر ۱۹۸۳ م (۹ آبان ۱۳۶۲ش) حدود ۱۳ ماه بعد از قطعنامه ۵۲۲ صادر شد. در فاصله بین قطعنامه ۵۲۲ تا این قطعنامه، عملیات های محرم و والفجر های یک تا چهار انجام شد و شورای امنیت با هدف جلوگیری از پیروزی های ایران، این قطعنامه را صادر کرد.

(۵) قطعنامه ۵۵۲: در اول ژوئن ۱۹۸۴ م (۱۱ خرداد ۱۳۶۳ش)، ۷ ماه پس از صدور قطعنامه ۵۴۰ صادر شد. از جمله دلایل صدور این قطعنامه این بود که رزمندگان اسلام در عملیات خیبر، جزایر مجنون عراق را به تصرف درآوردند.

(۶) قطعنامه ۵۸۲: در ۲۴ فوریه ۱۹۸۶ م (۵ اسفند ۱۳۶۴ش) حدود ۲۱ ماه پس از صدور قطعنامه ۵۵۲ صادر شد. در فاصله قطعنامه ۵۵۲ تا این قطعنامه، عملیات های مختلفی از جمله والفجر ۸ انجام شد که تعادل امنیتی، نظامی و سیاسی منطقه و جهان را به هم زد.

(۷) قطعنامه ۵۸۸: در اکتبر ۱۹۸۶ م (۱۶ مهرماه ۱۳۶۵ش)، حدود ۷ ماه و نیم پس از صدور قطعنامه ۵۸۲ صادر شد.

(۸) قطعنامه ۵۹۸: که به آتش بس بین ایران و عراق منجر شد و در نهایت جنگ به پایان رسید که در ادامه به صورت مشروح در مورد آن بحث خواهد شد.

(۹) قطعنامه ۶۱۲: در ۹ می ۱۹۸۸ م (۱۹ اردیبهشت ۱۳۶۷ش)، پس از استفاده عراق از سلاح های شیمیایی علیه مردم شهر حلبچه عراق بعد از عملیات والفجر ۱۰ و نیز به کار بردن این سلاح ها در بازپس گیری فاو در محکومیت استفاده از این گونه سلاح ها صادر شد.

۱۰) قطعنامه ۶۲۰: در ۲۶ آگوست ۱۹۸۸ م (۴ شهریور ۱۳۶۷ ش)، شش روز پس از آتش بس بین ایران و عراق، صادر شد. در این قطعنامه با توجه به گزارش های هیئت اعزامی دبیر کل سازمان ملل به منطقه، از اینکه استفاده از سلاح های شیمیایی علیه ایران شدیدتر و بیشتر شده است ابراز تأسف شد.

قطعنامه ۵۹۸

این قطعنامه را سازمان ملل در تاریخ ۲۰ ژوئیه ۱۹۸۷ م (۲۹ تیر ۱۳۶۶ ش)، حدود ۹ ماه و نیم پس از صدور قطعنامه ۵۸۸، تصویب کرد.

مفاد قطعنامه ۵۹۸

شورای امنیت با ابراز تأسف از بمباران مناطق مسکونی غیرنظامی و حمله به کشتی های بی طرف و هواپیماهای غیر نظامی، تخلف از قوانین بشردوستانه بین المللی به ویژه استفاده از سلاح شیمیایی و با درخواست پایان دادن به تمامی عملیات نظامی بین ایران و عراق:

۱) خواستار آن است که ایران و عراق از راه مذاکره، یک آتش بس فوری را رعایت کنند، به تمامی عملیات نظامی در زمین، دریا و هوا خاتمه دهند و تمام نیروهای خود را بی درنگ به مرزهای شناخته شده بین المللی بازگردانند؛

۲) از دبیرکل درخواست می کند که یک تیم ناظر ملل متحد را برای بررسی، تأیید و نظارت بر آتش بس و عقب نشینی نیروها اعزام نماید و با مشورت طرفین درگیر، تدابیر لازم را اتخاذ کند؛

۳) مصرانه می خواهد اسرای جنگی، آزاد شده و پس از قطع مخاصمات فعال کنونی بر اساس کنوانسیون سوم ژنو ۱۲ آگوست ۱۹۴۹ م (۲۱ مرداد ۱۳۲۸ ش) بدون تأخیر به کشور خود بازگردانده شوند؛

۴) از ایران و عراق می خواهد در اجرای این قطعنامه و در تلاش های میانجیگرانه برای حصول یک راه حل جامع، عادلانه و شرافتمندانه مورد قبول دو طرف در خصوص تمام موضوعات موجود، منطبق با اصول مندرج در منشور ملل متحد، با دبیرکل همکاری کنند؛

۵) از تمامی کشورهای دیگر می خواهد که حداکثر خویشتن داری را مبذول دارند و از هر اقدامی که به تشدید و گسترش بیشتر منازعه منجر می شود احتراز کنند؛

۶) از دبیرکل درخواست می کند که با مشورت با ایران و عراق ، مسئله تفویض اختیار به یک هیئت بی طرف را برای تحقیق درباره مسئولیت منازعه بررسی کند و در اسرع وقت به شورای امنیت گزارش دهد؛

۷) ابعاد خسارات وارده در خلال منازعه و نیاز به تلاش های بازسازی با کمک های مناسب بین المللی پس از خاتمه درگیری تصدیق می گردد و در این خصوص از دبیرکل درخواست می کند که هیئت کارشناسان را برای مطالعه موضوع بازسازی و گزارش به شورای امنیت تعیین کند؛

۸) از دبیرکل درخواست می کند که با مشورت با ایران و عراق و دیگر کشورهای منطقه ، راه های افزایش امنیت و ثبات منطقه را بررسی کند؛

۹) از دبیرکل درخواست می کند که شورای امنیت را در مورد اجرای قطعنامه مطلع نماید؛

۱۰) مصمم است برای بررسی اقدامات بیشتر به منظور رعایت و اجرای این قطعنامه ، در صورت ضرورت جلسات دیگری مجددا تشکیل دهد.

نکاتی در خصوص قطعنامه ۵۹۸

۱) برای اولین بار در قطعنامه های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، شورای امنیت در این قطعنامه از لفظ منازعه به جای وضعیت استفاده کرد.

۲) در این قطعنامه وحدت نظر پنج عضو دائمی شورای امنیت که در قطعنامه های قبلی به ندرت اتفاق افتاده بود ، به وجود آمد.

۳) این قطعنامه از نظر شکلی و محتوایی ، حالت توصیه و ارشاد نداشت ، بلکه بیشتر حالت قاطعانه و دستوری داشت.

۴) این قطعنامه از نظر حجم و تعداد کلمات به کار برده شده ، مفصل ترین قطعنامه از مجموعه قطعنامه های صادر شده در این مورد است.

۵) در خلال فاصله این قطعنامه با قطعنامه ۵۸۸ ، رفت و آمدها و جلسات فشرده ای ما بین مراجع حقوقی منطقه و بین المللی برگزار شد تا خواسته های به حق ایران در لابلای بندهای آن قرار گیرد.

۶) این قطعنامه پس از عملیات کربلای ۵ صادر شد.

برخورد دوگانه سازمان ملل در خصوص قطعنامه ها

شورای امنیت سازمان ملل که ابزاری در خدمت استکبار جهانی است ، در صدور قطعنامه در دو جنگ عراق علیه ایران و نیز عراق علیه کویت ، دارای ۲ چهره متفاوت و متضاد بود که به اختصار به آن اشاره می شود :
(۱) شورای امنیت در تجاوز عراق به کویت در سال ۱۳۶۹ در مدت چهار ماه ، ۱۲ قطعنامه صادر می کند که اولین آن بلافاصله و کمتر از دو ساعت از آغاز تجاوز (که در تاریخ مصوبات شورای امنیت کم نظیر است) بوده است.

(۲) در قطعنامه ۶۶۱ شورای امنیت در خصوص تجاوز عراق به کویت ، ۱۰۶ کشور جهان با مجازات های اقتصادی عراق موافقت می کنند.

(۳) در قطعنامه های مربوط به ایران و عراق از لفظ «وضعیت» ولی در تجاوز عراق به کویت بلافاصله از لفظ «تجاوز» استفاده می شود و تمام کشورهای منطقه این تجاوز را محکوم می کنند و وزارت خارجه آمریکا و شوروی نیز خواستار توقف تمام کمک های نظامی بین المللی به عراق می شوند.

(۴) با بیانیه عراق مبنی بر الحاق کویت به این کشور ، به شدت برخورد شده و آن را محکوم می کنند.

(۵) عراق در قطعنامه ۶۶۵ سازمان ملل ، تحریم دریایی می شود و به هیچ کشوری اجازه داده نمی شود که به سوی سواحل عراق برود یا از سواحل عراق حرکت کند.

(۶) در ۲۹ نوامبر سال ۱۹۹۰م (۸آذر ۱۳۶۹) شورای امنیت دست به بالاترین اقدام ممکن زد و طی آن به کشورهای کویت همکاری می کردند اجازه داد تا برای اخراج از عراق از کویت از تمام وسایل لازم استفاده کنند. اقدامات شورای امنیت در نهایت به حمله نظامی به نیروهای عراقی مستقر در کویت منجر شد و ادامه مناقشه در پایان به حذف رژیم صدام حسین نیز منجر گردید.

(۷) عراق حدود ۱۱ سال بعد از آغاز تجاوز به ایران ، در سال ۱۳۷۰ از سوی دبیرکل سازمان ملل ، متجاوز معرفی می شود در حالی که در تجاوز به کویت در کمتر از ۲ ساعت از سوی شورای امنیت به عنوان متجاوز معرفی می شود.

نتیجه

با نگاهی به قطعنامه های صادر شده از سوی شورای امنیت سازمان ملل متحد و بررسی

حوادث قبل و بعد از صدور این قطعنامه ها ، مشخص می شود که در هیچ کدام از آنها تمامی شرایط مدون صدور قطعنامه لحاظ نشده و تمهیدات لازم برای اجرای کامل آنها اندیشه نشده بود.

از طرفی همگی قطعنامه ها درست در زمان و شرایطی صادر می شد که ایران در عرصه نبرد پیشرفت هایی بدست می آورد یا موازنه به نفع ایران رقم می خورد. بنابراین صدور قطعنامه ها نه تنها کمکی به ایران و خاتمه جنگ نمی کرد ، بلکه با هدف تضعیف طرف مظلوم جنگ و محدود کردن اقدامات دفاعی آن و حمایت و پشتیبانی تلویحی از متجاوز بود.

شایان توجه است که فصل مشترک همه قطعنامه ها تا پیش از قطعنامه ۵۹۸ این بود که در هیچ یک از آن ها به سه عنصر «آغازگر جنگ» ، «کشور متجاوز» و «چگونگی تنبیه متجاوز» اشاره ای نشده بود. بنابراین رژیم بعث عراق همه قطعنامه های سازمان ملل را می پذیرفت و یا آمادگی خود را برای پذیرش آن اعلام می کرد ولی ایران فقط قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفت.

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، ریشه در جنگ دو نظام کفر و ایمان داشت و از آنجا که انقلاب اسلامی ، به عنوان مانعی جدی در راه نظم نوین جهانی مطرح شده بود ، استکبار جهانی با همه قوا در رفع این مانع به میدان آمد و از همه حربه ها برای خاموش کردن این نور الهی استفاده کرد و جنگ نیز در این راستا ، مهم ترین حربه استکبار جهانی بود.

از طرفی راهبرد درگیری با کفر جهانی ، همان اندیشه دفاعی امام خمینی (ره) برای شکست استکبار جهانی بود. البته به دلیل نوپایی نظام اسلامی ، شرایط اجتماعی نظام به گونه ای نبود که بتواند به این جنگ نابرابر تن در دهد ، ولی با این حال ، پس از آغاز جنگ از سوی استکبار و ایادی آن ، امام و ملت ایران با تمامی قوا به میدان آمدند و در برابر تمامی دنیای کفر ، ۸ سال مقاومت کردند.

حضرت امام خمینی (ره) جنگ را همواره به عنوان یک ضرورت ، مورد تاکید قرار می دادند و مردم از آن استقبال می کردند. تحلیل ایشان از جنگ تحلیل مثبت بود و آن را بستر گسترش خلافت الهی می دانستند. که در پرتو آن می توان کلمه توحید را در عالم توسعه داد. این نگرش حضرت امام خمینی (ره) به پدیده جنگ بود و آن را عامل تکامل جامعه اسلامی تعریف می کردند.

نظر امام خمینی (ره) در مورد پذیرش قطعنامه ها ، چیزی جز پذیرش حکمیت سازمان بین المللی نبود. بنابراین ادامه جنگ تا پیروزی کامل بر دشمن را خواستار بودند و هیچ گاه به دنبال پذیرش صلح تحمیلی نبودند. ایشان جنگ را به میدان درگیری با نظام استکبار و منویات شوم سازمان ملل تبدیل کرده بودند و پذیرش قطعنامه ها را پذیرش خواسته های سازمانی می دانستند که در راستای اهداف استکباری حرکت می کند.

حضرت امام خمینی (ره) همواره با پذیرش چنین قطعنامه هایی در طول هشت سال دفاع مقدس مخالفت می کردند و می فرمودند : « اگر بند بند استخوان هایمان را جدا سازند ، اگر سرمان را بالای دار برند ، اگر زنده زنده در شعله های آتشیان بسوزانند ، اگر زن و فرزندان و هستی مان را در جلوی دیدگانمان به اسارت غارت برند ، هرگز امان نامه کفر و شرک را امضا نمی کنیم.»

مقطع پایانی جنگ

مقدمه

جنگ بین کشورها معمولاً در سه حالت به پایان می‌رسد. در حالت اول یکی از دو کشور درگیر، بر کشور دیگر غلبه می‌کند و جنگ با پیروزی یکی از طرفین به پایان می‌رسد، مانند حالتی که در جنگ جهانی دوم بر سر آلمان آمد و متفقین پیروز جنگ شدند. در حالت دوم شرایط درگیری و نزاع با برقراری آتش بس پایان می‌یابد، اما جنگ به صورت کلی پایان یافته تلقی نمی‌شود، مانند شرایطی که در جنگ سوریه و رژیم اشغالگر قدس برقرار است. در حالت سوم، طرفین جنگ با پذیرش شرایطی که معمولاً کشوری ثالث یا نهاد و سازمان بین‌المللی پیشنهاد می‌کند، به جنگ خاتمه می‌دهند، مانند شرایطی که در جنگ عراق علیه ایران پدید آمد و طرفین بر اساس قطعنامه ۵۹۸ به درگیری خود خاتمه دادند.

در این فصل به زمینه‌های صدور قطعنامه ۵۹۸ و دلایل ایران برای پذیرش آن و نظر امام خمینی (ره) در خصوص پذیرش این قطعنامه و تجاوز مجدد ارتش بعث عراق و عقب‌راندن متجاوز از سوی رزمندگان اسلام و سپس پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی عراق پرداخته می‌شود.

زمینه‌های صدور قطعنامه ۵۹۸

در ۲۱ بهمن ۱۳۶۴، رزمندگان اسلام با انجام عملیات والفجر ۸، فاو را تصرف کردند که باعث نگرانی شدید جهان غرب، شوروی سابق و کشورهای ساحل جنوبی خلیج فارس شد.

آمریکا که به استقامت ایران به رغم تمامی تحریم‌های اقتصادی و تسلیحاتی در ادامه

نبرد مطمئن شد ، احساس می کرد که در این شرایط با فروش قسمتی از تسلیحات مورد نیاز می تواند از ایران امتیاز بگیرد ، بنابراین تصمیم گرفت به هر شکل ممکن خود را به ایران نزدیک کند ، از اینجا بود که ماجرای مک فارلین اتفاق افتاد. یعنی با وجودی که دولت آمریکا به منظور تحریم تسلیحاتی ایران ، بر کشورهای دیگر فشار وارد می کرد اما به صورت مخفی به ایران سلاح ارسال می کرد.

آمریکایی ها دلیل این اقدام را کمک به آزادی گروگان های آمریکایی در لبنان ، به واسطه نزدیکی به دولت ایران و خاتمه دادن به جنگ ایران و عراق عنوان کردند. ولی حضرت امام خمینی (ره) با بینش الهی خویش نقشه شیطانی آمریکا را برملا کرد و آمریکا نیز

که از نزدیکی به دولتمردان ایران ناامید شده بود در سیاست خود یک چرخش سریع به وجود آورد و سیاست حمایت قاطع از عراق و مخالفت خصمانه با ایران را پیش گرفت.

آمریکا در همین راستا در دو جبهه وارد عمل شد.

۱- در جبهه نظامی ، با تقویت ناوگان خود در خلیج فارس و تشویق متحدان خود به اعزام ناوهای بیشتر به منطقه ، مشکلاتی را برای عملیات ایران به وجود آورد و با ساقط کردن هواپیمای مسافربری ایران وارد جنگ شد و از سوی دیگر دست عراق را برای هرگونه اقدامی در خلیج فارس باز گذاشت.

۲- در جبهه سیاسی نیز به دولت ها فشار وارد کرد که از فروش اسلحه به ایران جلوگیری کنند و در شورای امنیت نیز کوشید که کشورهای عضو را با تصویب قطعنامه ای درباره تحریم فروش اسلحه به ایران موافق سازد.

از طرفی جمهوری اسلامی ایران را که قطعنامه ۵۸۸ شورای امنیت را پذیرفته بود در یک فشار شدید قرار داد تا بالاخره این جنگ طولانی را به اتمام رساند.

در اواخر سال ۶۵ و اوایل سال ۶۶ رزمندگان اسلام سلسله عملیات هایی مانند کربلا ، نصر ، فتح و والفجر ۹ را طراحی و اجرا کردند. در عملیات کربلای ۵ ، شدیدترین درگیری ها در طول جنگ در پشت دروازه های شهر بصره اتفاق افتاد و بصره مورد تهدید جدی قرار گرفت.

در این دوران موازنه قدرت به نفع ایران بود و از طرفی تلاش آمریکا برای افزایش تحریم اقتصادی و تسلیحاتی ایران نیز شدت گرفت. بنابراین از اسفند ۶۵ (پس از عملیات کربلای ۵) تلاش جهانی برای تهیه و تنظیم قطعنامه ۵۹۸ آغاز شد و در پایان تیر ماه ۶۶ به تصویب شورای امنیت رسید.

قطعنامه ۵۹۸ تنها قطعنامه ای بود که می توانست حداقل خواسته های ایران را تامین کند و نسبت به سایر قطعنامه های صادر شده سازمان ملل ، منطقی تر به نظر می رسید. ایران به دلیل برخی از ملاحظات سیاسی و نظامی ، ابتدا از پذیرش آن سرباز زد و پیش شرط هایی را عنوان کرد ولی تبلیغات گسترده جهانی پیرامون قطعنامه ، با هدف تحت فشار قرار دادن ایران آغاز شد.

در این شرایط ، ایران با اعزام هیئتی به عنوان کارگروه به نیویورک برای مذاکرات فنی و کارشناسی پیرامون آشنایی با طرح اجرایی دبیرکل ، تلویحا موافقت خود را با پیش شرط هایی اعلام کرد و این در شرایطی بود که عراق صریحا طرح اجرایی دبیرکل را

رد کرده بود. از طرفی می توان گفت قطعنامه های ۵۸۲ و ۵۸۸ تا حدودی زمینه های مناسبی را برای صدور قطعنامه ۵۹۸ فراهم کردند.

پذیرش رسمی قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران

پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران ، این ابهام را ایجاد کرد که با توجه به سوابق شورای امنیت سازمان ملل در جانبداری از عراق ، چگونه می توان به این نهاد و تصمیمات آن اطمینان کرد. وزیر خارجه وقت ایران در پایان سال ۱۳۶۶ در نامه ای به دبیرکل اعلام کرد: «ایران از اجرای قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت به طور کلی و به هم پیوسته پشتیبانی می کند. تعیین روز اعلام آتش بس با اشاره به طرح اجرایی دبیرکل باید با شروع آتش بس و کار بر روی تعیین هیئت بی طرف همراه باشد و ایران آمادگی هر نوع همکاری را دارد.»

رئیس جمهور وقت ایران (حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی)) در خطبه های نماز جمعه ۲۰ خرداد ۱۳۶۷ ، با بیان مواضع ایران نسبت به راه حل های سیاسی ، به ابهامات اخیر پاسخ داده ، فرمودند: «ما اصراری نداریم بر اینکه حتماً باید با جنگ این مقصود (پایان جنگ) عملی شود ، اگر آنها مقاصد ما را برآورده می کردند ، ما حرفی نداشتیم ، منتهی به تجربه معلوم شده که اینها نمی کنند... البته راه حرکت های سیاسی را هم هرگز نمی بندیم. در خصوص قطعنامه ۵۹۸ ما این قطعنامه را رد نکردیم ، چون نکات مثبتی را در آن گنجانده بودند. ما نکات مثبت را نگه داشتیم ، اما قبول هم نکردیم ، چون نکات منفی هم دارد.»

به هر حال رئیس جمهور وقت ایران در نامه ای به دبیرکل سازمان ملل ، موافقت ایران را با قطعنامه ۵۹۸ اعلام کرد: «ایران تصمیم گرفته است که رسماً قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت را به خاطر اهمیتی که برای حفظ جان انسان ها ، برقراری عدالت و صلح و امنیت منطقه ای و بین المللی قائل است ، بپذیرد.»

با ارسال نامه به سازمان ملل ، خاویر پرز دکوئیار (دبیر کل وقت سازمان ملل) ، بلافاصله اعلام کرد که ایران به طور رسمی و بدون قید و شرط قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفته است. وی اظهارامیدواری کرد که تا دو روز آینده ، آتش بس میان دو کشور برقرار شود.

این قطعنامه در تاریخ ۲۷ تیرماه ۱۳۶۰ مورد پذیرش ایران واقع شد و در حالی که دبیرکل سازمان ملل تلاش می کرد گام های اجرایی قطعنامه ۵۹۸ هر چه سریعتر برداشته شود ، رژیم بعث عراق با درک اینکه در اجرای این قطعنامه متضرر خواهد شد و در نتیجه هیچ امتیازی پس از ۸ سال جنگ دریافت نخواهد کرد ، کارشکنی های خود را ادامه می داد و بر طبل جنگ می کوبید.

دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران

- ۱) حضرت امام خمینی (ره) ، رهبر و ولی فقیه ، بر اساس اختیاری که به موجب اصل ۱۱۰ قانون اساسی داشتند ، قطعنامه را پذیرفتند و آن را به مصلحت نظام تشخیص دادند؛
  - ۲) شرایط بین المللی نامساعد ، به گونه ای که عراق با پذیرش کلیه قطعنامه های شورای امنیت ادعای صلح طلبی داشت و در مجامع بین المللی ، ایران را جنگ طلب معرفی می کرد؛
  - ۳) شرایط جدید و پیچیده در منطقه با حضور بی سابقه نیروهای نظامی آمریکا و متحدینش در خلیج فارس ، برای نمونه حمله به هواپیمای مسافربری ایران اختطاری برای ایران بود؛
  - ۴) کاربرد وسیع سلاح های شیمیایی از سوی عراق و عکس العمل ضعیف مجامع بین المللی در این مورد؛
  - ۵) شرایط نامساعد اقتصادی به عنوان مثال نامه مسئولان اقتصادی کشور در خصوص ناتوانی در ادامه مدیریت اقتصادی کشور؛
  - ۶) توسعه کمی و کیفی گسترده ارتش عراق در بعد تجهیزات و نیروی انسانی و تشدید تحریم تسلیحاتی علیه ایران از ناحیه قدرت های استکباری به ویژه آمریکا.
- شایان توجه است که قطعنامه ۵۹۸ هیچ گاه از سوی ایران رد نشده بود و پیشنهاد ایران جابه جایی در بندهای اجرایی آن بود.
- پس از اعلام رسمی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از طرف ایران ، دبیرکل سازمان ملل گزارشی را به شورای امنیت ارسال کرد که به صدور قطعنامه ۶۱۹ شورای امنیت در ۲۸ مرداد ۱۳۶۷ در خصوص اعزام گروه ناظران نظامی ایران - عراق و نیروهای ملل متحد منجر گردید.

گزیده هایی از پیام امام خمینی (ره) مبنی بر قبول قطعنامه ۵۹۸

قسمتی از پیام حضرت امام خمینی (ره) درباره پذیرش قطعنامه ۵۹۸ برای تعدادی از مسئولان نظامی و سیاسی کشور که از سوی فرزندشان مرحوم حاج سید احمد خمینی در ۲۶ تیرماه ۱۳۶۷ قرائت شد، ولی به صورت علنی انتشار نیافت، به این شرح است: « شما عزیزان از هر کس بهتر می دانید که این تصمیم برای من چون زهر، کشنده است ولی راضی به رضای خداوند متعال هستم و برای صیانت از دین و حفاظت از جمهوری اسلامی اگر آبرویی داشته باشم خرج می کنم. خداوندا ما برای دین تو قیام کردیم و برای دین تو جنگیدیم و برای حفظ دین تو آتش بس را قبول می کنیم. خداوندا تو خود شاهدهی که ما لحظه ای با آمریکا و شوروی و تمام قدرت های جهان سر سازش نداریم و سازش با ابرقدرت ها و قدرت ها را پشت کردن به اصول اسلامی خود می دانیم.»

حضرت امام خمینی (ره) در پیامی که به مناسبت سالگرد کشتار حجاج بیت الله الحرام ایران در ۲۹ تیرماه ۱۳۶۷ صادر کردند، علاوه بر تحلیل بلندی از فلسفه سیاسی - الهی حج و تأثیر عمیق آن در وجوه مختلف زندگی مردم دنیا، در انتها به دلایل پذیرش قطعنامه ۵۹۸ پرداختند که گزیده هایی از آن را مرور می کنیم:

۱- «... و اما در مورد قبول قطعنامه که حقیقتاً مسئله بسیار تلخ و ناگواری برای همه و خصوصاً برای من بود، این است که من تا چند روز قبل معتقد به همان شیوه دفاع و مواضع اعلام شده در جنگ بودم و مصلحت نظام و کشور و انقلاب را در اجرای آن می دیدم، ولی به واسطه حوادث و عواملی که از ذکر آن فعلاً خودداری می کنم و به امید خداوند در آینده روشن خواهد شد و با توجه به نظر تمامی کارشناسان سیاسی و نظامی سطح بالای کشور، که من به تعهد و دلسوزی و صداقت آنها اعتماد دارم، با قبول قطعنامه و آتش بس موافقت نمودم و در مقطع کنونی آن را به مصلحت انقلاب و نظام می دانم.

۲- ... من در اینجا از همه فرزندانم در جبهه های آتش و خون که از اول جنگ تا امروز به نحوی در ارتباط با جنگ تلاش و کوشش نموده اند، تشکر و قدردانی می کنم و همه ملت ایران را به هوشیاری و مقاومت دعوت می کنم.

۳- ... من در میان شما باشم یا نباشم به همه شما وصیت و سفارش می کنم که نگذارید انقلاب به دست ناهلان و نامحرمان بیفتد، نگذارید پیشکسوتان شهادت و خون در پیچ و خم زندگی روزمره خود به فراموشی سپرده شوند.

۴- ... من در اینجا به جوانان عزیز کشورمان، به این سرمایه ها و ذخیره های عظیم

الهی و به این گل های معطر و نو شکفته جهان اسلام سفارش می کنم که قدر و قیمت لحظات شیرین زندگی خود را بدانید و خودتان را برای یک مبارزه علمی و عملی بزرگ تا رسیدن به اهداف عالی انقلاب اسلامی آماده کنید.

۵- ... من به همه مسئولان و دست اندرکاران سفارش می کنم که به هر شکل ممکن وسایل ارتقای اخلاقی ، اعتقادی ، علمی و هنری جوانان را فراهم سازید و آنان را تا مرز رسیدن به بهترین ارزش ها و نوآوری ها همراهی کنید و روح استقلال و خودکفایی را در آن ها زنده نگه دارید.

۶- ... ما در شرایط جنگ و محاصره توانسته ایم آن همه هنرآفرینی و اختراعات و پیشرفت ها داشته باشیم ، انشالله در شرایط بهتر ، زمینه کافی برای رشد استعداد و تحقیقات را در همه امور فراهم می سازیم.

۷- ... مبارزات علمی برای جوانان ، زنده کردن روح جستجو و کشف واقعیت ها و حقیقت هاست و اما مبارزات علمی آنان در بهترین صحنه های زندگی جهاد و شهادت شکل گرفته است.»

تجاوز گسترده و مجدد ارتش بعث عراق

با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی جمهوری اسلامی ایران ، دبیرکل سازمان ملل پس از اعلام رسمی تصمیم ایران ، با فراخوانی وزرای خارجه دو کشور به نیویورک تصمیم داشت برای اجرای آتش بس با دو کشور وارد گفتگو شود ، اما وزیر خارجه عراق با اظهار تردید نسبت به تصمیم ایران ، در این روند کارشکنی می کرد. در این شرایط دبیر کل سازمان ملل با اظهار نگرانی از این روند که نمایندگان رسمی عراق به آن دامن می زدند ، خواستار مشارکت قدرت های بزرگ برای پیشبرد قطعنامه ۵۹۸ شد.

در ادامه روند کارشکنی های رژیم بعث عراق زمینه سازی این کشور برای هجوم مجدد به ایران ، طارق عزیز (وزیر خارجه عراق) در نامه ای به دبیرکل ، پیشنهادهایی را ارائه کرد تا به صورت عملی قطعنامه ۵۹۸ از صحنه مذاکرات بین دو کشور حذف شود و نظر عراق که ناقض بندهای قطعنامه ۵۹۸ بود ، به اجرا درآید. مقامات عراق که می دانستند این پیشنهاد را مقامات ایران و سازمان ملل نخواهند پذیرفت ، با این اقدام خود ، قصد داشتند زمینه های حمله مجدد به ایران را فراهم کنند.

در چنین شرایطی ارتش بعث عراق صبح روز جمعه ۳۱ تیرماه ۱۳۶۷ تجاوز سراسری مجدد خود را از سه منطقه به ایران آغاز کرد. این تجاوز تنها سه روز پس از پذیرش رسمی قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران، آغاز شد.

در منطقه جنوب، نیروهای دشمن با هدف محاصره و تصرف مجدد خرمشهر از دو محور شلمچه و کوشک به داخل خاک ایران پیشروی کردند و در محور کوشک، با تصرف مرز، قصد اشغال جاده اهواز - خرمشهر را داشتند.

در منطقه غرب کشور، دشمن شهرهای قصرشیرین، سرپل ذهاب، گیلان غرب، نفت شهر، سومار و مناطق میمک، صالح آباد، گلان و امیرآباد را اشغال و در استان کرمانشاه در محور قصرشیرین سرپل ذهاب تا روستای پل ماهیت، پیشروی کرد (محلی که چند روز بعد، نیروهای سازمان مجاهدین خلق (منافقین) از آن عبور کرده، وارد شهر کردند و سپس

شهر اسلام آباد شدند).

در منطقه شمال غرب نیز ارتش عراق اقدام به حمله نمود که بدون کسب موفقیت در ارتفاعات منطقه متوقف شد.

دفع تجاوز مجدد ارتش بعثی عراق در خوزستان

با انتشار اخبار تجاوز مجدد عراق به کشور به ویژه در منطقه جنوب ، هجوم مردم به سوی جبهه های جنگ آغاز شد و سپاه با استفاده از این فرصت به سازماندهی نیروهای بسیج پرداخت و آنها را در قالب یگان های سازمانی در مقابل ارتش عراق آرایش داد. در این خصوص حاج سید احمد خمینی پیام امام خمینی (ره) را تلفنی به فرمانده سپاه به این صورت اطلاع داد: «اینجا نقطه حیاتی کفر و اسلام است ، یعنی نقطه شکست یا پیروزی اسلام یا کفر است و باید متر به متر بجنگید و هیچ چیز از هیچ کس پذیرفته نیست. اینجا نقطه ای است که یا موجب می شود سپاه حیات دوباره ای در کشور پیدا کند و یا برای همیشه یک سپاه ذلیل مرده بشود.»

با این پیام روح تازه ای در فرماندهان ، پاسداران و بسیجیان ، و نیروهای مردمی دمیده شد و خطوط مقاومت در برابر ارتش عراق در جنوب شکل گرفت. صدام که همچنان در ابتدای جنگ سودای پیروزی آسان و سریع را در ذهن می پروراند ، با شدت درگیری ها مجبور شد دستور عقب نشینی دهد و تنها پس از ۲۴ ساعت ارتش عراق در اطلاعیه نظامی خود ، عقب نشینی به مرزهای بین المللی را در مناطق جنوب اعلام کرد.

اجرای عملیات منافقین (فروغ جاویدان)

در حالی که ارتش عراق برای تسهیل ورود نیروهای سازمان مجاهدین خلق (منافقین) به

خاک ایران ، حضور خود را در مناطق غربی ایران (قصر شیرین ، سرپل ذهاب) حفظ کرده بود ، ارتش به اصطلاح آزادی بخش ملی ایران (منافقین) از یگان های ارتش بعث عراق عبور کرده و وارد خاک جمهوری اسلامی ایران شد.

نیروی هوایی و بالگردهای ارتش بعث عراق موظف شدند به منظور پشتیبانی هوایی از عملیات فروغ جاویدان ، از سازمان منافقین حمایت کنند.

رهبری سازمان منافقین با درک ضعیف از مناسبات قدرت در ایران و نیز شناخت ناقص از نقش معنوی امام خمینی (ره) و رابطه و اعتقاد عمیق مردم با ایشان ، برخی وقایع و رخداد های داخل ایران را به گونه ای مورد تجزیه و تحلیل قرار داد که از درون آن فروپاشی نظام سیاسی ایران تداعی می شد. رهبران سازمان معتقد بودند که در شرایط عادی پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران امری غیرممکن است و جمهوری اسلامی زمانی قطعنامه را خواهد پذیرفت که از نظر نظامی ، سیاسی و اقتصادی به بن بست کامل رسیده باشد. سرکرده منافقین بر این مسئله تاکید کرد که «... ما از قبل تصمیم به انجام این عملیات بزرگ داشتیم و می خواستیم آن را دیرتر انجام دهیم ، اما پذیرش قطعنامه کار ما را تسریع کرد... اگر الان اقدام نکنیم ، فرصت از دست خواهد رفت ، زیرا بعد از اینکه بین ایران و عراق صلح شود ، در این جا قفل می شویم و دیگر نمی توانیم کاری انجام دهیم و از لحاظ سیاسی تبدیل به فسیل می شویم... رژیم از لحاظ نظامی تعادل خود را از دست داده است و هم از لحاظ سیاسی در انزوای بین المللی قرار دارد.»

پس از فراهم شدن شرایط و آمادگی در ارتش عراق و نیز کسب آخرین وضعیت جبهه ها ، ستون ارتش به اصطلاح آزادی بخش مجاهدین ، در ساعت ۶ روز دوشنبه سوم مرداد ۱۳۶۷ از قرارگاه خود در عمق خاک عراق به حرکت در آمد و از مرز خسروی شهرهای قصرشیرین و سرپل ذهاب ، عبور کرد. با عبور ستون منافقین ، درگیری های پراکنده و محدود نیروهای خودی با آن ها آغاز شد.

عملیات مرصاد

در پاسخ به عملیات فروغ جاویدان منافقین ، فرمانده کل سپاه به یگان های مستقر در این منطقه مأموریت داد تا هم زمان از محور کرمانشاه - اسلام آباد به شهر اسلام آباد ، از محور پل دختر به اسلام آباد و از محور ایلام به اسلام آباد ، به شهر نزدیک شوند و ضمن

هوشیاری ، نیروهای دشمن منافق را محاصره ، منهدم و سپس منطقه را پاکسازی کنند.
نیروی هوایی و هوانیروز ارتش جمهوری اسلامی ایران مستقر در منطقه نیز با تمام توان ، پشتیبانی از عملیات را بر عهده داشتند.

عملیات زمینی یگان های سپاه از سمت های مختلف آغاز شد و هم زمان با آن ، نیروی هوایی و هوانیروز ارتش جمهوری اسلامی ستون های منافقین را مورد هجوم قرار دادند.

جنگ و گریز در گردنه استراتژیک چهارزبر ادامه داشت و نیروهای سپاه و بسیج به مقابله با ستون نظامی منافقین پرداختند و در کمتر از سه ساعت آن ها را متوقف و زمین گیر کردند. منافقین در صبح روز چهارم مرداد ۱۳۶۷ تلاش خود را برای عبور از تنگه چهارزبر آغاز کردند که بی نتیجه بود و با دادن تلفات مجبور به عقب نشینی شدند.

در این عملیات ، با هدایت « امیر سپهبد شهید علی صیاد شیرازی » ، بالگردهای هوانیروز توانستند بخش قابل توجهی از ستون منافقین را بر روی جاده منهدم کنند.

پس از انجام عملیات سد پیشروی و زمین گیر کردن ستون نظامی سازمان نفاق ، نیروهای مسلح ایران عملیات مرصاد را به منظور مقابله ، انهدام ، تعقیب و تنبیه منافقین ، آغاز کردند. بدین منظور نیروهای خودی ، تهاجم سنگینی را از محور کرمانشاه - اسلام آباد شروع و به سمت تنگه حسن آباد و شهر اسلام آباد حرکت کردند و تلفات سنگینی را بر سازمان منافقین وارد کردند.

در عملیات مرصاد ۱۵۲۳ نفر از افراد سازمان کشته ، ۲۳۰۰ نفر زخمی و ۳۰۵ نفر اسیر شدند و اکثر امکانات آن ها نابود شد یا به غنیمت رزمندگان اسلام درآمد.

پذیرش رسمی قطعنامه ۵۹۸ از سوی عراق

با اقتدار نیروهای مسلح ایران در جبهه های جنگ و با فعالیت های دیپلماسی مسئولان نظام و با تغییر اوضاع به زیان رژیم بعث عراق ، ابرقدرت ها ، کشورهای منطقه و سازمان ملل مجبور شدند کشور عراق را وادار به پذیرش قطعنامه کنند.

بنابراین مقامات عراق در ۱۵ مرداد ۱۳۶۷ در نامه ای به دبیرکل سازمان ملل به طور رسمی اعلام کردند: « عراق نیز با آتش بس موافقت می کند.»

اعلام آتش بس از سوی شورای امنیت سازمان ملل

با اعلام موافقت ایران و عراق و به دنبال مذاکرات دبیرکل با اعضای شورای امنیت درباره ترکیب هیئت ناظر بر آتش بس «یونیمگ» (گروه نظامی ناظر سازمان ملل در جنگ ایران و عراق) ، دبیرکل سازمان ملل اعلام کرد: تاریخ ۲۰ آگوست ۱۹۸۷ م (۲۹ مرداد ۱۳۶۷ش) زمان برقراری آتش بس خواهد بود و پس از آن ، اقدامات لازم برای اجرای بندهای ۴ ، ۶ ، ۷ و ۸ قطعنامه انجام خواهد شد.

با تصمیم مقامات دو کشور جمهوری اسلامی ایران و رژیم بعث عراق نسبت به تاریخ اجرای آتش بس ، سرانجام در فاصله کمتر از دو هفته از تعیین زمان برقراری آتش بس تا اجرای آن ، کلیه تلاش های دبیرکل سازمان ملل برای استقرار نیروهای ناظر بر آتش بس

در جبهه های جنگ و در پایتخت دو کشور انجام گرفت و جنگ ایران و عراق ، پس از گذشت هشت سال از تجاوز عراق به ایران پایان یافت.

صدام که هیچ دستاوردی از این جنگ به دست نیاورده بود (با توجه به مشکلات داخلی و ژئوپولیتیک عراق در پایان جنگ که همچنان به قوت خود باقی بود) ، زمینه های جنگ دیگری را فراهم کرد. وی با پذیرش قرارداد ۱۹۷۵ م (۱۳۵۳ش) الجزایر که در پی تبادل نامه هایی با رئیس جمهور وقت ایران صورت گرفت ، در تاریخ ۱۱ مرداد ۱۳۶۹ تجاوز به کویت را آغاز کرد که بهانه ای برای آمریکا به منظور اشغال عراق و حضور در منطقه شد.

فصل ۱۳

نقش قدرت های استکباری و کشورها در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

مقدمه

در جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران ، تعداد بسیاری از قدرت های استکباری و کشورهای جهان از قبیل بلوک غرب به سرکردگی ایالات متحده آمریکا و بلوک شرق با محوریت اتحاد جماهیر شوروی ، عمده کشورهای عربی به ویژه کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و سازمان های منطقه ای و بین المللی به یاری صدام و حزب بعث عراق شتافتند و از هیچ گونه کمکی به آنان دریغ نکردند. اغلب حمایت هایی که از عراق در جنگ تحمیلی صورت گرفت ، حمایت های سیاسی ، اقتصادی ، روانی ، اطلاعاتی ، تبلیغاتی و نظامی بود که در ادامه به طور کلی به بخشی از آن اشاره می شود.

کشورهای عربی

با شروع جنگ تحمیلی بیشتر کشورهای عربی نظیر کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس (عربستان ، کویت ، امارات متحده ، قطر و بحرین) هیچ بیانیه رسمی در حمایت از عراق یا محکومیت ایران صادر نکردند اما به حمایت غیر رسمی و کمک به عراق پرداختند.

در طول جنگ ، کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس به روش های مختلف به عراق کمک کردند که به برخی از آن ها که نقشی تعیین کننده داشتند اشاره می شود :

کشورهای عربستان و کویت

کشورهای کویت و عربستان با ارسال کمک های مالی و نظامی خود به عراق بخشی از هزینه های این کشور را در دوران جنگ تحمیلی عراق علیه ایران متحمل شدند.

سفیر کویت (شیخ الصباح) در واشنگتن در پاسخ به اظهارات عراقی ها گفته بود کویت در طول جنگ ، ۱۴ میلیارد دلار کمک نقدی و بیش از ۱۶ میلیارد دلار کمک های خدماتی به عراق کرده است.

کشور اردن

این کشور با آغاز جنگ ، به طور رسمی حمایت خود را از عراق اعلام کرد و در جریان جنگ ، هواپیماهای جنگنده عراقی را برای تامین امنیت بیشتر به اردن انتقال داده شدند.

در دوران جنگ ، شبکه حمل و نقل وسیعی بین اردن و عراق ایجاد شد و بندر عقبه اردن برای حمل و نقل سلاح و تجهیزات نظامی در اختیار عراق قرار گرفت و نظامیان این کشور برای مقابله با رزمندگان اسلام به جبهه های عراق اعزام شدند. شاه اردن (ملک حسین) در نطقی اظهار داشت: اگر ضرورت ایجاب کند نیروهای بیشتری را به عراق اعزام خواهیم کرد .

کشور مصر

در آستانه جنگ ، مصر با ایران و عراق رابطه دیپلماتیک نداشت. کشور عراق و ایران ، رئیس جمهور مصر (انور سادات) را به دلیل امضای قرارداد کمپ دیوید مبنی بر به رسمیت شناختن اسرائیل ، در ۱۷ سپتامبر ۱۹۷۸ م (۲۶ شهریور ۱۳۵۷)، خائن به آرمان های اعراب و اسلام می دانستند. اما با آغاز جنگ ، معامله اقتصادی و نظامی بزرگی بین عراق و مصر صورت گرفت. این معامله شامل تحویل سلاح های سنگین و بالگرد به عراق از طریق مصر و پرداخت نقدی آن از سوی عراق بود.

بعد از گذشت یک دهه از جنگ ، رئیس جمهور مصر (حسنی مبارک) اعتراف کرد در طول جنگ ، عراقی ها در حدود ۲ میلیارد دلار سلاح از مصر خریداری کردند.

کشور سوریه

سوریه در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، مواضع و جهت گیری های متغیری را در پیش

گرفت اما همواره پیوند راهبردی خود را با ایران تا پایان جنگ حفظ کرد. این مواضع را می توان به سه مقطع ، به شرح زیر تبیین کرد :

مقطع اول: حمایت فعال از ایران

سوریه در دو هفته اول جنگ ، سیاست سکوت را در پیش گرفت اما پس از پیشروی سریع نیروهای عراقی در خاک ایران ، تهاجم عراق را محکوم کرد و مدعی شد که عراق با آمریکا و اسرائیل در این باره همکاری کرده است؛ زیرا کشوری اسلامی و ضد صهیونیست را هدف تهاجم قرار داده است. از طرفی دیگر به دلیل نیاز این کشور به بازگشایی دوباره خطوط لوله نفت انتقال عراق از خاک سوریه ، مواضع محکمی علیه عراق اتخاذ نمی کرد.

در این مقطع ایران قرارداد اقتصادی مهمی را با سوریه منعقد کرد که به موجب آن نفت مورد نیاز سوریه را تامین می کرد و سوریه خود را از وابستگی به منابع نفتی عراق نجات می داد. به همین دلیل در آوریل ۱۹۸۰ م (فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۹) ، دولت سوریه صدور نفت عراق از طریق خاک خود را متوقف ساخت و مرزهایش را با عراق بست. از طرفی مقاومت نیروهای ایرانی سبب شد سوریه مواضع خود را به صورت آشکار در حمایت از ایران و مخالفت با عراق دنبال کند.

مقطع دوم : اتخاذ موضع محتاطانه

سوریه در مقطعی که ایران برای تنبیه متجاوز وارد خاک عراق شد ، برای متقاعد کردن کشورهای عربی مبنی بر اینکه ایران تمایلی به گسترش جنگ و یا الحاق سرزمین های عربی به خاک خود ندارد ، تلاش می کرد. مقامات سوریه اعلام کردند خطری متوجه کشورهای حوزه خلیج فارس نخواهد بود بلکه این خطر متوجه رئیس جمهور عراق است و صدام باید به دلیل خساراتی که به ارتش و مردم عراق وارد آورده ، سرنگون شود.

مقطع سوم: انتقاد از ایران

پیروزی ایران در عملیات والفجر ۸ و کربلای ۵ ، موجب نگرانی شدید دولت های منطقه گردید. از این رو ، تحرکات دیپلماتیک و تبلیغاتی گسترده ای برای تحت فشار قرار دادن ایران و جداسازی سوریه از ایران و پیوستن به عراق آغاز شد. در نتیجه ، فشار

قدرت های استکباری و کشورهای عربی حامی عراق بر سوریه ، باعث شد این کشور مواضع تندى را علیه ایران اتخاذ کند. کشور سوریه به طور رسمی اعلام کرد اگر ایران بصره را تصرف کند ، با همه جهان عرب طرف است.

کشور لیبی

لیبی در آغاز جنگ ، حمایت خود را از ایران اعلام کرد و روابط دو کشور در حوزه نظامی و سیاسی در جریان بود. دیدگاه های ضد امپریالیستی دو کشور و مبارزه با سلطه آمریکا و حمایت لیبی از مقاومت مردم فلسطین و نیز جنگ ایران و عراق باعث نزدیکی دیدگاه های دو کشور شد.

حمایت لیبی از ایران تا سال ۱۳۶۴ ادامه داشت ولی به دلیل پیروزی رزمندگان اسلام و واکنش دولت های منطقه و قدرت های استکباری در قبال این پیروزی ها ، به تدریج حمایت های لیبی از ایران کاهش یافت و این کشور ، سیاست معتدل تری را در پیش گرفت. در نتیجه لیبی در اواخر سال ۱۳۶۵ تبدیل به مخالف جدی ایران در جنگ شد که سردی روابط دو کشور را به دنبال داشت و در نهایت به ایران اعلام جنگ داد.

بلوک غرب

بلوک غرب با محوریت ایالات متحده آمریکا همراه با کشورهای مهم اروپا (نظیر فرانسه ، آلمان ، انگلستان و...) ، نقش بسزایی در پشتیبانی رژیم بعث عراق داشتند که به شرح زیر است :

آمریکا

دشمنی آمریکا با ملت ایران سابقه ای دیرینه دارد. ملت ایران چه پیش از انقلاب اسلامی و چه پس از آن بیشترین میزان خصومت را از جانب نظام استکباری آمریکا شاهد بوده و متحمل خسارات مادی و معنوی بی شماری شده است.

اگرچه اولین سفارتخانه آمریکا در ایران در سال ۱۸۸۳ م (۱۲۶۲ ش) شروع به کار کرده است ، سابقه حضور آمریکایی ها در ایران به بیش از نیم قرن قبل از این تاریخ برمی گردد. حضور آمریکایی ها طی این دوران ماهیت خدماتی داشته است. مبلغان (میسسیونرهای) آمریکایی ارائه این خدمات را که همراه با تبلیغات و آموزش های ویژه

مسیحی بود بر عهده داشتند.

فعالیت های آموزشی و بهداشتی مبلغان آمریکایی از سال ۱۸۳۰ م (۱۲۰۹ ش) در ارومیه آغاز شد و با ارسال هیئتی آموزشی به تهران در سال ۱۸۷۲ م (۱۲۵۱ ش) و افتتاح بیمارستانی در همین شهر در سال ۱۸۹۳ م (۱۲۷۲ ش) گسترش یافت.

میسوینرهای آمریکایی در سال های اوج فعالیت هایشان پیش از جنگ جهانی دوم ، زنجیره ای از مدارس و بیمارستان ها را در شهرهای بزرگ شمال ایران اداره می کردند. این مدارس برای اولین بار آموزش به سبک غربی را برای تغییر فرهنگ ایرانی - اسلامی ارائه کردند.

پس از مدت کوتاهی آمریکایی ها دریافتند که بی لیاقتی شاهان قاجار ، بهترین فرصت را برای غارت منابع بکر و غنی ایران در اختیار آن ها گذارده است. لذا با گرفتن امتیاز راه آهن تهران - بوشهر از ناصرالدین شاه در سال ۱۸۸۴ م (۱۲۶۳ ش) و امتیاز تاسیسات سدسازی و استخراج معادن و تاسیس بانک ، وارد عرصه سلطه اقتصادی شدند. انتصاب مورگان شوستر آمریکایی به سمت خزانه دار کل ایران طی سال های قبل از آغاز جنگ جهانی اول توانست به سلطه این کشور ابعاد تازه ای ببخشد.

طی دوران جنگ جهانی اول ، آمریکا با ایجاد گروه هایی که ظاهرا هدف کمک رسانی غذایی را دنبال می کردند (کمیته کمک ایران و کمیته ایران و آمریکا) مذاکرات اخذ امتیاز نفت شمال را با دولت ایران آغاز کردند و در نهایت در سال ۱۹۲۱ م (۱۳۰۰ ش) موفق به اخذ امتیاز استخراج نفت در ۵ استان شمالی ایران شدند. هم زمان با شروع سلطنت پهلوی در ۱۹۲۵ م (۱۳۰۴ ش)، سلطه فرهنگی آمریکا با تاسیس انجمن روابط فرهنگی ایران و آمریکا ابعاد تازه ای یافت. سردار سپه و چند تن از وزرای وی عضو این انجمن بودند. با آغاز جنگ جهانی دوم ، سلطه نظامی نیز بر ابعاد دخالت آمریکایی ها افزوده شد. طی سال ۱۹۴۲ م (۱۳۲۱ ش) با ورود دو سرهنگ آمریکایی به نام های شوارتسکف و تیمرمن ، ژاندارمری ، شهربانی و وزارت جنگ ایران زیر نظر مستقیم آمریکایی ها قرار گرفت و هم زمان ۳۰ هزار سرباز آمریکایی به همراه سایر نیروهای متفقین وارد ایران شدند.

آمریکایی ها در جنگ جهانی دوم به این نتیجه رسیدند که ایران می تواند پایگاه سیاست خارجی آمریکا در منطقه خاورمیانه باشد. لذا با پایان یافتن جنگ ، ایران تحت

پوشش اصل چهار دکترین ترومن که هدفش مبارزه با گسترش کمونیسم بود قرار گرفت و بدین وسیله حجم زیادی از سلاح و مهمات و کمک های مالی به ایران سرازیر شد. جریان ملی شدن صنعت نفت طی سال های پس از جنگ به آمریکا نشان داد که جنبش مخالفت با سلطه بیگانگان در ایران بسیار قدرتمند است.

از همین رو با تدارک کودتای ۲۸ مرداد در سال ۱۹۵۳ م (۱۳۳۲ ش) به دست کرومیت روزولت (نوه رئیس جمهور سابق آمریکا) ، ضمن سرکوب جنبش ملی نفت ، مرحله ای جدید و در عین حال همه جانبه برای سلطه آمریکایی ها بر ایران آغاز شد. در این دوران دولتمردان آمریکایی تلاش فراوانی کردند تا ایران را از یک کشور ضعیف و منزوی به نیرویی قدرتمند ولی در خدمت سیاست های آمریکا در منطقه خلیج فارس تبدیل کنند.

پس از کودتای ۲۸ مرداد ، بر اثر عقد قرارداد کنسرسیون ، آمریکایی ها توانستند به اهداف اقتصادی خود در ایران دست یابند. اما هنوز موانع عمده ای از جمله ساختار سنتی و وابسته به بخش کشاورزی ایران در بعد اقتصادی پیش روی آنها قرار داشت. بنابراین با دیکته کردن طرح اصلاحات ارضی به محمدرضا شاه ، زمینه نابودی بخش کشاورزی را در ایران فراهم کردند.

بر اثر این طرح شاه توانست نیروی کار لازم را برای احداث و راه اندازی صنایع مونتاژ و وابسته به غرب به دست آورد و اقتصاد ایران را به اقتصادی تک محصولی ، متکی بر واردات و مرتبط با انحصارات خارجی تبدیل کند.

در بعد امنیتی و نظامی ، سازمان جاسوسی آمریکا (سیا) با یاری رساندن به رژیم شاه ، نقشی عمده و اساسی در تاسیس ساواک و سرکوب مخالفین رژیم ایفا کرد. اگرچه ساواک پس از کودتای ۲۸ مرداد و تحت نظر تیمور بختیار با ۱۵۰ نفر پرسنل شروع به کار کرد ولی به تدریج آن چنان بسط و گسترش یافته که به عنوان اهرم عمده رژیم شاه در حفظ ثبات داخلی و شاخه از سازمان جاسوسی سیا در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس مورد استفاده قرار گرفت.

کمک های نظامی آمریکا نیز به موازات کمک های امنیتی این کشور ، پس از کودتای ۲۸ مرداد به صورت تصاعدی رشد یافت. روند مذکور با اصل چهار ترومن و دکترین آیزنهاور مبنی بر تعهد آمریکا در برابر خطر شوروی و کمونیسم گسترش یافته بود ، در زمان ریاست جمهوری نیکسون و در پی سفر وی به ایران در سال ۱۹۷۲ م (۱۳۵۱ ش) به اوج رسید و ایران را در آستانه شکل گیری انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ، تبدیل

به

بزرگترین زرادخانه نظامی خاورمیانه کرد.

رژیم شاه در چارچوب دکترین دو ستون نیکسون و با اتکا به سلاح های آمریکایی ، نقش ژاندارمی خلیج فارس را بر عهده گرفت و حتی با چراغ سبز آمریکا برای سلطان عمان دست به اقدام نظامی خارجی زد. سلطه نظامی و سیاسی آمریکایی ها طی سال های مذکور بدان پایه رسید که وزارت خارجه این کشور طی سال ۱۹۶۹ م (۱۳۴۱ش) خواستار حق کاپیتولاسیون برای اتباع این کشور در ایران شد که موجب اعتراض حضرت امام خمینی (ره) و طبقات و اقشار مختلف مردم گردید. به رغم تمامی امکانات و حمایت های آمریکا از رژیم پهلوی ، نظام دیکتاتوری شاه با خیزش امواج انقلاب اسلامی دچار تزلزل گردید و دوره ای دیگر از اقدامات خصمانه آمریکا برای حفظ نظام استبدادی در ایران آغاز شد.

به هر حال منافع آمریکا در ایران با بیرون کردن شاه (که مهره آمریکا بود) از سوی ملت ایران با پیروزی انقلاب اسلامی به ویژه شروع جنگ تحمیلی ، به طور کلی از دست رفت و دشمنی این دولت با ملت ایران رو به فزونی گذاشت و بر اثر شکست های پیاپی

سیاست های آمریکا در برابر ایران (سقوط شاه ، اشغال جاسوس خانه آمریکا ، شکست عملیات نجات گروگانها و ...) ، آمریکا جنگ را فرصت مناسبی برای تضعیف و فشار به ایران ، با هدف بازگرداندن ایران به سوی خودش می دانست. در واقع علت دشمنی آمریکا با ایران و حمایت آن از رژیم بعث عراق ، خوی استکباری ، مواضع باطل و منافع نامشروع آمریکا بر سر قدرت گرفتن اسلام بوده است.

برخی از صاحب نظران معتقدند که تصمیم قطعی به آغاز جنگ در تیرماه ۱۳۵۹ گرفته شد ، زمانی که برژینسکی (مشاور امنیتی رئیس جمهور آمریکا و طراح فروپاشی شوروی سابق) در مرز اردن با صدام حسین ملاقات کرد. بعضی از سیاست مداران می گویند قدرت های جهانی با این جنگ موافق بودند ، چون در جهت منافع آن ها بود. آمریکا اعتقاد داشت که درگیر کردن ایران با جنگ باعث می شود تا مسئولان کشور در سیاست های خود تجدید نظر کنند.

زمانی که جنگ آغاز شد ، آمریکا با ایران و رژیم بعث عراق روابط سیاسی نداشت و مسئله گروگان گیری اعضای جاسوس خانه آمریکا در تهران ، موجب پیچیده تر شدن شرایط این کشور در مقابل ایران شد. از این رو یکی از امیدهای آمریکا به بیان وزیر خارجه این کشور ، این بود که فشارهای ناشی از جنگ با عراق ، سبب آزادی گروگان ها شود.

موضع آمریکا در شروع جنگ هرچند اعلام بی طرفی بود ، اما بی درنگ ، سخنگوی وزارت خارجه آمریکا اعلام کرد : « بی طرفی آن کشور دلیل بر بی تفاوتی نیست ایالات متحده برای تضمین تداوم جریان نفت در مقابل تهدیدهای خارجی ، از نیروهای نظامی استفاده خواهد کرد و در صورت درخواست کمک نظامی از سوی کشورهای منطقه به کمک آنها خواهد شتافت.» در این راستا ، آمریکا نه تنها تجاوز عراق به خاک ایران را محکوم نکرد بلکه روابط خود را با عراق تعمیق بخشید و وزارت امور خارجه آن کشور نام عراق از فهرست کشورهای حامی تروریسم حذف کرد.

آمریکا با توجه به پیروزی های ایران در سال های ۱۳۶۰ و ۱۳۶۱ ، فروش سلاح به کشورهای حاشیه خلیج فارس را شروع کرد و به آن ها اجازه داد تا آن را در اختیار عراق قرار دهند و از متحدان اروپایی خود در زمینه تامین تجهیزات نظامی عراق حمایت و کشورهای ثروتمند عرب منطقه را به اعطای وام های کلان به عراق تشویق کرد.

پس از آزادسازی خرمشهر و ورود رزمندگان اسلام به خاک عراق و در ادامه آن تا عملیات والفجر ۸ ، آمریکا تصمیم به اتخاذ سیاست هایی آشکار به نفع عراق در جنگ گرفت تا مانع از پیروزی ایران و سقوط دولت صدام شود.

دولت آمریکا در اواخر سال ۱۳۶۲، روابط رسمی خود را با عراق به طور کامل برقرار کرد و کمک های زیر را به عراق در صدر برنامه های خود قرار داد:

- (۱) تخصیص حدود یک میلیارد دلار برای خرید محصولات کشاورزی؛
  - (۲) تصمیم بانک صادرات و واردات آمریکا برای ضمانت ۸۵ درصد از ۷/۵ میلیارد دلار مبلغی که برای ساخت لوله نفتی بندر عقبه اردن لازم بود؛
  - (۳) حمایت آمریکا از قطعنامه های شورای امنیت برای محکومیت ایران؛
  - (۴) حمایت شدید آمریکا از تحریم فروش تسلیحات به ایران.
- آمریکا با چنین عملکردی، به دنبال تحقق اهداف زیر بوده است :
- (۱) جلوگیری از پیروزی ایران یا عراق؛
  - (۲) جلوگیری از صدور انقلاب اسلامی ایران به کشورهای همسایه؛
  - (۳) جلوگیری از بهره برداری احتمالی شوروی از تحولات آینده منطقه؛
  - (۴) ایجاد یک جبهه متحد از اعراب در مقابل ایران؛
  - (۵) حفظ جریان آزاد نفت خلیج فارس و تسلط بر این منطقه؛
  - (۶) زمینه سازی برای سرکوب ایران به وسیله سازمان ملل؛
  - (۷) جلوگیری از گسترش جنگ به کشورهای منطقه؛
  - (۸) مهار ایران و جلوگیری از ورود تسلیحات استراتژیک و موشک های دوربرد به این کشور.
- آمریکا در جریان جنگ، تلاش می کرد تا دو طرف درگیر در جنگ را در کنترل خود داشته باشد (استراتژی مهار دوجانبه). بدین منظور و برای تسلط به اوضاع منطقه، به

طور رسمی وارد جنگ شد و به بهانه احتمال مسدود شدن تنگه هرمز و قطع صدور نفت به کشورهای صنعتی ، کشورهای اروپایی (انگلستان ، فرانسه و اتریش) را در جنگ وارد کرد و کشتی های جنگی را افزایش داد و با تهاجم به سکوهای نفتی ، کشتی های نفت کش و هواپیمای مسافربری ایران به تشنجات بیشتر در منطقه خلیج فارس ادامه داد.

به طور کلی در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ، اقدامات آمریکا را برای تحت فشار قرار دادن ایران و کمک به عراق ، به چهار بخش می توان تقسیم کرد :

(۱) تقویت وضعیت اقتصادی عراق؛

(۲) ایجاد محدودیت در منابع ارزی ایران؛

(۳) اجرای عملیات استانچ با هدف جلوگیری از فروش سلاح به ایران؛

(۴) ایجاد محدودیت در استخراج و فروش نفت ایران.

فرانسه

با آغاز جنگ تحمیلی ، فرانسه که از پیامدهای این جنگ آگاهی داشت و می دانست با قطع عرضه نفت به فرانسه ، اقتصاد این کشور دچار بحران خواهد شد ، از همان روزهای آغاز جنگ ، حمایت گسترده ای را از عراق به عمل آورد.

نخست وزیر وقت فرانسه در ۷ مهرماه ۱۳۵۹ در واکنش به حمله عراق اظهار داشت : «عراق هیچ کاری نمی کند جز بازپس گرفتن خاک خود.» وی درباره حمایت قاطع کشورش از عراق اظهار داشت: «فرانسه نه تنها از نظر نظامی به عراق کمک می کند ، بلکه

قراردادهای اقتصادی و فرهنگی نیز با این کشور دارد.»

فرانسه یکی از عمده ترین صادرکنندگان تسلیحات و عراق و تقویت کننده توان نظامی و از حامیان اصلی آن کشور در صحنه سیاسی بود. طبق گزارش مجله نیوزویک چاپ آمریکا ، فرانسه در طول جنگ حدود ۱۶/۶ میلیارد دلار سلاح های پیشرفته به عراق فروخت.

از سوی دیگر ، موضع گیری فرانسه در مقاطع حساس جنگ نظیر فتح خرمشهر و فتح فاو نسبت به ایران شدیدتر شد ، تا آنجا که در سال های ۶۵ و ۶۶ ، در روابط سیاسی دو کشور مشکلات زیادی ایجاد شد و در نهایت رابطه دو کشور در تیرماه ۱۳۶۶ قطع شد. در همین زمان ، فرانسه یک وام ۵ میلیارد دلاری در اختیار عراق قرار داد و به این ترتیب ، به بزرگترین شریک اروپایی عراق تبدیل شد.

کمک های نظامی فرانسه به عراق حتی به جایی رسید که فرستاده آن به بغداد آمد و با وزیر دفاع وقت عراق (عدنان خیرالله) ملاقات نمود و به او گفت : « فرانسه به طور جدی زمینه اعطای یک بمب اتمی به عراق را بررسی می کند تا برای مجبور کردن ایران به توقف جنگ ، این بمب را به هدف مشخصی پرتاب نماید.» در این خصوص فرانسوی ها در ساخت راکتور اتمی و فراهم کردن زمینه دستیابی عراق به سلاح اتمی نقش برجسته ای داشتند.

انگلستان

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، روابط انگلستان ایران در سطح ضعیفی بود و با شروع جنگ ، ضعیف تر نیز شد. در حالی که انگلستان با عراق روابط خوبی داشت و همواره یکی از تامین کنندگان اسلحه آن کشور به شمار می رفت. با شروع جنگ تحمیلی ، انگلستان اعلام بی طرفی کرد و به دنبال آن ، دفاتر خریدهای نظامی ایران در لندن را تعطیل کرد. اما این اعلام بی طرفی در حمایت های انگلیس از عراق تغییر ایجاد نکرد و ارسال کمک های این کشور به عراق به ویژه در زمینه های تسلیحاتی ادامه یافت.

دولت انگلستان برای تغییر موازنه قدرت به نفع عراق ، از سال ۱۳۶۰ تا پایان جنگ تحمیلی دست به اقداماتی زد که به طور کلی می توان به موارد زیر اشاره کرد:

(۱) همراهی با آمریکا برای تحکیم تحریم اقتصادی علیه ایران و تلاش در جهت تغییر سیاست خارجی کشورها در راستای مخالفت با منافع ایران؛

۲) اعطای اعتبارات مالی و ارسال انواع کالا ، دارو و مواد غذایی به عراق؛
۳) تلاش در همراه کردن کشورهای دیگر با سیاست های ضد ایرانی آمریکا در راستای صدور قطعنامه و بیانیه های مختلف و محکوم کردن ایران در سازمان ملل و سایر محافل بین المللی و به بهانه نقض حقوق بشر در ایران؛

۴) اعمال فشار و منع کشورهای خارجی از صدور تسلیحات به ایران؛
۵) همراهی تفنگ داران دریایی انگلیس در خلیج فارس با آمریکا بر ضد ایران.
دولت انگلیس انواع سلاح های شیمیایی را نیز برای بمباران رزمندگان اسلام و مردم ایران در اختیار عراق قرار داد و در دوران جنگ تحمیلی در چندین مرحله عراق را برای تولید سلاح های شیمیایی یاری کرد.

آلمان

آلمان در آغاز جنگ تحمیلی سکوت اختیار کرد. اما با شروع حملات ایران و چرخش نتیجه جنگ به سود انقلاب اسلامی ، به حمایت گسترده از عراق پرداخت و با فرستادن کمک های تسلیحاتی و اقتصادی کوشید از شکست عراق جلوگیری کند.

آلمان در چهار حوزه کلیدی مواد و تاسیسات شیمیایی ، کالاهای ساخته شده ، ماشین های سنگین و کنترل ابزار دقیق ماشینی و ابزارهای علمی و فروش این مواد به عراق نقش چشمگیری داشت.
به گزارش مجله اشپیگل چاپ آلمان ، در تاسیسات شیمیایی که شرکت های آلمانی در سامرای عراق ساخته بودند ، مواد شیمیایی «تابون» و «کلاست» تولید می شد.

در دوران جنگ ، بیشترین کمک آلمان در زمینه ارسال مواد شیمیایی به عراق بوده است. این کشور اطلاعات به دست آمده از مجروحان شیمیایی ایران را در بیمارستان های آلمان در اختیار عراق قرار می داد تا از آنها برای اصلاح ترکیبات شیمیایی مورد استفاده در سلاح هایشان بهره برداری کنند.

از طرفی فناوری آلمان این امکان را برای عراق فراهم می ساخت تا به تدریج تولید و ساخت قطعات موشک از جمله موشک اسکاد و بدنه آن را آغاز کند.

دولت آلمان از سال ۱۹۸۴م (۱۳۶۳ ش) به بعد بهترین حالت پایان جنگ را ، نه پیروزی ایران و نه پیروزی عراق ، می دانست. البته وزیر خارجه آلمان (گنشر) به عنوان اولین مقام غربی ، عراق را آغازگر و متجاوز شناخت و با جلب اعتماد ایران توانست طی

یک ماه ریاست خود بر شورای امنیت ، قطعنامه ۵۹۸ را برای برقراری آتش بس به تصویب برساند.

بلوک شرق

بلوک شرق با محوریت اتحاد جماهیر شوروی ، همراه با کشورهای چین و... در جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران از کشور عراق پشتیبانی می کردند.

اتحاد جماهیر شوروی

هنگام وقوع جنگ تحمیلی ، سیاست خارجی شوروی در موقعیت نامناسبی قرار داشت ، چرا که اگر شوروی از عراق حمایت می کرد ، زمینه های هرگونه بهبود مناسبات با ایران ، از بین می رفت و اگر از ایران پشتیبانی می کرد ، تنها متحد خود (عراق) را در حاشیه خلیج فارس از دست می داد. از سوی دیگر شوروی بر این باور بود که پیروزی هر کدام از طرفین در جنگ ، نتایج نامطلوبی را به بار خواهد آورد ، پیروزی ایران ، انقلاب اسلامی را چنان قوی می ساخت که توازن را در خاورمیانه بر هم می زد و مانعی جدی بر سر راه نفوذ شوروی در منطقه به وجود می آورد و با الهام گیری مسلمانان جمهوری های شوروی از ایران ، امنیت ملی آن کشور در معرض تهدید قرار می گرفت.

با توجه به موارد اشاره شده ، نقش و موضع گیری شوروی را در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به سه دوره می توان تقسیم نمود :

دوره اول: از آغاز جنگ تا آزادسازی خرمشهر

در زمان تجاوز عراق علیه ایران ، شوروی با هر دو کشور رابطه سیاسی داشت. شوروی در این جنگ اعلام بی طرفی کرد و در این مدت ، سیاست مداران این کشور ، جنگ بین دو کشور را امپریالیستی دانستند و ضمن آن تلاش هایی برای میانجیگری و برقراری صلح از طریق کشورهای دیگر به عمل آوردند. رهبران شوروی که ایران را در انزوا می دیدند ، امیدوار بودند که جنگ و فشارهای غرب برای آزادی گروگان ها ، ایران را برای رفع نیازهای تسلیحاتی و تدارکاتی به سوی شوروی سوق دهد. در این مدت ، شوروی به وسیله سوریه و لیبی ، سعی کرد تا با تأمین برخی نیازهای تسلیحاتی ایران موضع این کشور را در مورد افغانستان تعدیل کند و با جلب

توجه ایران ، ارسال تسلیحات به عراق را به تأخیر انداخت.

از طرفی شوروی برای اینکه قطع صدور وسایل نظامی موجب رنجش عراق نشود ، متحدان خود را در اروپای شرقی تشویق کرد تا نیازهای عراق را برطرف سازند. به دنبال این امر کشورهای بلغارستان ، چک اسلواکی سابق و لهستان به عنوان تامین کننده عمده سلاح برای عراق تبدیل شدند.

دوره دوم : از آزادسازی خرمشهر تا فتح فاو

با ورود ایران به داخل خاک عراق و پیروزی های ایران در جنگ ، نگرانی شوروی تشدید شد و سیاست مداران این کشور برای برقراری توازن در جنگ و جلوگیری از پیروزی ایران احساس کردند باید به حمایت از عراق بپردازند تا آن کشور از سقوط حتمی نجات یابد. بنابراین علت تغییر محسوس سیاست شوروی نسبت به ایران در این دوره ، عبارت است از :

(۱) حالت تهاجمی دادن ایران به جنگ و احتمال تسلط این کشور بر خلیج فارس و منطقه؛

(۲) مورد تهدید قرار گرفتن منافع شوروی در عراق و خلیج فارس؛

(۳) گسترش حضور آمریکا در خلیج فارس؛

(۴) ناامیدی شوروی از گرایش ایران به این کشور؛

(۵) مخالفت شدید ایران با سیاست شوروی در افغانستان.

دوره سوم : از فتح فاو تا پایان جنگ

پس از فتح فاو خطر شکست عراق بیشتر شد ، شوروی به حمایت جدی تر از آن کشور پرداخت و انواع کمک های نظامی و غیرنظامی خود را به آن کشور روانه کرد.

در ژانویه ۱۹۸۷م (۱۳۶۶ ش) ، رئیس هیئت شوروی در سازمان ملل اعلام کرد کشورش فعالانه عراق را تقویت می کند. وی طی مصاحبه اظهارداشت: «تا زمانی که ایران معتقد باشد می تواند از طریق نظامی بر عراق چیره شود ، مسکو روش خود را تغییر نخواهد داد و هیچ گونه تردیدی برای تامین اسلحه عراق به خود راه نمی دهد.» کمک های شوروی در ابعاد مختلف نظامی ، به قدری گسترده و زیاد بود که عراق در فاصله زمانی ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۷ توانست نیروی زمینی خود را از ۲۶ لشکر به ۴۵ لشکر افزایش دهد.

چین

موضع چین در برابر جنگ تحمیلی تعیین کننده و با اهمیت نبود، از همین رو، مقامات چین به طور رسمی از دو کشور خواستند که دست از جنگ بردارند و از راه مذاکره، مسائل خود را حل کنند. در واقع می توان گفت موضع چین در شروع جنگ، حمایت از صلح بود. چین از کشورهایی بود که در قبال جنگ ایران و عراق اعلام بی طرفی کرد و تاکید داشت که این جنگ باید به وسیله نظام بین المللی، حل و فصل شود. مقامات چینی اعتقاد داشتند باید از مداخله در مناقشات بین کشورهای جهان سوم که ریشه تاریخی دارد، خودداری کنند و آن ها مسائل خود را با مذاکرات و روش های مسالمت آمیز حل و فصل کنند.

هرچند میزان کمک های نظامی چین به عراق بسیار بیشتر از ایران بود ولی کمک های چین به عراق در راستای کمک بلوک کمونیستی به آن تلقی می شد.

سازمان ملل متحد

در آغاز جنگ، ایران وزیر امور خارجه نداشت و کشورهای غربی نیز در تخاصم شدید با ایران قرار داشتند. ایران، اقدامات حقوقی لازم را انجام نداد و از شورای امنیت سازمان ملل درخواستی برای تشکیل جلسه فوری نکرد.

دبیرکل سازمان ملل (کورت والدهایم) در همان روز حمله عراق به ایران، به هر دو دولت پیشنهاد کرد که مساعی جمیله خود را در راستای کمک به حل مسالمت آمیز برخورد میان دو کشور به کار بندند که چنین درخواستی با سکوت ایران مواجه شد.

روز بعد دبیرکل سازمان ملل، بر اساس ماده ۹۹ منشور ملل متحد، بیانیه ای صادر کرد و با ابراز نگرانی از خطر گسترش درگیری ایران و عراق برای صلح و امنیت بین المللی، درخواست کرد جلسه شورای امنیت تشکیل شود و از دولت ایران خواست که درخواست هایش را مطرح کند. شایان توجه است که شورای امنیت باید به درخواست دبیرکل تشکیل جلسه می داد، زیرا هیچ یک از اعضای شورای امنیت، ابتکاری برای صلح و تشکیل جلسه از خود بروز ندادند.

با توجه به اتفاقات منطقه ، عراق به دنبال استفاده از یک فرصت تاریخی برای حل مشکلات خود بود. در دیداری که صدام با دبیرکل سازمان ملل داشت ، گفت : « من قبل از جنگ ، برای دیدار با دبیرکل به آمریکا رفتم. به او تاکید کردم اگر دست روی دست بگذارم و نسبت به شورشی که در ایران اتفاق افتاده بی تفاوت باشم ، قطعاً دامنه این شورش به کشور عراق سرایت می کند و من نابود می شوم.»

خاویر پرز دکوئیار ، دبیر کل بعدی سازمان ملل ، دلیل این امر را چنین تجزیه و تحلیل کرد: « هنگامی که نیروهای عراقی از مرز ایران گذشتند ، هیچ کشوری در شورای امنیت سازمان ملل تحرکی برای توقف آن بروز نداد. کشورهای عرب از عراق حمایت کردند. هیچ کشور غیر عربی هم تمایل نداشت به روابط خود با بغداد لطمه بزند یا به کشور دیگر در این زمینه امتیازی بدهد.»

به طور کلی از زمان تجاوز عراق به ایران تا دوره آزادسازی مناطق اشغالی ، سیاست خارجی ایران را می توان بر پایه مفهوم انزوا تلقی کرد. بر اساس تمایلات انقلابی ، بدبینی نسبت به محیط و سازمان های بین المللی ، سیاست خارجی ایران با دولت های جهان تا حدود زیادی محدود شد و در نهایت در چالش با آمریکا ، اروپا و کشورهای عرب منطقه خلیج فارس ، شکل گرفت.

مسئولان و سیاست مداران کشور اصرار داشتند که دفع تجاوز دشمن ، بیش از آن که با اتکا به دستگاه دیپلماسی امکان پذیر باشد ، بر توانایی و قدرت ملی مبتنی است. دیپلماسی ایران ، تبیین متجاوز بودن عراق و به عقب راندن آن از اراضی اشغالی و شرایط ایران برای پذیرش آتش بس را به مثابه اهداف سیاست خارجی دنبال می کرد. از طرفی ایران روابط سیاسی خود را با سایر همسایگان ، بخشی از اعراب مانند جبهه پایداری (سوریه ، لیبی ، فلسطین و الجزایر) ، بسیاری از کشورهای عضو جنبش عدم تعهد ، مانند ژاپن و برخی از کشورهای اروپایی حفظ کرد.

نتیجه

به طور کلی می توان گفت کمک ها و حمایت های دولت ها و مجامع بین المللی از عراق در جنگ ، به طور گسترده و همه جانبه در ابعاد سیاسی ، فرهنگی ، نظامی ، اقتصادی ، علمی و فناوری بوده است. در مجموع بین سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ ، در صد خریدهای نظامی عراق از بلوک شرق مانند شوروی (۳۷٪) ، چین (۱۰٪) و سایر کشورها (۱۲٪) و

از بلوک غرب مانند دولت های اروپای غربی و آمریکا (۳۷٪) بوده است.

سازمان ملل طی گزارشی به برنامه های تسلیحاتی عراق اشاره می کند و می نویسد: «عراق تسلیحات خود را از ۱۵۰ شرکت آلمانی، آمریکایی و انگلیسی تهیه کرده است. بر اساس گزارش های رسیده، دولت عراق از سال ۱۹۷۵ م (۱۳۵۳ ش) از ۸۰ شرکت آلمانی، ۲۴ شرکت آمریکایی و حدود ۱۲ شرکت انگلیسی و چند شرکت سوئیسی، ژاپنی، ایتالیایی، فرانسوی، سوئدی، برزیلی و آرژانتینی تجهیزات دریافت کرده است.»

از آنجا که قدرت های بزرگ در سازمان ملل نقش و نفوذ مستقیمی دارند، همواره عراق را مورد حمایت یک جانبه قرار می دادند. به طوری که مصوبات شورای امنیت همواره بر جنایت های عراق سرپوش می گذاشت و رفتار غیر انسانی و ضد حقوق بشری این کشور را توجیه می کرد. مروری بر قطعنامه های شورای امنیت نشان می دهد که این کشورها حتی در مواردی که فجایع عراق، وجدان بشری را هم به درد می آورد، از محکوم کردن عراق خودداری می کردند.

با توجه به آمار و اسناد موجود، در مجموع ۳۶ کشور شامل کشورهای عربی، بلوک غرب و بلوک شرق در دوران هشت سال دفاع مقدس به عراق کمک کرده اند.

فصل ۱۴

پیروزی ایران در دفاع مقدس (نتایج و دستاوردها)

مقدمه

دوران دفاع مقدس یکی از مقاطع فراموش نشدنی و بی نظیر تاریخ ایران است. مردم ایران در شرایطی که تازه با نهضت اسلامی خود توانسته بودند حکومتی جدید را در کشور شکل دهند و هنوز ساختارهای سیاسی و نظامی جدید را آرایش نداده بودند و تحت فشارهای تبلیغاتی و اقتصادی برخی از قدرت های استکباری جهان بودند و آشوب های داخلی در بعضی از نقاط کشور در جریان بود، دچار تجاوز نظامی ارتش بعثی عراق شدند و هم زمان با آن نیز کشور با ترورهای منافقین و اختلافات سیاسی در سطح مقامات بالا از جمله ریاست جمهوری مواجه شد.

از طرف دیگر، کشور عراق از همه امکانات لازم برای شروع جنگ برخوردار بود، مشکل مالی نداشت، حمایت تسلیحاتی هم می شد و تبلیغات جهانی هم به نفع وی بود. در چنین وضعیتی، ایران به مقابله با قوای متجاوز عراق پرداخت و همه سرزمین های اشغالی خود را آزاد کرد و برای اولین بار در تاریخ جنگ های ایران، ذره ای از خاک کشور در تصرف ارتش متجاوز باقی نماند.

شایان توجه است که معیار پیروزی و شکست کشورها در جنگ شامل دو نکته اساسی به شرح زیر است:

۱- طرف پیروز چه در حالت دفاع و یا تهاجم به اهداف نهایی خود نائل شود.

۲- طرف شکست خورده چه در حالت دفاع و یا تهاجم به اهداف نهایی خود نائل نشود.

از طرفی باید گفت پیروزی یا شکست طرفین متخاصم در جنگ در سطح

راهبردی و مقیاس منطقه ای و جهانی باید ویژگی های زیر را داشته باشد:

الف) مردم طرف پیروز و یا شکست خورده باید پیروزی یا شکست را با تمام وجود خود احساس کنند.

ب) طرف شکست خورده به طور تلویحی و یا به صراحت ، به پیروزی طرف مقابل و یا شکست خود اعتراف کند.

ج) قدرت های بزرگ جهانی که طراح و صحنه گردان جنگ بین دو کشور ها و یا گروه ها هستند به طور تلویحی و یا به صراحت به پیروزی و یا شکست طرفین جنگ ویرگول اعتراف کنند.

د) سازمان های حقوقی و بین المللی به طور تلویحی و یا به صراحت به شکست و پیروزی طرفین متخاصم در جنگ از اذعان کنند.

د) کشورهای جهان ، شکست و یا پیروزی طرفین متخاصم را در جنگ احساس و درک کنند.

با این وصف در هشت سال دفاع مقدس با رهبری و فرماندهی مدبرانه امام خمینی (ره) و مقاومت مردم و مجاهدت رزمندگان اسلام در مقابل رژیم بعث عراق ، جمهوری اسلامی ایران در پایان جنگ « پیروز مطلق جنگ » شد که این پیروزی ناشی از عوامل و دلایل متعددی بود که در نهایت نتایج و دستاوردهای بزرگی را برای ملت بزرگ ایران به دست آورد.

عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران

مهم ترین عوامل پیروزی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با رژیم بعثی عراق و استکبار جهانی ، به شرح زیر است :

رهبری و فرماندهی حضرت امام خمینی (ره)

با آغاز جنگ ، بزرگترین نقطه قوت ایران ، وجود رهبری معنوی ، پرجاذبه ، دوراندیش ، شجاع ، توانمند و با حکمتی بود که مردم ایران او را از صمیم قلب دوست داشتند و توانسته بود به عنوان نقطه اتکا و توانمندی روحی ملت ایران عمل کند.

امام خمینی (ره) تهدید بزرگ جنگ تحمیلی را به فرصتی استثنایی برای بروز توانایی های ملت ایران و آزمونی برای جهاد فی سبیل الله تبدیل کردند. ایشان توانستند با

نفوذ عظیم خود ، انگیزه بزرگی را با مقاومت در برابر دشمن در بین بسیاری از مردم ایران به وجود آورند و روحیه تهاجمی را در قوای مسلح ایجاد و با تدابیر هوشیارانه ، از پیروزی دشمن جلوگیری کنند. ایشان توانستند بلافاصله افکار سیاسی جنگ را در دست گرفته و دولت عراق را در بن بست عملکرد خود قرار دهند. ایشان به سرعت انسجام ملی را در کشور علیه متجاوز شکل دادند و مقاومتی مثال زدنی را از ملت ایران به نمایش گذاشتند.

در یک جمله کوتاه می توان نقش رهبری حضرت امام خمینی (ره) را به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح و ولی فقیه در جامعه چنین تبیین نمود که ایشان توانستند همه آحاد مردم را در مقابله با دشمن متجاوز بسیج کرده و دشمن را از کشور بیرون کنند.

ارزش های دینی و مذهبی

ارزش ها ، از مهم ترین اجزای یک فرهنگ به شمار می آیند چرا که از باورهای یک ملت سرچشمه می گیرند و در عرصه های گوناگون فعالیت آن تأثیر می گذارند. بروز و ظهور این ارزش ها ، به هنگام حوادث و رخدادهای سرنوشت ساز ، از جمله دفاع از کیان و سرزمین ، بسیار حائز اهمیت است.

ارزش هایی که در حماسه دفاع مقدس تبلور یافت و از عوامل مهم پیروزی بر دشمن بود ، ریشه در فرهنگ ناب اسلامی و باورهای دینی و اعتقادات رزمندگان اسلام داشت . رزمندگان اسلام ، بر اساس آموزه های قرآنی ، ارتباط خود را با خداوند متعال نزدیک و استوار کرده بودند. این ارتباط که با یاد خدا ، به وسیله نماز و انس با قرآن و دعا و راز و نیاز و نیز اخلاص ورزی و توکل پدید می آمد ، آرامش را بر آن ها چیره و امداد و نصرت الهی برخوردار می ساخت.

تمسک فرماندهان و رزمندگان به فرهنگ ناب اسلامی ، الهام گرفتن از باورهای ژرف دینی ، اقتدا به سیره جهاد معصومین (علیهم السلام) به ویژه نهضت حرکت آفرین عاشورا ، آراسته شدن به ارزش های پیروزی آفرین اسلامی و امید داشتن به امدادهای غیبی از جمله این ویژگی هاست. همچنین ، استفاده قابل قبول از سلاح تبلیغات و نیز هنر و ادبیات را با هدف خنثی کردن تهاجم تبلیغاتی دشمن و افزایش روحیه رزمندگان باید از ویژگی های دفاع مقدس بر شمرد.

از مهم ترین ارزش ها ، دفاع از عقیده است و بدون شک دوران هشت ساله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران از افتخارات بزرگ بی نظیر ایران اسلامی است. بر همین اساس

است که مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) فرموده اند: « دوران دفاع مقدس ، اوج افتخارات ملت ایران است .»

دین باوری ، استکبارستیزی ، عشق به میهن ، زندگی هدفمند و تلاش در راه سازندگی ، سرمایه های گران بهایی است که حاصل از زحمات طاقت فرسای معلمان دلسوز و فداکار است و برای حفظ و انتقال ارزش های دفاع مقدس و فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده باید این فرهنگ با جدیت در برنامه ریزی فرهنگی ، اجتماعی و اقتصادی کشور مدنظر قرار گیرد.

پشتیبانی مردم از دفاع مقدس

در دوران دفاع مقدس ، ملت ایران ظرفیت روحی بالا و تحمل فراوانی از خود نشان دادند. میل به فداکاری و ایستادگی در بین مردم و افزایش یافت. اقشار مختلف مردم پیوسته از نظام جمهوری اسلامی و سیاست های امام خمینی (ره) برای پیروز شدن در برابر دشمن حمایت می کردند. مشروعیت دفاع از اسلام ، کشور و انقلاب اسلامی ، انگیزه ای قوی در مردم به وجود آورد که موجب وحدت ملی و اراده مصمم برای دفع تهاجم نظامی خارجی شد.

در دوران دفاع مقدس ، بخشی از مردم ایران داوطلبانه از سراسر نقاط کشور با انگیزه الهی عازم جبهه های جنگ شدند و توانستند تمام نارسایی ها و کمبودهای موجود را در جبهه ها را با حضور خود برطرف کنند. وجود چنین رزمندگانی امکان طرح ریزی عملیات های گوناگون و پیچیده را برای فرماندهان و برنامه ریزان فراهم می آورد. حضور نیروهای داوطلب بسیجی موجب شد تا موازنه قوا به نفع ایران برقرار شود و قدرت مکمل توان رزمی ایران با سازماندهی آن ها به وجود آید تا بتوانند نقش تعیین کننده ای در پیروزی ایران بر قوای بعثی فراهم آورند.

در جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ایران ، اقشار مختلف مردم که توانایی حضور در جبهه های حق علیه باطل را داشتند به صف رزمندگان می پیوستند و آن ها که این توانایی را نداشتند ، با پشتیبانی های مادی و معنوی خود از رزمندگان اسلام حمایت می کردند. در این خصوص می توان به نقش اقشار مختلف مردم از جمله روحانیون ، دانشجویان ، دانش آموزان ، زنان و ... به شرح زیر اشاره کرد :

روحانیت

این قشر در دفاع مقدس نقشی منحصر به فرد و در تمامی عرصه ها حضور و تاثیر جدی به شرح زیر داشته است:

۱) بسیج نیروهای مردمی: اولین نقشی که روحانیت به خوبی از عهده آن برآمد ، بسیج مردم برای دفاع بود. بسیج نیروها و تشویق مردم به حضور در عرصه های دفاع ، به شکل های مختلفی از جمله اعلام بسیج عمومی از سوی امام خمینی (ره) تبیین مسئله با همت خطبا و امامان جمعه و جماعت نمود پیدا کرد.

۲) حضور فیزیکی در صحنه جنگ : با شکوفایی نظام اسلامی و هجوم دشمنان به سرزمین ایران ، علما و روحانیون ، با پوشیدن لباس نظامی در صحنه های مختلف جبهه و عملیات ، رزمندگان اسلام را یاری می کردند.

۳) حمایت مالی از جنگ : حمایت های مالی و علما و روحانیون ، در طول دفاع مقدس از اهمیت بسزایی در تقویت مادی و معنوی رزمندگان برخوردار و به شکل های مختلفی از قبیل کمک های مستقیم مالی روحانیت ، تخصیص بخشی از وجوهات و کمک های مالی غیر مستقیم بوده است.

۴) حمایت از خانواده مجاهدان و ایثارگران: از جمله اقدامات موثر در تقویت روحیه رزمندگان ، سرکشی به خانواده های رزمندگان و رفع نیازهای آن ها بود. به این منظور ، ستادهایی در شهرها تشکیل می شد و با سرکشی به خانواده رزمندگان ، کالاهای اساسی را در اختیار آن ها قرار می داد. روحانیون به خصوص امامان جمعه و جماعات نقش بسزایی در این ستاد و نظارت بر فعالیت آن داشتند.

۵) شاداب نگه داشتن روحیه مردم: در دفاع مقدس ، به رغم موشک باران ها ، بمباران ها ، تشییع کاروان های شهدا ، فشارهای اقتصادی و موج عظیم تبلیغاتی دشمنان ، روحیه مردم و جامعه اسلامی ایران ، استوار و پایدار ماند و چهره ای تابناک از خود نشان داد . بدون تردید روحانیون در این فضا سازی و خنثی کردن تبلیغات زهرآلود دشمن نقشی مهم و اساسی داشتند.

۶) تقویت بنیه اعتقادی و تحکیم ارزش های اخلاقی رزمندگان : حضور طلاب فاضل به خصوص عالمان وارسته ای چون امام خامنه ای (مدظله العالی) در سمت نماینده امام ، میرزا جواد تهرانی (عالم وارسته و زاهد گرانمایه) ، آیت الله مشکینی ، آیت الله اشرفی اصفهانی و ... در جبهه ها موجب فزونی شور و حال عارفانه و عشق به مجاهدت و

شهادت طلبی رزمندگان می شد. دفاع مقدس فرصتی مناسب برای درآمیختن جهاد اکبر و جهاد اصغر و مبارزه با دشمن درون و برون بود. روحانیت در جبهه با تبلیغ ارزش های اخلاقی ، بهره وری فضای اخلاقی جبهه را افزایش دادند و با علم و عمل خویش به تشنه کامان معرفت ، درس اخلاق و مهر و صفا دادند. در دوران دفاع مقدس ، بیش از ۴ هزار نفر از روحانیون به درجه رفیع شهادت نائل شده اند.

دانشجویان

همه مردم ایران از همه اقشار در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی نقش داشتند ولی نقش و حضور جوانان به ویژه جوانان دانشگاهی بسیار برجسته است.

حضور دانشجویها و اقشار دانشگاهی در عرصه نبرد مستقیم با دشمن بعثی و نیز خلاقیت های آن ها در مدیریت همه جانبه جنگ ، تاثیر بسزایی در ناکارآمد ساختن ارتش بعث عراق و حامیان آن بر جای گذاشت. در دفاع مقدس جوانان دانشگاهی نقش بسیار فعال و چشمگیری در فرماندهی جنگ داشتند. فرماندهان موثر در سطوح بالای فرماندهی نظیر شهید حسن باقری ، شهید علم الهدی ، شهید عدالت و ... از فرماندهان دانشجو بودند که برحسب ضرورت از دانشگاه به جبهه ها رفتند و به رسالت تاریخی و حساس خود عمل کردند. از سوی دیگر دانشگاه ها در اداره دفاع مقدس از بعد پشتیبانی و ارائه طرح هایی که برای اداره جنگ لازم بود ، حضور منحصر به فردی داشتند. در مجموع دانشگاهیان و دانشجویان چه از لحاظ نیروی انسانی کارآمد برای حضور در جبهه ها و چه از لحاظ ساخت تجهیزات و امکانات لازم برای اداره دفاع مقدس نقشی ممتاز داشتند.

در دوران دفاع مقدس ، بیش از ۳۵۰۰ نفر از دانشجویان به درجه رفیع شهادت نائل شده اند.

دانش آموزان

جوانان و نوجوانان دانش آموز در پیروزی انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس نقش تعیین کننده ای داشتند و با حضور در جبهه های جنگ تحمیلی ، دین خود را به اسلام و انقلاب اسلامی به خوبی ادا نمود. دانش آموزان انقلابی در جنگ تحمیلی حماسه های

بزرگی را خلق کردند که نمونه بارز آن دانش آموز بسیجی سیزده ساله « شهید محمدحسین فهمیده » بود که الگوی همه دانش آموزان کشور است.

نقش دانش آموزان در دوران دفاع مقدس به شرح زیر بوده است:

(۱) حضور در جبهه های جنگ : دانش آموزان پرشورترین حضور در دفاع مقدس را داشتند و در حدود ۳۶۶ هزار نفر از آن ها در جبهه های جنگ حضور یافتند که حدود ۳۶ هزار نفر شهید ، ۲۳۰۰ نفر جانباز ۱۱۰۰ نفر آزاده و ۲۰۰۰ نفر مفقود الاثر ، حاصل ایثار و رشادت آن ها بوده است.

(۲) حضور در پایگاه های مقاومت : دانش آموزان در عقبه نیروهای خودی که همان پایگاه های مقاومت در شهرها و روستاها بود حضور فعال داشتند و با انجام گشت های شبانه و برقراری ایستگاه های بازرسی به برقراری امنیت مردم کمک می کردند.

(۳) حضور در سنگر تحصیل : دانش آموزان در جبهه های جنگ از رسالت و تکلیف آموزش غفلت نکردند و به تحصیل و حضور در جبهه به عنوان دو تکلیف مقدس می نگریستند که باید در کنار هم باید در کنار هم بدان عمل می شد و بسیاری از دانش آموزان در خطوط جبهه نیز به ادامه تحصیل می پرداختند.

(۴) حضور در جمع آوری کمک های مردمی: حضور فعال در عرصه تدارکات و جمع آوری کمک های مردمی ، اختصاص کمک مالی و مادی به رزمندگان اسلام و ایجاد ارتباط روحی و مکتوب با رزمندگان ، بخش دیگری از اقداماتی بود که دانش آموزان در دوران دفاع مقدس به آن عمل می کردند.

زنان

زنان در دوران دفاع مقدس نقش موثری داشتند. هرچند حضور فیزیکی در صحنه های نبرد تنها برای معدودی از زنان ممکن بود ، اما حضور در پشت جبهه و به منظور پشتیبانی مادی و معنوی از رزمندگان اسلام و نیز خدمات فرهنگی و امداد پزشکی آنان بسیار وسیع بوده است.

در سال های دفاع مقدس ، زنان به صورت گمنام ، دوش به دوش همسران ، برادران ، فرزندان و خویشان خود به ایفای نقش پرداختند. بیشتر نیروهای ستادهای پشتیبانی دوران جنگ را زنان متدین و مبارز تشکیل می دادند. تهیه نیازمندی های رزمندگان در جبهه از عمده ترین فعالیت های این ستادها به حساب می آمد. از فعالیت های دیگر زنان ، حضور در

بسیج مقاومت و شرکت در اردوهای بسیج بود که بازتاب جهانی از خود برجای گذاشته است. حضور در بیمارستان ها و پست های امدادی و پرستاری از مجروحان جنگ از جلوه بارز حضور غیر مستقیم زنان مسلمان ایران در میادین جنگ بوده است که با خدمات به مجروحان و جانبازان ، سبب بالا رفتن روحیه رزمندگان می شدند.

امام خمینی (ره) پیرامون نقش زنان در صحنه های انقلاب و دفاع مقدس می فرماید: «زنان حق بیشتری از مردان دارند. زنان مردان شجاع را در دامان خود بزرگ می کنند. اگر زنان شجاع و انسان ساز از ملت ها گرفته شوند ، ملت ها به شکست و انحطاط کشیده می شوند.»

نقش مهم زنان در دوران دفاع مقدس در سه مقوله اصلی می گنجد:

(۱) فعالیت زنان در پشت جبهه شامل تقویت روحیه رزمندگان اسلام ، کمک های نقدی و غیر نقدی ، آشپزی و تهیه مواد غذایی ، خیاطی ، اهدای خون و...؛

(۲) سخنرانی و نامه های پرشور در تشجیع رزمندگان اسلام و تبلیغات برای ایجاد روحیه حماسی در آن ها؛

(۳) حضور زنان در میدان نبرد و خط مقدم برای پرستاری و امدادسانی به مجروحان ، شرکت مستقیم در عملیات ها ، عکاسی و خبرنگاری جنگ و اسارت در جنگ.

شایان توجه است که در طول دفاع مقدس ، بیش از ۶ هزار نفر از زنان به درجه رفیع شهادت رسیده اند که بیشتر آن ها بر اثر بمباران و موشک باران دشمن بعثی بوده است.

ابتکارات و خلاقیت ها

جبهه های جنگ ، فرماندهانی را پرورش داد و تربیت کرد که خلاقیت و امید آن ها به پیروزی ، تحول عظیمی را در تغییر وضعیت جنگ به نفع ایران ایجاد کرد. فرماندهان در میدان جنگ توانستند امور جبهه ها را برای مقابله با قوای دشمن ، سازماندهی کنند و مجموعه ای یکپارچه و مقتدر برای اداره صحنه های گوناگون جنگ تدارک ببینند. طرح ریزی عملیات های بزرگ و افتخار آفرین بدون حضور دائمی فرماندهان و خلاقیت های آنان در جبهه های نبرد امکان پذیر نبود.

بزرگ ترین خلاقیت رزمندگان اسلام در هشت سال دفاع مقدس این بود که توانستند تاکتیک ها ، تکنیک ها و راهبردهای خود را که نوعی خلاقیت و نوآوری محسوب

می شد و بر راهبرد و دکترین دشمن غلبه دهند و اصول مهم نظامی را که مبتنی بر قوانین دیکته شده آن ها بود ، بر هم بزنند.

به عنوان مثال تعویض محیط های جغرافیای جنگ ، تغییر تاکتیک ها ، غافل گیر کردن دشمن در محیط های مختلف عملیاتی ، تعویض شیوه های نبرد ، انتخاب زمان نبرد و مجبور کردن دشمن به ادامه نبرد در مناطق غیر دلخواه خود ، استفاده از پتانسیل های جغرافیایی مناطق مختلف به منظور جبران نقاط ضعف خودی ، کاهش نقاط قوت دشمن ، انجام عملیات های شبانه به دلیل نیازهای غیر قابل تامین و پوشش ضعف های خودی و کاهش اثر و دقت سلاح های دشمن ، ایجاد قابلیت و ساخت تجهیزات مهندسی مناسب با محیط های جغرافیایی و عملیاتی مانند پل های کوثر ، خیبر و بعثت برای فراهم کردن امکان نبرد در هور (آب گرفتگی) و عبور از رودخانه ، احداث جاده در مناطق رملی جنوب کشور به منظور امکان عملیات از جناح دشمن و دسترسی به عقبه آن ، طراحی و ساخت انواع کشتی های تندرو (طراده) به منظور عبور از اروندرود و عملیات در خلیج فارس و... نمونه هایی از ابتکارات و خلاقیت های رزمندگان اسلام در دوران دفاع مقدس است.

همبستگی ملی و مشارکت عمومی

وحدت و یکپارچگی مردم در پیروزی انقلاب اسلامی و همچنین در دوران دفاع مقدس در تعقیب اهداف نظام ، همواره موجب تقویت کشور ، نظام و ولایت شده ، آسیب پذیری ها و تهدیدات را دور کرده است. عناصر اصلی تعیین کننده در این ارتباط همان وحدت اسلامی مردم است که راز پیروزی انقلاب و دفاع مقدس محسوب می شود و در قالب همبستگی ملی و مشارکت عمومی تجلی پیدا کرده است.

عناصر همبستگی ملی در دفاع مقدس عبارت بود از : معنویت اسلامی ، ارزش های دینی و ملی و فرهنگ ایرانی اسلامی از نشانه های آن می توان به اجتماعات مردمی در

تشکیل نهاد انقلابی بسیج و گسترش آن تا ادارات ، کارخانه ها ، مدارس ، دانشگاه ها ، شرکت در جبهه های جنگ و تظاهرات به مناسبت های مختلف نظیر روز قدس و یوم الله ۲۲ بهمن ، مشارکت در حوزه های انتخاباتی برای رای دادن حتی در زیر بمباران و موشک باران دشمن ، مقابله مردم با گروهک های ضد انقلاب به ویژه منافقین ، همبستگی دولت و ملت و روابط حسنه مردم اشاره کرد.

سبک فرماندهی و مدیریت جبهه

سبک فرماندهی و مدیریت فرماندهان در جبهه های جنگ ، متفاوت از شیوه های مرسوم در سایر ارتش های جهان بود گرچه سلسله مراتب فرماندهی و فرمان بری در بین رزمندگان وجود داشت ولی اطاعت بر اساس اعمال زور و فشار بر زیردستان نبود ، بلکه رابطه ای دوسویه بر مبنای محبت و مهربانی بین فرمانده و فرمان بر برقرار شده بود. فرمانده با مشورت با هم رزمان خود ، آن ها را در تصمیمات خود شریک می کرد و همه می دانستند که پس از تصمیم باید توکل بر خدا نمود.

عوامل پیروزی در دفاع مقدس از دیدگاه امام خامنه ای (مدظله العالی)

عواملی که سبب پیروزی در دفاع مقدس شد ، از دیدگاه امام خامنه ای (مدظله العالی) بدین شرح است:

- ۱) قیام الله و قیام بالله؛
- ۲) عملی شدن نصرت خدا در حمایت از مجاهدان فی سبیل الله ؛
- ۳) ایمان مذهبی به خدا ، باور و توکل به خدا و نصرت او ، تعبد در فرمان های الهی و عمل به قواعد و دقایق حکمت آمیز دستورالعمل های الهی و شکر نعمت ها؛
- ۴) متمسک شدن مردم و رزمندگان به اسلام ناب محمدی و مفاهیم قرآنی چون جهاد و مبارزه؛
- ۵) ارتباط مستحکم رزمندگان و مردم با امام و رهبر خود؛
- ۶) توجه ، تقویت و آمادگی بعد معنوی نیروی انسانی؛
- ۷) همراهی سلحشوری نظامی با خلوص معنوی؛
- ۸) همراهی انضباط و کار و آموزش با تقوا و توکل و عشق؛
- ۹) همراهی نظامی گری با آگاهی و تحلیل سیاسی؛

- ۱۰) همراهی ایمان به خدا با اعتماد به ملت و مردم و بسیج؛
- ۱۱) همراهی و توأم کردن علم و اراده مستحکم با جهاد و ایمان؛
- ۱۲) همبستگی، همدلی، پیوند، وحدت، یکپارچگی و انسجام مردم و مسئولان و فرماندهان؛
- ۱۳) شجاعت و نترسی در برابر هیبت دشمن و مرعوب دشمن نشدن؛
- ۱۴) آمادگی فداکاری و ایثارگری مجاهدان و عشق به خدا و علاقه به سرنوشت کشور، ملت و میهن؛
- ۱۵) دانش، راهبرد و تاکتیک پخته و کارآمد و سازماندهی کارآمد و مستحکم و اثربخش.

دلایل پیروزی جمهوری اسلامی ایران

دلایل متعددی برای پیروزی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس وجود دارد که به عمده ترین آن ها به شرح زیر می توان اشاره کرد:

حفظ، تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی

هدف اصلی رژیم بعثی عراق و قدرت های استکباری حامی آن، براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران بود که هرچند آسیب های فراوانی به کشور وارد کرد اما بر اقتدار میهن اسلامی ایران افزود، حاکمیت از انسجام و ثبات بیشتری برخوردار شد و جایگاه ویژه ای را در نظام سیاسی منطقه و جهان کسب کرد.

ایران نه تنها با تحمیل جنگ از سوی استکبار جهانی تضعیف نشد، بلکه با قدرت و بالندگی بیشتر به حرکت خود ادامه داد و امروزه شاهد آثار آن در اقصی نقاط جهان مثل خاورمیانه، شمال آفریقا و آمریکای جنوبی در رویش و خیزش امواج ضد استکباری و ضد آمریکایی هستیم. مقاومت و از خودگذشتگی ملت مسلمان ایران و اراده آن ها در احقاق حق خود، موجب آشنایی بیشتر مردم دنیا و ملت های تحت ستم با اهداف و آرمان های انقلاب اسلامی و ظهور بیداری اسلامی گردید.

از برکات هشت سال دفاع مقدس در عرصه سیاسی، ارائه شیوه های مبارزه با ستمگران برای کشورهای اسلامی و مستضعفان جهان است که طلسم شکست ناپذیری قدرت های استکباری را با تردید مواجه ساخت.

آثار و برکات مقاومت در دوران دفاع مقدس باعث شد که رویای رژیم صهیونیستی برای گسترش در منطقه خاورمیانه (فلسفه از نیل تا فرات) با ناکامی مواجه شود و در گرداب انتفاضه فلسطین و مقاومت حزب الله لبنان، گرفتار شود و استراتژی مهار دو جانبه آمریکا به شکست منجر شود.

هشت سال دفاع مقدس ایران باعث شد عملکرد سازمان های بین المللی و منطقه ای، به خصوص شورای امنیت سازمان ملل و رفتار سیاسی آن ها در نحوه برخورد با این بحران و حل و فصل آن به شدت مورد تردید قرار گیرد.

شکست استراتژی رژیم بعث عراق

نگاهی به تاریخ معاصر نشان دهنده این واقعیت است که جنگ های قرون اخیر همواره جدا شدن بخشی از خاک ایران را به ویژه در دوران حکومت پادشاهان بی کفایت قاجار و پهلوی در پی داشته است و از افتخارات جمهوری اسلامی ایران این است که به رغم حمایت قدرت های استکباری از دشمن با توکل به خدا و تکیه بر قدرت ملی، اجازه تجزیه ذره ای از خاک کشور را نداد و دشمن بعثی نتوانست به ادعاهای خود در مورد ارون درود و سایر نقاط مرزی کوچکترین دسترسی پیدا کند.

پذیرش مجدد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر از سوی رژیم بعث عراق

صدام که با پاره کردن قرارداد الجزایر جنگ را آغاز کرد، در نهایت با پذیرش همان قرارداد در ششمین و آخرین نامه خود در ۲۴ مرداد ۱۳۶۹ به رئیس جمهور وقت ایران نوشت: « بدین ترتیب همه آنچه را که می خواستید و بر آن تکیه می کردید تحقق می یابد و دیگر اقدامی جز مبادله اسناد باقی نمی ماند.»

معرفی عراق به عنوان متجاوز

دبیرکل سازمان ملل متحد (خاویر پرز دکوئیار) طی سند ۲۳۲۷۳/۵ در دسامبر ۱۹۹۱ م (۱۸ آذر ۱۳۷۰ش)، رژیم بعث عراق را متجاوز و آغازکننده جنگ علیه ایران معرفی کرد که این موضوع تحقق یکی از شرایط و خواسته های جمهوری اسلامی ایران بود. با عنایت به دلایل ذکر شده معلوم می شود که جمهوری اسلامی ایران پیروز قطعی این جنگ بوده است، زیرا توانست دشمن متجاوز را در کلیه اهداف خود ناکام بگذارد و از موجودیت و

تمامیت ارضی خود به نحو احسن دفاع کند.

این گزارش در حدود ۱۱ سال پس از شروع جنگ و حدود سه سال و نیم پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران منتشر شد و دبیرکل فرصت فراوانی برای تحقیق راجع به شناسایی متجاوز در جنگ داشت. اما صرف نظر از عامل اشغال کویت که افکار عمومی جهان را به متجاوز بودن رژیم صدام متقاعد ساخته بود، انتشار گزارش دبیرکل، خود یک پیروزی سیاسی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود.

خلاصه ای از گزارش دبیرکل سازمان ملل مبنی بر متجاوز بودن رژیم بعث عراق :

... مسلم است که شروع جنگ بین ایران و عراق که سالیان دراز به طول انجامید، نقض حقوق بین الملل بود و موارد نقض حقوق بین الملل موجب مسئولیت برای مخاصمه است.

... به طور مسلم در طول جنگ مواردی عمده و گسترده از نقض اصول مختلف حقوق بین المللی انسانی وجود داشته است. ... حتی اگر قبل از شروع مخاصمه برخی تعرضات از جانب ایران صورت گرفته باشد، چنین تعرضاتی نمی تواند توجیه کننده تجاوز عراق به ایران که اشغال مستمر خاک ایران را در طول مخاصمه در پی داشت، باشد. تجاوزی که ناقض ممنوعیت کاربرد زور است، یکی از اصول حقوق بین الملل است.

... از میان موارد متعدد نقض حقوق انسانی که در طول جنگ رخ داد، موارد بسیاری از سوی سازمان ملل و یا کمیته بین المللی صلیب سرخ ثبت شده است. موارد نقضی مانند استفاده از تسلیحات شیمیایی، حملات مناطق غیرنظامی و بدرفتاری با اسرای جنگی به شورای امنیت گزارش شده و به عنوان سند این شورا، انتشار یافته است. این گزارش ها با کمال تاسف حاکی از وجود شواهدی از موارد نقض جدی حقوق انسانی است.

شایان توجه است پس از صدور قطعنامه ۵۹۸، نیروهای حافظ صلح در ۱۷ مرداد ۱۳۶۷ در حد فاصل مرزهای دو کشور مستقر شدند و سپس در ۲۹ مرداد همان سال میان دو کشور ایران و عراق آتش بس برقرار شد.

نتایج و دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران

پیروزی جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس نتایج و دستاوردهای فراوانی در عرصه های داخلی و خارجی داشت که به قسمتی از آنها به شرح زیر می توان اشاره کرد:

دستاوردهای داخلی

دستاوردهای قابل توجه داخلی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس در

عرصه های سیاسی- امنیتی ، اجتماعی - فرهنگی ، اقتصادی ، علمی و فناوری و نظامی به قرار زیر است:

عرصه سیاسی و امنیتی

یکی از تجربه های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران ، مبارزه فعال با ضد انقلاب داخلی ، توأم با نبرد گسترده علیه تجاوز خارجی بود. در شرایطی که صدام آمریکایی به ایران انقلابی تجاوز کرده و شکست خورده بود ، کلیه گروه های وابسته در کردستان ، دیگر نمی توانستند انگیزه ای برای مقابله با حاکمیت انقلابی مردم و انقلاب اسلامی و نهادینه شدن امنیت بر مبنای مردم سالاری دینی داشته باشند.

همچنین احزاب مسلح دموکرات و کومله نیز سلاح خود را به زمین گذاشته ، تا حد زیادی نفوذ سیاسی خود را در کشور از دست دادند.

مهم ترین معضل ناامنی در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، همکاری و همراهی سازمان مجاهدین (منافقین) خلق با رژیم بعثی عراق بود که با سقوط صدام حسین و از بین رفتن حزب بعث در عراق ، قدرت نظامی منافقین نیز تا حدود زیادی از بین رفت.

عرصه اجتماعی و فرهنگی

از برکات مهم دفاع مقدس ، تقویت اعتماد به نفس و خودباوری بوده است. ملت ایران در دوران دفاع مقدس به این نتیجه رسید که باید خود را باور کرده ، با تکیه بر توانمندی های خود به ویژه جوانان ، کشور را اداره کند. تاثیر این خودباوری ، بعد از جنگ در عرصه های مختلف اجتماعی ، فرهنگی ، اقتصادی و فناوری های نوین دفاعی ، نمود فزاینده ای داشت که بخش هایی از آن به شرح زیر تبیین می شود:

(۱) داشتن روحیه قناعت و صرفه جویی؛

(۲) ابتکار عمل در ساخت قطعات ، وسایل و تجهیزات مورد نیاز؛

(۳) خودکفایی در کالاها و تجهیزات اساسی در مقابل تحریم های اقتصادی؛

(۴) رشد باورهای دینی و معنوی؛

(۵) تولد تفکر بسیجی به عنوان ایدئولوژی کارآمد دفاع مقدس؛

(۶) رشد فضائل اخلاقی و معنوی؛

(۷) رواج فرهنگ ساده زیستی به جای فرهنگ رفاه طلبی و سرمایه داری؛

۸) تکلیفی عمل کردن در دفاع مقدس چنان که امام خمینی (ره) در این زمینه می فرمایند: « ملت ما تا آن روز که احساس کرد که توان و تکلیف جنگ دارد ، به وظیفه خود عمل نمود... آن ساعتی هم که مصلحت بقای انقلاب را در قبول قطعنامه دید و به آن گردن نهاد ، باز هم به وظیفه خود عمل کرده است.»

عرصه اقتصادی

تحریم اقتصادی ایران از اول پیروزی انقلاب اسلامی آغاز و در اوایل سال ۱۳۵۹ به صورت رسمی از سوی کشور آمریکا اعلام شد و بخش قابل توجهی از نیازهای گسترده مردم و نیروهای مسلح را با مشکل جدی مواجه کرد.

ملت ایران در دوران دفاع مقدس با روحیه قناعت و صرفه جویی مقاومت کرد و در تولید و ساخت نیازهای مختلف عمومی و تخصصی تا مرز خودکفایی بخش قابل توجهی از نیازهای ضروری پیشرفت. مسئولان توانستند با توزیع عادلانه کالا در این دوران ، نیازمندی های ضروری اکثر مردم را با قیمت مناسب در اختیار آنان قرار دهند و نارضایتی عمومی را مرتفع کنند.

البته با تمام مشکلاتی که جنگ برای اقتصاد ایران به بار آورد و به رغم آنکه کشور در دوران جنگ تحمیلی در شرایط تحریم تسلیحاتی اقتصادی به سر می برد ، با همت مسئولان و همراهی مردم بحران های اقتصادی پشت سر گذاشته شد.

عرصه علمی و فناوری

تحول در حوزه صنایع دفاعی از جمله ساخت انواع موشک ها ، پیشرفت در امور هوا - فضا ، افزایش توان پدافند هوایی ، ساخت انواع هواپیما ، بالگرد و کشتی ، ساخت انواع جدید هواپیماهای سبک شناسایی (پهباد) و ... این باور را در مراکز دانشگاهی و علمی - پژوهشی کشور به وجود آورد که خواستن ، توانستن است. همچنین متکی نبودن به بیگانه در امر فناوری های جدید و درک فرایند رشد فناوری از سوی متخصصان و نخبگان داخلی ، فرهنگ خودباوری بود که در اندیشه رزمندگان کشور ایران در دوران دفاع مقدس تجلی کرد.

در نهایت می توان گفت اینکه پژوهشگران و اندیشمندان ایرانی به سلول های بنیادین

و دانش هسته ای و ده ها ابتکار و نوآوری دیگر دست یافته اند را باید متأثر از فرهنگ خودباوری و خلاقیت دوران دفاع مقدس دانست ، چنان که بارها رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله امام خامنه ای (مد ظله العالی) به این حقیقت اشاره فرموده اند.

عرصه نظامی

جنگ تحمیلی ، فشار و مشکلات زیادی را برای ملت و دولت ایران به وجود آورد و این فشارها ، به خصوص تحریم تسلیحاتی از سوی بسیاری از قدرت های استکباری نظیر کشورهای بلوک غرب ، شرق و حمایت مالی و انسانی تعدادی از کشورهای عربی منطقه از رژیم بعث عراق ، باعث شد توانایی های نیروهای مسلح به شرح زیر شکوفا شود :

۱) نیروهای داوطلب مردمی در سازمان رزم سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به کار گرفته شدند و با گسترش توانایی های متعدد در ابعاد مختلف ، به عنوان قدرت بازدارنده در پیشروی های ارتش رژیم بعث عراق ، عمل کردند؛

۲) ارتش جمهوری اسلامی ایران از وابستگی نظامی کشورهای بیگانه به ویژه آمریکا رها شد و قابلیت ها و توانمندی های خود را به نمایش گذاشت؛

۳) اندیشه های دفاعی امام خمینی (ره) تبیین شد و مردم با فرهنگ جهاد و شهادت آشنا شدند ؛

۴) رژیم بعثی عراق با تلاش و فداکاری نیروهای مسلح و مردم از سرزمین مقدس ایران اسلامی ، عقب رانده شد؛

۵) ابتکار نظامی و تدبیر عملیاتی به غیر از سال اول جنگ ، در اختیار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت؛

۶) ارتش رژیم بعثی عراق که با حمایت های گسترده کشورهای دنیا اقدام به تجاوز کرد ، در نهایت شکست خورد و همین موضوع باعث دور شدن تهدیدات نظامی منطقه ای و حتی بین المللی از کشور ایران شد؛

۷) ابتکارات و خلاقیت های فنی و مهندسی نظامی و طراحی نیازهای ویژه دوران دفاع مقدس از دستاورد بی نظیر در آن

دوران است که رزمندگان اسلام موفق شدند با استفاده از این توانمندی ها در حفظ نیروی انسانی ، امکانات و نیز تسهیل

در دفاع نابرابر ، به موفقیت های چشمگیری برسند. در خصوص دستاورد های صنعتی می توان ایجاد صنایع موشکی و

توسعه آن ، توسعه تولید مهمات و خود کفایی در آن ، ساخت سلاح های

نیمه سنگین و سنگین و توسعه آن ، ایجاد صنایع دریایی و توسعه آن ، خودکفایی در ساخت انواع سلاح سبک ، توسعه توانمندی اردنانس به ویژه در سامانه های هوایی و پیشرفت در سایر صنایع مانند ارتباطات ، مهندسی و... اشاره کرد؛

۸) یکی از تجربیات موفق ، به کارگیری نیروهای داوطلب از اقشار مختلف مردم در جبهه های جنگ بود ولی این مزیت ، مشکلاتی را برای مدیران جبهه ها ایجاد می کرد به گونه ای که نیروهای داوطلب برای مدت معینی به جبهه اعزام می شدند و پس از اتمام مأموریت به موطن خود باز می گشتند. بنابراین دوباره نیاز به اعزام نیروهای جدید بود.

دستاوردهای خارجی

دستاوردهای خارجی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس در عرصه های سیاسی و نظامی قابل توجه بوده و به شرح زیر است :

دستاوردهای سیاسی

۱) ارائه شیوه های مبارزه با ستمگران برای کشورهای اسلامی و جهان مستضعفان که کابوس شکست ناپذیری کشورهای بزرگ را با تردید مواجه ساخت.

۲) اکثر کارشناسان مسائل سیاسی دنیا و منطقه به این نتیجه رسیدند که باید نقش ویژه ایران را در تامین امنیت منطقه ، جدی بگیرند و در روابط سیاسی و منطقه ای خود تجدید نظر کنند.

۳) آثار و برکات مقاومت در دوران دفاع مقدس باعث شد که خواب و خیال رژیم صهیونیستی برای گسترش در منطقه خاورمیانه با شکست مواجه شود و در گرداب انتفاضه فلسطین و مقاومت حزب الله لبنان ، گرفتار شود.

۴) عملکرد سازمان های بین المللی و منطقه ای ، خصوصاً شورای امنیت سازمان ملل و رفتار سیاسی آنان در نحوه برخورد با این بحران و حل و فصل آن به شدت مورد تردید قرار گیرد.

۵) وقوع جنگ تحمیلی ، صداقت و مقاومت ملت شریف ایران ، باعث مطرح شدن انقلاب مردمی ایران به عنوان الگوی مبارزه مردمی در سطح منطقه و جهان شد.

عرصه نظامی

دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در این عرصه عبارت اند از:

(۱) تجربه تجاوز رژیم بعث عراق به ایران و کویت ، به منطقه به دنیا نشان داد که این کشور هر چند با توانمندی بالای نظامی و حمایت های منطقه ای و بین المللی موفق به پیشروی در بخشی از خاک کشور ایران شد ولی واکنش نیروهای مسلح مقاومت ملت غیور ایران ، به جهانیان نشان داد که شاید کشوری بتواند شروع کننده جنگ باشد ، اما الزاما پایان دهنده آن نیست و احتمال دارد که کشور مدافع با توانایی به ظاهر محدود ، در صحنه های نظامی بتواند سال ها مقاومت کند.

(۲) دوران دفاع مقدس تجربه خوبی برای نیروهای مسلح و وابستگی آن ها به مردم و جامعه بود. هرچه نیروهای مسلح به مردم وابسته تر باشند و مردم هر کشور ، آن ها را از خود بدانند ، پیوستگی و انسجام بهتری ایجاد می شود که می تواند با اتکا به پشتوانه مردمی علیه متجاوزان داخلی و خارجی وارد عمل شود. امام خمینی (ره) در این باره خطاب به نیروهای مسلح می فرماید: « ملت مسلمان ایران از شما قدردانی می کند و شما را از خود و خود را از شما جدا نمی داند و اکنون در جهان ، کشوری نیست که پیوند ملت و قوای مسلحش بدین پایه باشد.»

(۳) حضور قدرتمند نیروهای نظامی با پشتوانه مردمی ایران با انجام عملیات های سنگین در دفاع مقدس باعث شد که مسئولان سیاسی کشور ایران بتوانند خواسته های به حق نظام مقدس جمهوری اسلامی را در مجامع بین المللی ، به ویژه شورای امنیت سازمان ملل ، به قدرت های بزرگ دیکته کنند.

(۴) فرهنگ ایثار و شهادت طلبی نیروهای مسلح و نیروهای بسیجی و مردمی به عنوان الگویی برای مبارزه نیروهای مقاومت اسلامی در مقابل سلطه استکبار جهانی در منطقه مطرح شد.

دستاوردهای دفاع مقدس از دیدگاه امام خمینی (ه)

با توجه به پیام امام خمینی (ره) در سوم اسفند ۱۳۶۷ ، برخی از دستاوردهای ۸ سال دفاع مقدس را می توان به شرح زیر برشمرد :

(۱) ما انقلابمان را در جنگ ، به جهان صادر نموده ایم؛

- (۲) ما مظلومیت خویش و ستم متجاوزان را در جنگ ثابت نموده ایم؛
- (۳) ما در جنگ ، دوستان دشمنانمان را شناخته ایم؛
- (۴) ما در جنگ ، ابهت دو ابرقدرت شرق و غرب را شکسته ایم ؛
- (۵) ما در جنگ ، به مردم منطقه نشان دادیم که علیه تمامی قدرتها و ابرقدرت ها ، سالیان سال می توان مبارزه کرد؛
- (۶) ما در جنگ ، پرده از چهره تزویر جهان خواران کنار زدیم؛
- (۷) جنگ ما ، جنگ حق و باطل بود و تمام شدنی نیست؛
- (۸) جنگ ما ، جنگ ایمان و ورذالت بود و این جنگ از آدم تا ختم زندگی وجود دارد؛
- (۹) جنگ ما ، کمک به فتح افغانستان را به دنبال داشت؛
- (۱۰) جنگ ما ، فتح فلسطین را به دنبال خواهد داشت؛
- (۱۱) جنگ ما موجب شد که تمامی سردمداران نظام های فاسد در مقابل اسلام احساس ذلت کنند؛
- (۱۲) علاقه به اسلام شناسی مردم در آمریکا و اروپا و آسیا و آفریقا یعنی کل جهان از جنگ هشت ساله ماست.

فرهنگ شهادت و ایثار

مقدمه

فرهنگ شهادت عبارت است از « مجموعه آگاهی ها ، باورها ، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصل انسان به عالی ترین و والاترین درجه کمال یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می شود.» هرگونه آثار باقی مانده از شهدا درباره شهادت و شهید ، سیره ، روش و پیام شهیدان و بالاخره تربیت پاک و مقدس آن ها ، بخشی از این فرهنگ است ؛ فرهنگ شهادت عبارت است از : «تعیین عاشقانه ای که انسان دنیوی را در عبور از حیات مادی به حیات معنوی لقاءالله می رساند.»

در مکتب توحید آن چیزی دارای ارزش و ماندگاری است که در راه خدا و برای خدا شکل گیرد. هر مقدار از عمر انسان که برای خدا صرف شود ، هر کاری که برای خدا انجام گیرد و هر مالی که در این راه هزینه شود ، از ارزش واقعی و ماندگاری برخوردار است و از این رو هر چه انجام کاری برای خدا سخت تر و نیت خالص تر باشد ، ارزش و اثر آن بیشتر است. بنابراین هرگونه اهتمام و تلاش در راه خدا مصداق جهاد فی سبیل الله است.

یکی از عوامل مهم و اساسی مقاومت و پیروزی در هشت سال دفاع مقدس ، حضور رزمندگان به ویژه جوانان عاشق و شهادت طلب ایران اسلامی بود که در برابر استکبار جهانی ، صحنه های بی نظیر از شهادت و ایثار خلق کردند که به جز در برهه ای کوتاه از صدر اسلام همانند ندارد.

اگر فرهنگ شهادت طلبی و ایثارگری نبود ، نه انقلاب به پیروزی می رسید و نه نظام اسلامی دوام می یافت ، همان گونه که در صدر اسلام نیز اگر این ویژگی نبود نه اسلام شکل گرفته بود و نه دوام می یافت.

تعاریف

ایثار

ایثار در لغت به معنی «برگزیدن، عطا کردن» و در اصطلاح یعنی غرض دیگران را بر غرض خویش و منفعت غیر را بر منفعت خود مقدم داشتن است.

ایثارگران

ایثارگران به کسانی اطلاق می شود که برای پاسداری از اسلام و سرزمین اسلامی در مقابل تهاجم دشمنان اسلام به مبارزه برخاستند. احراز مصادیق ایثارگری در نظام جمهوری اسلامی ایران و بر طبق قوانین و مقررات و ضوابط جاری کشور شامل رزمندگان، جانبازان، آزادگان، شهدا و خانواده آن ها به شرح زیر است:

(۱) رزمندگان: رزمندگان به افرادی از نیروهای مسلح و یا نیروهای داوطلب مردمی گفته می شود که در مقابل تهاجم دشمنان، برای دفاع از اسلام و سرزمین اسلامی وارد جنگ شدند.

(۲) جانبازان: جانبازان به رزمندگانی اطلاق می شود که در مقابل دشمن به نبرد پرداخته، از نظر جسمانی یا روانی آسیب دیده اند.

(۳) آزادگان: به رزمندگانی که با دشمن به نبرد پرداختند و به اسارت درآمدند آزادگان گفته می شود. آنان در زندان های دشمن مورد اذیت و شکنجه قرار گرفتند ولی همچنان مقاومت کردند و تعدادی شهید شدند و تعدادی پس از جنگ به کشور اسلامی ایران بازگشتند که از طرف مردم به آزادگان شناخته شدند.

(۴) شهیدان: «شهید» در لغت به معنی گواه، حاضر، ناظر و... و در اصطلاح دینی به کسی اطلاق می شود که با انتخاب آگاهانه و بر اساس حجت شرعی، در راه خدا به شهادت می رسد. شهید در اساسنامه بنیاد شهید انقلاب اسلامی این گونه تعریف شده است: «شهید به کسی گفته می شود که جان خود را در راه انقلاب اسلامی و حفظ دستاوردهای آن یا دفاع از کیان جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات و تجاوزات دشمن و عوامل ضد انقلاب و اشراک نثار نموده یا می نماید.»

ارزش و منزلت ایثارگران

ایثارگران با فداکاری خود در هشت سال دفاع مقدس، نزد خداوند و ملت ایران ارزش و

منزلت بالایی را کسب کردند که در این فصل به شمه ای از مقامات آن ها به شرح زیر اشاره می شود :

رزمندگان

امام خمینی (ره): « شما فرزندان دفاع مقدس و پرچم داران عزت مسلمین و سپر حوادث این کشورید.»

دوران دفاع مقدس ، فرهنگ ویژه ای را میان رزمندگان در جبهه ها به وجود آورد و رفتارهای جدیدی را خلق کرد. بر همین اساس اصطلاحات گفتاری و عملکرد های خاصی نیز در بین رزمندگان اسلام رایج شد. این فرهنگ که مبتنی بر دوستی و محبت با یکدیگر بود ، یکی از عوامل مهم موفقیت در دوران دفاع مقدس به حساب می آید. در اینجا به برخی از عناصر کلیدی این فرهنگ اشاره می شود :

سبقت گیری بر دیگران

رزمندگان خود را برادر یکدیگر می دانستند زیرا معتقد بودند این برادری هم در این عالم و هم در بهشت که در سریرها روبروی یکدیگر می نشینند ، تداوم دارد. اما در عین برادری ، آن ها سعی می کردند تا نوعی مسابقه در انجام وظایف خود به وجود آورند و در خالص شدن و فعال بودن در امور جبهه ها از سایر همزمان خود ، سبقت گرفته ، از فرصت ها استفاده کنند تا بیشتر تلاش و خدمت کنند ، زیرا معتقد بودند که در جهان آخرت ، انسان ها پاداش اعمال خود را به ازای تلاش بیشتر و خالص تر دریافت خواهند کرد.

خطرپذیری

رزمندگان اسلام از رفتن به خط مقدم جبهه و حضور در عملیات ها ، استقبال می کردند و تمایل داشتند در جبهه ها فعال باشند. خلیات و شیوه هدایت فرماندهان دوران دفاع مقدس به گونه ای بود که خود ، بیش از سایر رزمندگان در خط مقدم جبهه دشمن قرار می گرفتند و به جای اینکه به زیر مجموعه خود بگویند «جلو بروید» ، در جایی که لازم بود خود جلو می رفتند و به بقیه می گفتند

« بیایید». بر همین اساس تعداد زیادی از فرماندهان لشکرها ، تیپ ها ، گردان ها ، گروهان ها ، دسته ها و افراد برجسته ، در هر عملیات شهید می شدند.

ارتقای مداوم توانایی ها

جبهه جنگ فرصتی بزرگ برای یادگیری مستمر رزمندگان فراهم آورده بود. آن ها به طور مداوم به دنبال افزایش قابلیت ها ، ظرفیت ها ، توانمندی ها و کارآمدی خود بودند.

رزمندگان ، جبهه را تبدیل به دانشگاهی برای تعلیم و تعلم کرده بودند. در روزهای اول جنگ طرح ریزی های عملیاتی از کیفیت بالایی برخوردار نبود. هر چه از جنگ می گذشت توان فکری فرماندهان برای برنامه ریزی های دقیق تر افزایش می یافت و طرح های عملیاتی پخته تری ارائه می شد.

جانبازان

امام خامنه ای (مدظله العالی) : «جانبازان را که شهیدان زنده اند ، عزیز بدارید.»

جانبازان دین بزرگی بر گردن جامعه دارند. آن ها از مال و جان خویش گذشتند و تمام هستی خویش را در طبق اخلاص نهادند. حال مهم ترین وظیفه جامعه در قبال جانبازان ، احترام به آن ها و گرمی داشتن دستاوردهای ایثار ایشان است.

مقام و منزلت جانبازان نیز به نوبه خود حائز اهمیت است و باید از آن تقدیر شایسته به عمل آید. چنان که امام خمینی (ره) می فرمایند : « جانبازان شهیدان زنده انقلاب اند. جانباز همزاد شهادت است. جانباز همان شهیدی است که بقایای پیکرش در عالم خاک جا مانده است.» و نیز می فرمایند : «جانبازان ، رهبران این نهضت اند.»

حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) در این خصوص می فرمایند: «جانبازان در قضیه جنگ ، یک موضوع استثنایی اند. همه ما از جنگ فارغ شدیم ، اما این جانباز است تا آخر عمرش از جنگ فارغ نخواهد شد. وزنه ایثار جانبازان ۷۰ درصد به بالا ، به تعبیری سنگین تر از مسئله شهادت است.»

شایان توجه است همان طور که جانبازان در میدان های نبرد پیشتاز بوده اند ، در حال حاضر نیز در تمام صحنه ها با قدرت به فعالیت مشغول اند و حتی در بعضی از عرصه ها از دیگران نیز گوی سبقت را ربوده اند. آن ها در عرصه های فرهنگی ، در مقابل شیخون دشمن صف های مستحکمی هستند و آثار عمیق و شگرفی در جامعه بر جای نهاده اند. از طرفی به قول امام خامنه ای (مدظله العالی) همان گونه که جانبازان و ایثارگران در میهن اسلامی تکریم می شوند ، شایسته است که از همسران آنان نیز که در بالاترین مرتبه های ایثار و فداکاری قرار دارند ، تجلیل شود ؛ زیرا جانبازان به پشتوانه دلسوزی ها و مراقبت های آنان است که مسئولیت سنگین خویش را در جامعه به خوبی انجام می دهند. همسران جانبازان برای بانوان مسلمان و با ایمان کشورمان سرمشق هستند.

آزادگان

امام خامنه ای (مدظله العالی) : «آزادگان عزیز ما دلیل دیگری بر توانایی ملت ایران در مقابله با توطئه های دشمن بودند.»

آزادگان در هشت سال دفاع مقدس و دو سال پس از آن (از سال ۱۳۵۹ تا سال ۱۳۶۹) در زندان ها و اردوگاه های صدامیان به سر بردند. در این دوران ، صدامیان از انجام هیچ گونه جنایتی در حق آنان دریغ نکردند؛ ولی آزادگان در برابر همه این جنایت ها ایستادگی کردند و با پایداری بی مانند شان ، خود و کشورشان را نه تنها در نزد دشمن بعثی ، بلکه در نزد جهانیان برای همیشه سرافراز کردند. در اینجا سوالی که مطرح است ، این است که : «آزادگان چرا و در برابر چه ایستادگی کردند؟»

آنچه امروز مردم جهان از جنایت های «داعش» (دولت ضد اسلامی عراق و شام) می بینند ، برای بسیاری از آزادگان تازگی ندارد. بعثی های دیروز که بسیاری از آن ها امروز در جایگاه فرماندهان نظامی داعش به آمریکا و صهیونیست خدمت می کنند ، در جنگ هشت ساله نیز با نام اسلام ، همه این جنایت ها و حتی سخت تر از آن را در هنگام به اسارت

گرفتن رزمندگان ایرانی در حق آنان روا داشتند. در اینجا به شمه ای از جنایات دشمن بعثی عراق به شرح زیر اشاره می شود :

نمونه هایی از جنایات های دشمن بعثی در جبهه ها

(۱) در سال ۱۳۵۹ در شهر سوسنگرد صدامیان پس از جنایات های فراوان نسبت به زنان و دختران اسیر شده ، آن ها را شهید و در یک گور گروهی دفن کردند.

(۲) در سال ۱۳۶۱ در عملیات رمضان ، شماری از رزمندگان به اسارت گرفته شده را سه تا سه تا به گونه ای با جرثقیل بالا بردند که در دید رزمندگان ایرانی قرار بگیرند و سپس آنها را زنده سوزاندند.

(۳) اعضای بدن سه پاسدار را با قیچی های بسیار بزرگ تکه تکه کردند و سپس در حالی که زنده بودند و ناله می کردند ، بنزین بر تنشان ریختند و آن ها را سوزاندند.

(۴) « جنازه ای از پشت به زمین افتاده بود. نظامی عراقی در کنار جنازه ایستاد و یک دفعه پرچم عراق را به پایین جناق سینه شهید کوبید ، طوری که پرچم درون شکم شهید فرو رفت. آرزو می کردم بمیرم و زنده نباشم... هیچ صحنه ای به اندازه نصب پرچم عراق روی شکم این شهید زجرم نمی داد.»

نمونه هایی از جنایات های دشمن در هنگام بردن آزادگان به اردوگاه

(۱) در اسفند ۱۳۶۲ ، پس از عملیات خیبر ، پیکر پیرمردی را که در زیر کتک شهید شده بود ، به درون ماشین زباله بردند و به جای نامعلومی بردند.

(۲) در تیرماه ۱۳۶۷ ، در شهر بصره ۳۰۰ آزاده را سیاه چالی ۴۰ تا ۵۰ متری انداختند. آنان سه شبانه روز در خواب و بیداری به صورت ایستاده و به هم چسبیده در آنجا زندگی کردند و جایی برای تکان خوردن یا حتی نشستن نداشتند.

(۳) در تیرماه ۱۳۶۷ ، در شهر بصره پنج تن از پاسداران را که لباس پاسداری به تن داشتند ، پس از نیمه جان کردن در زیر کتک ، زنده به گور کردند.

(۴) سرگرد عراقی با تکرار واحد ، اثنین ، ثلاث (یک ، دو ، سه) برای اینکه به امام خمینی (ره) توهین کنم ، برایم مهلت تعیین کرد. با تکرار «ثلاث» منتظر بودم که امام توهین کنم. می توانستم تصور کنم می خواهد مرا بکشد ، اما چون هر دو پایم مجروح بود ، تصور نمی کردم به پای مجروحم شلیک کند! دو گلوله به پایم شلیک کرد.

۵) سرهنگ «عبدالرشید الباطن» بازپرس ویژه گارد ریاست جمهوری عراق اسرای ایرانی را پیش از به شهادت رساندن شکنجه های شدید می داد ، برای مثال وی درباره یک اسیر ایرانی که بر اثر اصابت مین پایش را از دست داده بود ، اعتراف کرده است که: «زمانی که این اسیر را بازجویی می کردم به علت مقاومتش شروع به قطع انگشتان دستانش کردم. پس از قطع هر انگشت و به فاصله هر دو دقیقه ، محل قطع شده را با فندک می سوزاندم تا اینکه تمام انگشتانش را بریدم ، اما مقاومت حیرت آور او که بسیار جوان هم بود ، من را خشمگین ساخت و با اره پای او را نیز قطع کردم ، اما این اسیر ایرانی هیچ اطلاعاتی نداد.»

نمونه هایی از جنایت های دشمن بعثی در اردوگاه ها

الف) شکنجه ها و فشارهای جسمی : آزادگان در دو تا ده سال زندگی در اسارت ، با سختی های فراوانی دست به گریبان بودند ، ولی هیچ یک از این مشکلات نتوانست آنها را تسلیم خواسته های دشمن کند. از همین رو ، به اعتراف زندان بانان ، «آنان اسیر - خواست - آزادگان بودند.» آنچه در زیر می آید ، تنها برخی از سختی هایی است که آزادگان با آن ها روبرو بودند:

۱) زدن با کابل های کلفت ، دسته کلنگ ، لوله فلزی آب ، سنگ و ... غلطاندن در گل و فرو کردن در چاه توالت ، سوزاندن پا با گازوئیل ، کشیدن اتو به کف پا ، گذاشتن سیگار بر بدن ، آویزان کردن از مچ پا ، فلک کردن ، خواباندن با تن لخت بر زمین داغ ، استفاده از باتوم الکتریکی و دستگاه ناخن کش الکتریکی ، جلوگیری از خوابیدن اسرا در چند شبانه روز ، خوراندن غذای شور ، دادن آب فراوان و جلوگیری از تخلیه به وسیله بستن محل خروج ادرار ، وارد کردن شوک الکتریکی به بدن (که موجب بیماری قلبی و تناسلی می شد) ، فرو کردن فرد در زیر خاک و بیرون نگه داشتن سر او از خاک از شب تا صبح (که موجب وارد آمدن فشار فراوان بر تن و دشواری تنفس می شد و حشرات زیرزمین به تن انسان آسیب می رساند. در یک مورد نیز موش ها تا صبح از بدن یک آزاده خوردند ، او تا صبح فریاد کشید و در زیر خاک جان داد)؛

۲) آزادگان زخمی را حتی روی برانکارد ، با چوب و کابل می زدند و حتی به عمد

بر زخم های آنان می زدند؛

۳) دست و چشم آزاده را می بستند و سپس چند سرباز از هر سو بر سر و تن او ضربه می زدند؛

۴) آزاده را در گونی می گذاشتند و از پله ها به پایین می انداختند؛

۵) به آزادگان غذاهایی می دادند که در آن پودر رخت شویی و ادرار ریخته بودند؛

۶) در جاهایی، بعضی ها به منافقین و وطن فروشان ایرانی اختیار شکنجه و آزار آزادگان را داده بودند ،

۷) پیش از ایام سوگواری محرم ، با تزریق یک میکروب ، آزادگان را بیمار ، و پس از سوگواری ، بدن هایشان را در زیر کابل و چوب ، سیاه می کردند؛

۸) در هنگام تنبیه ، آب را قطع می کردند درب های آسایشگاه را می بستند و چندین روز اجازه رفتن به توالت را به آزادگان نمی دادند؛

۹) در اردوگاه رمادی برای اسرا غذا آوردند. مرغ های فاسد شده را به عنوان نهار به بچه ها دادند... هر کدام از اسرایی که از آن غذای فاسد شده خورد ، دو شبانه روز تمام اسهال خونی و استفراغ شدید گرفت. برای مداوای آنها کوچک ترین کاری انجام ندادند و از این کارشان نهایت لذت را می بردند. در اثر آن مسمومیت غذایی که عمداً به وجود آوردند ، چهار نفر از اسرا شهید شدند.

۱۰) اسیری پیدا نمی شد که دندان درد نداشته باشد. وقتی هم پیش دندانپزشک می رفتیم ، دندان پزشک به خاطر اینکه کسی پیش او نرود دندان سالم پهلوی دندانی را که درد می کرد نیز عمداً و بدون سر کردن ، با انبردست می کشید.

ب) شکنجه ها و فشارهای روحی : در زندان های بعثی عراق ، تحمل شکنجه و فشار های جسمانی برای بسیاری از آزادگان به مراتب قابل تحمل تر از فشارهای روحی و روانی بود. در اینجا به مواردی به شرح زیر اشاره می شود:

۱) در برخی مواقع ، نیروهای بعثی تلاش می کردند تا آزادگان را کوچک کنند ، برای نمونه کمر بند را چون قلاده به گردن وی می انداختند و او را چهار دست و پا به دنبال خود می کشیدند ، آب دهان بر سر و صورتش می انداختند و به او ناسزا می گفتند؛

۲) آزار جسمانی ، همیشگی نبود؛ اما آزار روانی در همه اردوگاه ها همیشگی بود و پایانی نداشت ، زیرا چه در روزهای با کتک و چه در روزهای بی کتک ، همیشه چند

احساس ، چون سایه با آزادگان بود و از آن ها جدا نمی شد : حس «اضطراب» ، «ناامنی» ، «ترس از فردا» ، «آزردگی» و «ناخوش حالی» . گاهی «حس افسردگی» نیز به این ها افزوده می شد ؛

۳) آزادگان از خبرهای ناگوار دروغی که دشمن به دست منافقین (سازمان مجاهدین خلق) در نامه هایشان می گنجاندند ، آسیب فراوانی دیدند؛ خبر هایی مانند از دست دادن اعضای خانواده ، طلاق همسر ، آوارگی فرزندان و مانند این ها؛

۴) در جایی که آزادگان به تغذیه ذهنی و روحی نیاز داشتند ، از برگزاری کلاس درس یا خواندن دعا و برگزاری برنامه های سرگرم کننده و شاد جلوگیری می کردند ، آزادگان پنهانی چنین می کردند و اگر آن ها را در این هنگام می دیدند تنبیه می کردند؛

۵) زندانبان ها از صبح تا شب با پخش موسیقی با صدای بلند ، حتی در هنگام برگزاری دعا و گاهی هنگام نماز ، آزادگان را آزار می دادند؛

۶) با شکنجه و تهدید ، از آزادگان انجام کارهایی را می خواستند که برخلاف خواست شان بود ، کارهایی مانند توهین به امام خمینی (ره) ، مصاحبه علیه امام و نظام جمهوری اسلامی و...

۷) آزادگانی را که شهید می شدند بسیار غریبانه و مظلومانه ، گاهی بدون حضور حتی یک آزاده و گاهی تنها با حضور یک یا دو آزاده ، به خاک می سپردند و مدارک شناسایی او را ، شامل شماره نام و نام خانوادگی ، شماره صلیب سرخ و نظر دروغ پزشک درباره علت مرگ ، در یک شیشه بالای سر او ، بر روی خاک می گذاشتند.

جنگ نرم رژیم بعث عراق با آزادگان

جنگ نرم صدامیان در قالب دو مقوله «جنگ روانی» و «جنگ دگرگون ساز» به شرح زیر اجرا می شد

:

۱) جنگ روانی: یکی از هدف های جنگ روانی بعثی ها ، نامشروع و باطل نشان دادن نظام جمهوری اسلامی به مردم ایران و جهان بود. بزرگ ترین راه دستیابی به این هدف نیز این بود که نگاه آزادگان به نظام جمهوری اسلامی و امام خمینی (ره) را تغییر دهند ، به گونه ای که آن ها خودخواسته علیه نظام و امام مصاحبه کنند. با این کار به مردم ایران و جهان نشان می دادند که آزادگان ایرانی که نمایندگان مردم ایران در بیرون از قلمرو نظام هستند ، به دلیل بمباران تبلیغاتی حکومت ، از آن طرفداری می کرده اند و اکنون

که از این تبلیغات دور شده اند و آزادانه می اندیشند ، به ماهیت حکومت پی برده ، از آن برگشته اند. دشمن بعثی می خواست به دنیا و دولت و ملت ایران بگوید که «شما بر حق نبودید و با توسل به دروغ رزمندگان تان را به جبهه فرستاده اید ولی هنگامی که واقعیت ها در دسترس اسیران ایرانی گذاشته شد ، از باورهای خود دست کشیدند.» از نظر آنان نتیجه چنین نمایشی این می شد که رزمندگان در جبهه ها در حقانیت دفاع از کشور خود دچار تردید شوند و به جبهه نیایند ، و آنان نیز که در جبهه هستند در جنگ با دشمن (در جنگ با کشور مسلمان ، نه جنگ با دولت کافر) تردید کنند.

یکی از راه های جنگ روانی دشمن برای بی اعتماد کردن آزادگان به امام خمینی (ره) و نظام جمهوری اسلامی ، پخش اخبار دروغ بود. آن ها در دروغ گفتن به کسانی که به هیچ منبعی جز زندانبانان و رسانه های عراقی دسترسی نداشتند ، کم نگذاشتند. دروغ بزرگی که همواره گفته می شد این بود که «ایرانیان جنگ را آغاز کرده اند.» آنان برای دستیابی به هدفشان از هیچ راه و ابزاری دست برنمی داشتند ، از آوردن روحانی نمایان وابسته به صدام گرفته تا سخنرانی عوامل سازمان مجاهدین ، و پخش برنامه های فارسی سازمان ...

اما در آن سوی مرزها (در ایران) ، نتیجه رفتار ایرانیان با اسیران عراقی آن شد که شمار فراوانی از آنان به «لشکر بدر» پیوستند ، و در هنگام جنگ ، با ارتش حزب بعث جنگیدند و پس از سرنگونی صدام نیز جزو نیروهای قابل اطمینان دولت عراق و طرفدار ایران شدند.

(۲) جنگ دگرگون ساز: «جنگ دگرگون ساز» در دنیای اسارت ، همان چیزی است که امام خامنه ای (مدظله العالی) آن را «شبیخون فرهنگی» یا «استحاله فرهنگی» نامیدند.

زندانبانان عراقی دو دسته بودند: آن هایی که درون اردوگاه ، آزادگان را شکنجه می کردند و کسانی که بیرون از اردوگاه برای ایجاد تغییر در باورها و رفتارهای آزادگان نقشه می کشیدند. هدف آن ها این بود که آزادگان را به سوی بی دینی و دور کردن از باورهای دینی بکشانند تا سست شوند و به خواسته های آنان برای انجام مصاحبه های صدام پسند و نشان دادن مخالفت خود با نظام جمهوری اسلامی ایران تمکین کنند.

برخی ابزارهایی که دشمن برای سست یا نابود کردن باورهای دینی آزادگان به کار می گرفت ، عبارت بودند از : پخش فیلم های بد ، پخش ترانه (که جنبه آزار رسانی هم

داشت) ، دادن ابزارهای قمار ، ترویج اخبار دروغ مبنی بر انجام کار ناشایست در میان آزادگان برای از بین بردن زشتی کار و عادی نشان دادن آن ، ممنوع کردن امر به معروف و تنبیه کسانی که دیگران را امر به معروف می کردند یا آنها را از پیوستن به عراقی ها باز می داشتند. دشمن برای دستیابی به هدف های خود ، راه های زیر را در پیش می گرفت:

(۱) در میان آزادگان اختلاف ایجاد می کردند تا در برابر خواسته های آنان به طور هماهنگ و یک صدا ایستادگی نکنند.

(۲) جاسوسانی در میان آزادگان می فرستادند تا از اخبار درون آنها آگاه باشند و بتوانند از اجرای برنامه های فرهنگی که موجب تقویت روحیه آنها می شد جلوگیری کنند.

مقاومت آزادگان

کاری که جمعیت بزرگ آزادگان انجام دادند ، چنان در تاریخ کشور ایران برجسته و مایه سربلندی است و خواهد بود که خیانت شمار کمی از خود فروختگان منافق و بریدن شمار کمی از ناتوانان ، در برابر آن بسیار ناچیز است. این موارد عبارت اند از:

(۱) آزادگان در برابر آزارها و شکنجه های دشمن ایستادگی کردند ولی تن به خیانت ندادند.

(۲) برخی از آزادگان در زیر فشارها و اصرار دشمن حاضر شدند بگویند «آتش ارتش عراق در جبهه ها سنگین است و اگر به جبهه بیاید کشته می شوید.» (زیرا همه رزمندگانی که به جبهه می آمدند ، خود ، این واقعیت را می دانستند) اما حاضر نشدند روحیه مقاومت رزمندگان را در جبهه ها با ابراز پشیمانی از جنگ با رژیم بعث عراق بشکنند.

(۳) تبلیغات دشمن نتوانست باورهای آزادگان را حتی در جایی که به یک رسانه جمهوری اسلامی دسترسی نداشتند و سال ها زیر بمباران تبلیغاتی یک سویه و تردید آور دشمنان علیه شخص امام و نظام جمهوری اسلامی بودند ، تغییر دهد.

(۴) نمایندگان منافقین برای پیوستن آزادگان به آن ها ، وعده های چشم گیری می دادند ، وعده هایی مانند : رهایی از اسارت و دریافت اقامت در کشورهای اروپایی ، مسکن و حقوق ماهیانه بالا و ... اما آزادگان حاضر نشدند کشور خود را به هیچ بهایی بفروشند.

(۵) آزادگان در برابر شکنجه ها ، کتک ها ، کمبودها ، محدودیت ها و سختی های

زندگی اسارت و محرومیت ایستادگی کردند و به آرمان ها و راه خود پایبند ماندند در حالی که از ابتدایی ترین امکانات زندگی (بهداشتی ، درمانی ، ورزشی ، تغذیه و...) بی بهره بودند.

شهیدان

امام خمینی (ره): «ملتی که شهادت برای او سعادت است پیروز است.»

امام خامنه ای (مدظله العالی): «عزت امروز اسلام و مسلمین ثمره خون شهدای عزیز و پاداش دنیایی آنان است.»

شهادت از برترین واژه های فرهنگ اسلامی و از مقدس ترین مفاهیم معارف الهی است ، شهادت اوج کمال انسان است. رسول خدا (ص) فرمودند : «بالا تر از هر خیر و نیکی ، خیر و نیکی وجود دارد تا انسان در راه خدا کشته شود که بالاتر از کشته شدن در راه خدا ، خیر و نیکی یافت نشود.» همچنین

پیغمبر اکرم (ص) فرمودند: «شهادت برترین مرگ هاست.» و نیز از آن حضرت نقل شده که فرمودند: «دوست دارم در راه خدا کشته شوم نه یک بار و دو بار که بارها کشته شوم و زنده شوم و باز هم کشته شوم.»

مقام شهید

شهید مصداق عینی شهادت است که با انتخاب آگاهانه و در کمال خلوص ، هستی خود را یک جا به آفریدگار جهان تقدیم می کند و به سر چشمه بقا و حیات پیوند می یابد.

درک مقام شهید از توان و ظرفیت فهم ما خارج است و تنها قرآن است که فرموده است : «کسانی که در راه خدا کشته می شوند ، نگویید مردگان اند (کلمه اموات را در باره شهدا به کار نبرید) بلکه آن ها زنده اند ، ولی شما درک نمی کنید.» (بقره ، آیه ۱۵۹) این آیه ضمن آنکه بر زنده بودن شهدا تاکید می کند ، درک این مقام را از حیطة شعور و فهم بشر در این دنیا خارج می شمارد.

امام خمینی (ره) در این زمینه می فرمایند: «از شهدا که نمی شود چیزی گفت. شهدا شمع محفل دوستان اند. شهدا در قهقهه مستانه شان و در شادی وصولشان «عند ربهم یرزقون» اند و از «نفوس مطمئنه ای» هستند که مورد خطاب «فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی» پروردگارند. اینجا صحبت از عشق است و عشق ، و قلم در ترسیمش بر خود می شکافد.»

وظیفه جامعه نسبت به شهید

هرچند شهید برای خدا و در راه خدا هستی خود را برای نجات و سعادت جامعه فدا می کند و پاداش اصلی خود را از خداوند دریافت می کند، اما بنا بر حکم عقل ، جامعه نیز به لحاظ حقی که شهید برگردن آن دارد ، مدیون شهید است و باید با تمام وجود دین خود را در قبال شهید ایفا کند.

زنده نگه داشتن یاد و نام شهید و بزرگداشت زمان و مکان شهادت و مدفن او و الگوسازی از شخصیت و سیره زندگی و حماسه ایثارگرانه شهید ، بخشی از وظایف جامعه نسبت به شهید است.

بزرگداشت و تکریم شهید در جامعه یعنی بزرگداشت و تکریم فرهنگ شهادت و تمام نیکی ها و ترویج روحیه ایثارگری و فداکاری برای ارزش ها و دفاع از جامعه و سرزمین اسلامی ، فرهنگ و روحیه ای که قوام و بقای جامعه و نظام و سرزمین اسلامی همواره نیازمند به آن است. این مطلبی است که تمام ملت ها و کشورها در چارچوب جهان بینی و ارزش های خود به منظور حفظ استقلال و دفاع از موجودیت شان در برابر بیگانگان و مهاجمان مورد توجه و اهتمام جدی قرار می دهند.

منزلت خانواده شهید

خانواده شهید از جهات مختلف ، از مقام و منزلت ویژه ای در پیشگاه خداوند و در نظام و جامعه اسلامی برخوردار است. پدر و مادر شهید از آنجایی که بیشترین نقش را در تربیت شهید ایفا کردند و با داشتن بیشترین علاقه به فرزند خود ، او را تقدیم خدا کرده اند ، مورد

تکریم بیشتری هستند. والدین، مخصوصاً مادران، آن چنان علاقه ای به فرزند دارند که حاضرند همه چیز خود را فدای او کنند و می توان گفت والدین فرزندان خود را از جان خود بیشتر دوست دارند. این بیت از شعر سعدی بهترین توصیف حالت بدرقه والدین به هنگام عزیمت فرزندانشان به سوی جبهه است:

در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن
من خود به چشم خویشان دیدم که جانم می رود

همسر شهید نیز که افتخار همزیستی با شهید را داشته، شریک زندگی و پشتیبان و سرپرست خود را به ظاهر از دست داده، بار نگهداری و تربیت فرزندان شهید و مسئولیت حفظ کرامت و عظمت شهید را در جامعه به دوش گرفته است، به همراه فرزندان شهید به عنوان یادگاران شهید که نزدیکترین نسبت و انتساب را به او دارند، منزلت و جایگاه برجسته ای نزد خداوند و مردم دارند.

خانواده های شهدا از دو جنبه شایسته تکریم و تجلیل و خدمت هستند: اول به دلیل شایستگی اکتسابی و نقشی که در همراهی و همسویی با شهید ایفا می کنند. دوم به دلیل انتسابی که با شهید دارند و در سایه دینی که جامعه به شهید دارد، بخشی از تکریم و تعظیم شهید در احترام و تجلیل از خانواده و و اهل بیت او تجلی می یابد و مسئله تکریم خانواده شهید و تقدیم خدمات لازم به آنان نه تنها به عنوان یک کار مطلوب بلکه یک وظیفه همگانی برای جامعه و نظام اسلامی به حساب می آید.

حضرت امام خمینی (ره) می فرمایند: «سلام و درود بر شما پدران و مادران، همسران، فرزندان و بازماندگان شهدا که از بهترین عزیزان خود، در راه بهترین هدف که اسلام عزیز است، بزرگوارانه گذشته اید و در امر دفاع از دین خدا، آن چنان صبر و مقاومت نشان داده اید که رشادت و استقامت

یاران سید شهیدان حضرت امام حسین (ع) را در خاطره جهانیان تجدید کردید.»

امام خامنه ای (مدظله العالی) می فرمایند: «بازماندگان شهدای عزیزمان و بیش از همه، مادر و پدر و همسر و فرزندان شهیدان، در شان و ارزش الهی، بلافاصله پشت سر شهیدان عالیقدر قرار دارند.» و در جای دیگر می فرمایند: «مادران شهدا از لحاظ قوت و قدرت، حقیقتاً بی نظیرند.»

راه شهدا، پیام شهدا

با مطالعه وصیت نامه، دست نوشته، نقل قول دوستان، هم رزمان و خانواده شهدا می توان

دریافت که عمده ترین دغدغه شهدا نسبت به دین ، جامعه و خانواده و آینده انقلاب اسلامی چه نکاتی بوده است. در اینجا مهم ترین مطالب درباره اعتقادات ، سیره عملی و سفارش شهدای گران قدر به شرح زیر یادآوری می شود:

پیروی از ولایت

امام خمینی (ره): «ولایت فقیه برای مسلمین یک هدیه است که خدای تبارک و تعالی داده است.»

(۱) « وجود امام امروز ، برای ما معیار است. راه او راه سعادت و انحراف از راهش خسران دنیا و آخرت است و من با تمام وجود این اعتقاد را دارم که شناخت و مبارزه با جریان هایی که بین مسلمین ، سعی در به انحراف کشیدن انقلاب از خط اصیل و مکتبی آن دارند به مراتب حساس تر و سخت تر از مبارزه با رژیم صدام و آمریکاست.» (فرازی از وصیت نامه شهید محمد بروجردی)

(۲) « ای امام تا لحظه ای که خون در رگ های ما جوانان پاک اسلام وجود دارد ، لحظه ای نمی گذاریم که خط پیامبرگونه تو که به خط انبیا و اولیا وصل است ، به انحراف کشیده شود.» (فرازی از وصیت نامه شهید محمد جهان آرا)

(۳) « ما با حضرت عالی به عنوان وصی امام امت و نایب امام زمان (عج) تجدید بیعت کرده ایم و تا بذل جان در راه اجرای فرامین شما ایستاده ایم؛ همان گونه که پیش از این درباره امام امت بوده ایم و بسیارند هنوز جوانانی که به عشق به اسلام و شور رضوان حق ، آنان را در میدان انقلاب نگه داشته است.» (قسمتی از متن نامه شهید آوینی خطاب به امام خامنه ای (مدظله العالی))

پاسداری از اسلام و انقلاب اسلامی

امام خمینی (ره): این اعجاز بزرگ قرن و این پیروزی بی نظیر و این جمهوری اسلامی محتاج حفظ و نگهبانی است.»

(۱) « اولین شرط لازم برای پاسداری از اسلام ، اعتقاد داشتن به امام حسین (ع) است. اگر امروز ما در صحنه های پیکار می رزمیم و اگر امروز ما پاسدار انقلابمان هستیم و اگر امروز پاسدار خون شهدا هستیم و اگر مشیت الهی بر این قرار گرفته که به دست شما

رزمندگان و ملت ایران ، اسلام در جهان پیاده شود و زمینه ظهور حضرت امام زمان (عج) فراهم گردد ، به واسطه عشق ، علاقه و محبت به امام حسین (ع) است.» (فرازی از وصیت نامه شهید مهدی زین الدین)

۲) اگر برای احیای اسلام نبود ، هرگز اسلحه به دست نمی گرفتیم و به جبهه نمی رفتیم. پیروزی های ما مدیون دست های غیبی خداوند است.» (فرازی از وصیت نامه سرتیپ خلبان شهید علی اکبر شیرودی)

۳) شهید کشوری همواره برای وحدت و انسجام دو قشر سپاه و ارتش می کوشید. او می گفت : « تا آخرین قطره خون برای اسلام عزیز و اطاعت از ولایت فقیه خواهم جنگید و از این مزدوران کثیف که سرهای مبارک عزیزانم (پاسداران) را ناجوانمردانه بریدند ، انتقام خواهم گرفت. (خاطره ای از هم‌رزم خلبان شهید احمد کشوری)

راز و نیاز و مناجات

امام خمینی (ره) : «در این دل های شب با خدای تبارک و تعالی مناجات کنید. از خدا بخواهید که خدا شما را توفیق شهادت بدهد. توفیق عزت شهادت.»

۱) « خدای من ، کدامین جستجوگر به جستجوی تو برخاست و تو را پیدا نکرد. کدامین عاشق دل‌باخته به سوی تو پر کشید و به وصال تو نرسید. آنان که در این دریای پر خروش حیات ، به جستجوی تو برخاستند ، تو را یافتند و با دیده جان به دیدارت آمدند.» (فرازی از مناجات مداح اهل بیت شهید حسین مالکی نژاد)

۲) « الهی از تو می خواهم که به حق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین ، پنج تن آل عبا که تمام جهان به خاطر آن ها برپاست ، مرا از دوستان علی و اولاد علی قراردهی. به حق علی بن الحسین زین العابدین ، به من لذت عبادت و به حق باقرالعلوم ، لذت علم و به حق امام صادق ، لذت صداقت و به حق امام کاظم ، لذت فرو بردن غضب و به حق امام رضا ، لذت رضایت از الله و به حق محمد بن علی ، لذت جود و ایثار و سخاوت و به حق علی بن محمد ، لذت هدایت ، و به حق امام حسن عسگری ، لذت سرباز و رزمنده اسلام بودن و به حق امام مهدی ، لذت فرماندهی بر سپاه اسلام را عنایت کن.» (فرازی از وصیت نامه شهید سرلشکر خلبان مصطفی اردستانی)

شهادت طلبی

امام خمینی (ره): « شهیدان ما زنده اند ، پیش خدا زنده اند. آنجا رزق می خورند ، ابدی هستند آن ها و ما هم از خدا می خواهیم که موفق به شهادت بشویم.»

(۱) « برای مرگ آماده شده ام. خوشحالم که در چنین راهی به شهادت می رسم. همه چیز را ترک گفته ام. علایق را زیر پا گذاشته ام. قید و بندها را پاره کرده ام. دنیا و ما فیها را سه طلاقه گفته ام و با آغوش باز به استقبال شهادت می روم.» (قسمتی از وصیت نامه شهید دکتر مصطفی چمران)

(۲) « خدایا مرگ مرا ، فرزندان و همسر را شهادت قرار بده. خدایا ، همسر و فرزندانم را به تو سپارم. خدایا ، در این دنیا چیزی ندارم ، هرچه هست از آن توست. پدر و مادر عزیزم ، ما خیلی به انقلاب بدهکاریم.» (فرازی از وصیت نامه سرلشکر شهید عباس بابایی)

(۳) « خویشتن را در قفس محبوس می بینم و می خواهم از قفس به درآیم. سیم های خاردار مانع اند. من از دنیای ظاهر فریب مادیات و همه آنچه که از خدا بازم می دارد متنفرم. اگر من افتخار شهادت داشتم از امام بخواهید برایم دعا کنند تا شاید خدا من روسیاه را در درگاه با عظمتش به عنوان یک شهید بپذیرد.» (فرازی از وصیت نامه پاسدار شهید حاج ابراهیم همت)

(۴) « خدایا مرا بپذیر و در جمع شهدا قرار بده. خداوندا روزی شهادت می خواهم که از همه چیز خبری هست الا شهادت ، ولی خداوندا تو صاحب همه چیز و همه کس هستی و قادر توانایی ، ای خداوند کریم و رحیم و بخشنده ، تو کرمی کن ، لطفی بفرما ، مرا شهید راه خودت قرار ده.» (وصیت نامه سرلشکر پاسدار شهید احمد کاظمی)

استکبارستیزی

امام خمینی (ره): « ملت های مسلمان بدانند که ایران کشوری است که رسماً با آمریکا می جنگد.»

۱) ای دنیای استکبار و جهان خوار بدان که مسلمان ایرانی و انقلابی با این حربه برنده (شهادت) ، در مقابل تمام زرق و برق های آهنین و تبلیغات شما می ایستد و تا آخرین قطره خون خود می خروشد (فرازی از وصیت نامه شهید حمید رضا علیزاده)

۲) « ما با هیچ دولت و کشوری شوخی نداریم و با تمام مستکبرین جهان سر جنگ داریم و در رابطه با این هدف ، جنگ با صدام یزید فقط مقدمه است.» (فرازی از وصیت نامه سردار شهید حسن باقری)

انجام تکلیف و رضایت الهی

امام خمینی (ره): « اگر کشته هم بشویم در راه حق کشته شدیم و پیروزی است و اگر بکشیم هم در راه حق است و پیروزی است.»

۱) «ای عاشقان ابا عبدالله(ع) بایستی محتوای فرامین امام (ره) را درک و عمل نماییم تا بلکه قدری از تکلیف خود را در شکرگذاری به جا آورده باشیم.» (فرازی از وصیت نامه پاسدار شهید مهدی باقری)

۲) «بار خدایا هدف از آمدنم به جبهه به این دانشگاه که معلمش حسین ، درسش شهادت ، قلمش اسلحه ، دفترش ریگزارهای بیابان ، مرکبش خون و شاگردانش این بسیجیان از جان گذشته هستند ، این بوده است که به جهاد اصغری که طرف دشمن و جهاد اکبری که طرف آن نفس اماره انسان است بپردازم.» (طلبه شهید سید مهدی رضازاده)

پرهیز از مظاهر مادی و تشریفات و حفظ بیت المال

امام خمینی (ره): « این کوردلان گمان کرده اند که شما جوانان و عزیزان خود را در راه نفت و بنزین داده اید و به اسلام و میهن عزیز خود برای پر کردن شکم خود خدمت می کنید.»

۱) «شهید رضا چراغی نسبت به حفظ بیت المال سخت حساس بود. پدرش می گفت: هرگاه با ماشین به منزل می آمد ، ماشین بیت المال را خانه می گذاشت و با ماشین من به کارهای شخصی اش رسیدگی می کرد.» (خاطره ای از پدر شهید رضا چراغی)

۲) شهید حسین خرازی ، حساسیت فوق العاده ای نسبت به مصرف بیت المال داشت و نیروها را به پرهیز از اسراف سفارش می کرد و می گفت : «وسایل و امکاناتی را که مردم مستضعف در این دوران سخت زندگی جنگی ، تهیه می کنند و به جبهه می فرستند ، بیهوده هدر ندهید.» (خاطره از شهید حسین خرازی)

اعتقاد به انتظار و مهدویت

امام خمینی(ره): « انتظار فرج انتظار قدرت اسلام است و ما باید کوشش کنیم تا قدرت اسلام در عالم تحقق پیدا کند.»

۱) « پروردگارا رفتن در دست توست ، من نمی دانم چه موقع خواهیم رفت ولی می دانم که از تو باید بخواهم مرا در رکاب امام زمانم قرار بدهی و آن قدر با دشمنان قسم خورده دینت بجنگم تا به فیض شهادت برسم.» (فرازی از وصیت نامه سپهبد شهید صیاد شیرازی)

۲) «امام زمان (عج) منجی انسان هاست ، امید مستضعفان است یگانه محب خداوند در زمین است. دائم دعا کنید تا خداوند فرجش را نزدیکتر فرماید ، دیدگان ناقابلیمان را به نور فروغش منور فرماید.» (فرازی از وصیت نامه شهید حسن محمدی)

صبر و استقامت

امام خمینی (ره): « ملتی که برای به دست آوردن آزادی و استقلال کشته می دهد ، برای حفظ و پاسداری از آن صبر و استقامت و رنج را می پذیرد.»

۱) « این آب و خاک ایران عزیز و مکتب اسلام بر گردن ما حق دارند. در حفظ آن ها کوشش کنید و نگذارید به دست اجنبیان از بین برود. اسلحه ام را زمین نگذارید و راهم را ادامه دهید که اطمینان دارم که ادامه خواهید داد.» (فرازی از وصیتنامه شهید عبدالله محمدی)

۲) « مسئله اصلی ما به فرموده امام (ره) جنگ است و شما باید تا تعیین سرنوشت نهایی جنگ در میدان بمانید و شمشیرهای خونین خود را بر فرق مستکبرین و طاغوتیان

فرود آورید و بدانید که پیروزی از آن شماست.» (فرازی از وصیت نامه شهید خلیل مطهرنیا)

توجه به خانواده و مردم

۱) «از کلیه رزمندگان کردستان که با جیره خواران شرق و غرب می رزمند، تقاضا دارم که با مردم، رؤف و مهربان باشند و همچون الگوشان امام خمینی (ره) با مردم محروم برخورد داشته باشند.» (قسمتی از وصیت نامه پاسدار شهید علی قمی گردی)

۲) او هیچ وقت دوست نداشت مرفه زندگی کنیم و از روز اول زندگی مان در منزل اجاره ای زندگی می کردیم. در آن زمان ارتش به پرسنل، خانه سازمانی می داد و وقتی من از او خواستم که منزل سازمانی بگیرد، گفت: «بگذار کسانی که نیاز دارند بگیرند.» (از خاطرات همسر شهید سید موسی نامجو)

تشابهات دفاع مقدس و عاشورای حسینی

دوران هشت سال دفاع مقدس با تمام فراز و فرودی که داشت تا حدود زیادی با وقایع صحنه های کربلا و روز عاشورا مشابهت داشته است. برخی از وجوه مشترک دو فرهنگ عاشورا و دفاع مقدس عبارتند از:

- ۱) هر دو برای دفاع از حریم ارزش ها و حفظ اسلام و رضای پروردگار، رویاروی دشمن ایستادند.
- ۲) رهبر هر دو حرکت فرزندان پیامبرند؛ همان صلابت، پایداری، ذلت ناپذیری، شهادت پذیری و روح ایثار که در وجود مبارک اباعبدالله (ع) هست، در وجود امام خمینی (ره) تجلی یافته است. امام به پیروی از سرور و سالار شهیدان از هیچ فداکاری در راه مکتب و آرمان های الهی دریغ نداشتند.
- ۳) یاران امام خمینی (ره) همچون شهیدان کربلا، کانون عرفان و محبت الهی و سرشار از شوق شهادت و فداکاری بودند.
- ۴) دشمن حاضر در صحنه کربلا و روز عاشورا و دفاع مقدس، در نهایت قساوت، پستی، دنیا پرستی و خودخواهی عمل کرده است.
- ۵) همان مظاهر روز و شب عاشورا در جبهه های دفاع مقدس دیده می شود،

زمره های عاشقانه ، نماز ، عبادت ، قرائت قرآن و آمادگی برای وصل و پیوند با محبوب.

۶) پایداری و شکیبایی زنان ایران اسلامی و نقش روشن گری و صبوری آنان ، جلوه ای از صبوری و پیام رسانی قافله سالار اسیران کربلاست.

۷) هر دو جریان رسواگر ستمگران شدند و نقاب از چهره دروغ و نفاق برافکندند.

۸) در هر دو جریان از شهیدان شیرخوار تا پیران سالخورده را می توان یافت.

۹) صحنه ها و موقعیت هایی همچون صحنه های کربلا بارها در جبهه های دفاع مقدس اتفاق افتاد مانند : تشنگی ، جدا شدن سر ها ، اسارت ها ...

۱۰) پایان هشت سال دفاع مقدس ، همچون پایان عاشورا ، تمام شدن و توقف راه نبود ، بلکه پس از آن ایمانی که محصول خلوص و فداکاری رزمندگان بود ، هوشیاری ، تحرک و بیداری های بزرگی را رقم زد که نه تنها تضمین سلامت جامعه که الهام بخش مبارزات در گوشه و کنار جهان شد.

۱۱) هم چنان که انقلاب عاشورا تضمین کننده بقا و سلامت مکتب اسلام نوپایی شد که محصول ۲۳ سال تلاش پیامبر (ص) و مجاهدت صحابه بزرگ بود ، مجاهدت های ۸ سال دفاع مقدس نیز موجب تضمین بقا و سلامت انقلاب اسلامی نوپا شد.

آمار ایثارگران دفاع مقدس

آمار دقیقی از ایثارگران هشت سال دفاع مقدس در دست نیست. ضمن اینکه در خصوص شهدا ، بعد از دوران جنگ تحمیلی همچنان با تلاش گروه تفحص نیروهای مسلح ، بر تعداد شهدا افزوده می شود. با این وصف با توجه به آمار و ارقام بنیاد شهید ، می توان گفت : تعداد کل شهدای کشور در دفاع مقدس تاکنون حدود ۱۸۸ هزار نفر ، تعداد جانبازان در حدود ۵۶۰ هزار نفر و تعداد آزادگان در حدود ۴۰ هزار نفر است.

نکات مورد توجه در خصوص آمار شهدا

- ۱) سن ۷۲ درصد از شهدا بین ۱۶ تا ۲۵ سال است (یعنی نوجوان و جوان).
- ۲) بیشترین تعداد شهدا از جهت سن ، ۲۰ ساله بوده اند.
- ۳) حدود ۵۶ هزار نفر از شهدا متاهل و بقیه مجرد بوده اند. یعنی اکثر قاطع شهدا مجرد بوده اند و حدود ۹۷ درصد شهدا از قشر مستضعف هستند.
- ۴) اکثر شهدا از سنگر مسجد و پایگاه نماز جمعه و جماعت به جبهه عازم شده اند

و انگیزه اصلی آنها در پیمودن راه شهادت ، الهام گیری از نهضت حسینی و پیروی از امام خمینی (ره) و دفاع از اسلام بوده است.

(۵) از مجموع شهدایی که در بنیاد شهید انقلاب اسلامی پرونده دارند ، حدود ۱۷ هزار نفر در درگیری با ضد انقلاب و ترورهای منافقین به شهادت رسیده اند.

(۶) افرادی که در درگیری های مستقیم دفاع مقدس شهید شده اند در حدود ۱۷۲ هزار نفر و شهدای بمباران های دشمن در حدود ۱۶ هزار نفر هستند.

(۷) برابر آمار غیررسمی ، تعداد کشته ها و مفقودان نیروهای عراقی حدود ۵۲۰ هزار نفر تخمین زده شده که نزدیک به ۲/۵ برابر شهدای ایران است و مجروحان عراقی بیش از ۷۰۰ هزار نفر برآورد شده است.

(۸) یادآوری می شود که بخشی از اسرای ایرانی ، مردم غیر نظامی بوده و تقریباً تمامی اسرای عراقی ، نظامی بوده اند که باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

فصل شانزدهم

جنگ نرم و رسالت دانشگاهیان

مقدمه

استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا بعد از پایان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به این نتیجه رسید که با وجود روحیه شهادت طلبی و ایثار و فداکاری مردم ایران به خصوص جوانان نمی تواند به طور مستقیم با ایران وارد نبرد شود ، بنابراین ترجیح داد تغییر رویه دهد و جنگ را از حالت مستقیم به جنگ غیر مستقیم تبدیل کند. در نتیجه ، صحنه نبرد به عرصه های اقتصادی ، سیاسی ، امنیتی و به خصوص فرهنگی کشیده شد. در واقع عرصه کنونی ، جنگ فرهنگی است که برای تغییر رفتار نظام ، تداوم و تاثیر پذیری بیشتری دارد که از آن به جنگ نرم تعبیر می شود.

جنگ نرم ، نبردی است که حاصل آن تغییر ذهن و باور مخاطب و تغییر ارزش های حاکم بر جامعه است و نتیجه آن پوسیدگی از درون ، بی هویتی و تسلیم در برابر اراده دشمن بدون شلیک حتی یک گلوله است. رهبر فرزانه انقلاب اسلامی امام خامنه ای (مدظله العالی) به مفهومی به نام جنگ نرم توجه کرده و از ضرورت نقش آفرینی «دانشجویان به عنوان افسران و اساتید به عنوان فرماندهان» مقابله با جنگ نرم سخن گفته اند.

در این فصل ضمن تبیین مفهوم جنگ نرم ، روش های مقابله با آن بیان می شود که انشاءالله جوانان به ویژه دانشجویان با مطالعه آن ، با حيله ها و ترفندهای دشمن آشنا شوند و خود و جامعه را در برابر آن ایمن کنند.

مفهوم جنگ نرم

آنچه با عنوان جنگ نرم مطرح می شود در ادبیات غرب بیشتر به قدرت نرم شناخته شده است که زیربنای فکری آن را اولین بار جوزف نای به شکل علمی مطرح کرد.

مهم ترین حوزه اعمال و تاثیرگذاری قدرت نرم بر طرف مقابل ، بهره گیری از رسانه ها و امکاناتی است که فرد را قادر می سازد تا برای تاثیرگذاری بر طرف مقابل ، به اعمال قدرت بپردازد.

« سان تزو» در کتاب هنر جنگ می گوید: «می شود جنگید اما مهم ترین کار این است که شما در

یک نبرد بدون جنگ ، پیروزی بدست بیاورید.» که منظور وی ، همان عملیات روانی و جنگ نرم است. پس اگر کسی در ذهنش بپذیرد که شکست می خورد ، حتماً در دنیای واقعی نیز شکست خواهد خورد. زیرا آنچه فرد را به مقاومت تشویق می کند ، روحیه است .

تعریف جنگ نرم

(۱) جنگ نرم عبارت از هر اقدام غیر خشونت آمیز است که ارزش ها و هنجارهای جامعه هدف را مورد هجوم قرار دهد تا سرانجام به تغییر در الگوهای رفتاری موجود و خلق الگوهای جدیدی منجر شود که با الگوهای رفتاری نظام حاکم بر جامعه هدف تعارض دارد.

(۲) جنگ نرم نوعی جنگ سرد است که به استحاله فرهنگی جامعه هدف منجر می گردد.

اهداف جنگ نرم

به طور کلی استکبار جهانی در جنگ نرم ، چهار هدف عمده به شرح زیر دارد:

(۱) تغییر در باورها ، ارزش ها و اعتقادات

تغییر در باورها یعنی تغییر انگیزه ها ، شعارها ، معارف انقلابی ، باورهای اعتقادی دینی ،

سیاسی و فرهنگی مردم جامعه. باورها و اعتقادات مردم موتور محرکه یک جامعه محسوب می شود. وقتی باوری تغییر کرد، افکار گذشته از ذهن او پاک و افکار دیگری جایگزین می شود. اگر جهان بینی و نظام ارزشی فرهنگ یک جامعه که جزو اساسی ترین باور و اعتقادات مردم است، دستخوش تحول و دگرگونی شود، در نتیجه شیوه های زندگی آنها دگرگون خواهد شد. جنگ نرم، جنگ تخریب الگوهاست. در کشور ما مهاجم در این جنگ با ایجاد تردید در مبانی و ارزش های اسلامی نظام سیاسی، الگوی آن نظام را در عرصه های مختلف اجتماعی ناکارآمد می سازد. در جنگ نرم دشمن از راه ترویج ارزش های غربی که در کشور ما در تضاد کامل با ارزش های اسلامی است، سعی می کند که با ترویج پول پرستی، تجمل گرایی، دنیا طلبی و شهرت گرایی، مسلمانان را از هویت اسلامی خود دور کند. از آنجا که بسیاری از باورهای دینی و ارزش ها و برنامه های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و اقتصادی ملت ایران متأثر از باورهای دینی و ارزش های اسلامی است، هدف جنگ نرم را می توان تهاجم به اسلام شیعی و آموزه های آن دانست.

تغییر در افکار و اندیشه ها

در جنگ نرم دشمن تلاش می کند، نوع نگاه و نحوه فکر کردن مردم جامعه را تغییر دهد. به دنبال تغییر باورهای اساسی جامعه، قالب های تفکر و اندیشه نیز دگرگون می شود. با تغییر باورها، افکار جدیدی در ذهن افراد جامعه شکل می گیرد که این اندیشه ها افراد را به جای مقابله کردن با دشمن و نظام سلطه، به سوی دشمن سوق داده و در جبهه او قرار می دهد. لذا به دنبال تغییر نگرش افراد جامعه، دشمن سعی می کند افکار و اندیشه های خود را جایگزین نماید.

تغییر در رفتار

تغییر در رفتار، در صورتی که دشمن توانسته باشد باورها و اعتقادات را تغییر دهد به راحتی می تواند افکار و اندیشه های متناسب با باورهای جدید را در ذهن مردم جامعه شکل دهد. در نتیجه انسان های استحاله شده در تغییرات باور و اندیشه، رفتاری را از خود بروز می دهند که مورد رضایت و جزو خواسته های دشمن است.

تغییر در ساختار

در جنگ نرم علیه یک ملت، هدف دشمن ایجاد تغییر و دگرگونی در ساختارهای سیاسی

آن جامعه و جایگزین کردن ساختارهای جدید است. وقتی هویت و باورهای مردم جامعه دگرگون شود ، نگرش سیاسی و قالب های تفکر و اندیشه نیز دگرگون می شود و الگوهای رفتاری جدیدی شکل می گیرد که به سمت ساختارشکنی ، جهت پیدا می کند و تا فروپاشی یک نظام سیاسی پیش می رود. هدف اصلی و نهایی در جنگ نرم استکبار جهانی علیه جمهوری اسلامی ایران ، انحلال درونی و استحاله نظام اسلامی و تغییر باطن و سیرت آن با حفظ صورت و ظاهر است که از طریق تغییر باورها و سست کردن ایمان مردم از جمله نخبگان ، دانشگاهیان ، دانشجویان ، جوانان و عناصر فعال صورت می گیرد. در یک نتیجه کلی می توان گفت مهم ترین اهداف جنگ نرم دشمن علیه ملت ها به ویژه جمهوری اسلامی ایران ، تغییر ایدئولوژی حاکم ، کاهش مشارکت سیاسی مردم با القای ناکارآمدی حکومت ، تغییر حکومت دینی و ملی شهروندان با تخریب پیشینه تاریخی آنها ، دستکاری افکار عمومی در راستای خواسته های خود و علیه نظام حاکم ، کاهش انسجام اجتماعی ، تغییر انسجام سیاسی حاکم ، تغییر ارزش های جامعه ، ایجاد استحاله فرهنگی و ایجاد فرهنگ جدید ، تغییر الگوی سیاسی حاکم و تشدید و تقویت واگرایی قومی است.

شاخص های جنگ نرم از دیدگاه امام خامنه ای (مدظله العالی)

بعضی از شاخص های اصلی جنگ نرم عبارتند از:

- ۱) ایجاد اختلاف و تفرقه در میان ملت ایران و جهان اسلام؛
- ۲) جلوگیری از الگو شدن ایران در جهان اسلام و منطقه؛
- ۳) مرعوب کردن مسئولان و مقامات تصمیم گیرنده؛
- ۴) دامن زدن به مسائل و حساسیت های قومی و مذهبی؛
- ۵) القای ناکارآمدی نظام؛
- ۶) مخدوش کردن نقاط قوت و امیدبخش؛
- ۷) بزرگ نمایی نقاط ضعف و القای یاس؛
- ۸) ایجاد تفرقه در سطوح مختلف ، از مسئولان گرفته تا غیر مسئولان و آحاد مردم؛
- ۹) ایجاد غفلت از دشمن به خصوص اغفال خواص و نخبگان از تأثیر دشمن.

محورهای عمده جنگ نرم استکبار جهانی

محورهای عمده جنگ نرم عبارتند از:

- ۱) ترساندن ملت های مسلمان و تضعیف روحیه مقاومت و پایداری آنها؛
- ۲) القای روحیه ناامیدی در بین مردم و مسئولان؛
- ۳) اسلام هراسی ، ایران هراسی و شیعه هراسی در جهان؛
- ۴) ترویج و رشد بی بند و باری و اصالت دادن به لذت جویی مادی؛
- ۵) ترویج سکولاریسم ، دموکراسی به سبک آمریکا و ارزش های انحرافی فرهنگ غربی؛
- ۶) مقابله با فرهنگ دینی و مذهبی؛
- ۷) از بین بردن روحیه حماسی و فرهنگ ایثار و شهادت طلبی؛
- ۸) تشدید اختلافات قومی و مذهبی؛
- ۹) سلب اعتماد مردم از نظام و مسئولان.

اقدامات راهبردی جنگ نرم استکبار جهانی در ایران

با توجه به رویارویی متقابل ایران و آمریکا به ویژه پس از دوران دفاع مقدس ، سیاست های عمده آمریکا بر جنگ نرم متمرکز است که هر روز دامنه و ابعاد آن وسیع تر می شود. آمریکا و جریان صهیونیسم بین الملل برای عملیاتی کردن جنگ نرم در قالب ناتوی فرهنگی علیه ایران طی سال های گذشته و نیز سال های آینده به منظور از بین بردن اسلام و نظام اسلامی ، اقدامات راهبردی فراوانی را در دستور کار خود قرار داده اند که به شرح بعضی از آنها در زیر پرداخته می شود :

- ۱) جریان سازی سیاسی در داخل ایران برای تبلیغ با هدف بهبود رابطه با آمریکا و بیهوده نشان دادن و پرهزینه وانمود کردن اصل مبارزه با استکبار و شیطان بزرگ با طرح ریزی کودتاهای مخملی ، فتنه های گوناگون و ...؛
- ۲) افزایش دامنه تهاجم فرهنگی برای کمرنگ کردن ارزش های دینی و انقلابی و افزایش میزان نفوذپذیری مردم و مسئولان در برابر فرهنگ و سلطه بیگانه؛
- ۳) تضعیف اقتصاد کشور از طریق اجرای قوانین متعدد بین المللی و ایجاد محدودیت و تحریم برای کاهش منابع درآمد ملی و جلوگیری از انتقال فناوری های پیشرفته به ایران؛

۴) انجام عملیات پنهانی براندازی و جاسوسی؛

۵) ایجاد فضای رعب و وحشت در بین مردم و مسئولان از احتمال بروز جنگ؛

۶) پیگیری پرونده هسته ای ایران و القای غیر صلح آمیز بودن این فناوری و متهم کردن ایران به ساختن بمب اتم و تقویت تروریست ها و جریان بنیاد گرایی افراطی؛

۷) سرمایه گذاری در رسانه های دیداری و شنیداری ، سازمان های تبلیغاتی و خبری و شرکت های فیلم سازی برای ارائه تصویری سیاه و خطرناک از ایران به افکار عمومی جهان؛

۸) ایجاد فضای رسانه ای درباره دخالت ایران در عراق ، لبنان و... در نقش بزرگ ترین مدافع تروریسم که به عوامل نا امنی در این کشورها تسلیحات می رساند و آنها را آموزش نظامی می دهد؛

۹) تقویت دموکراسی به سبک آمریکایی و بهانه قرار دادن مقوله حقوق بشر ، حقوق زنان و دامن زدن به مطالبات صنفی و اجتماعی و نیز سازماندهی نارضایتی ها به وسیله مطبوعات خاکستری ، احزاب و...؛

۱۰) راه اندازی سایت های اینترنتی و ارائه نرم افزارهای جاسوسی به عوامل خود در داخل کشور تا ابعاد مختلف جنگ رسانه ای به شکل اثربخش تر طراحی و اجرا شود؛

۱۱) ایجاد تقابل بین سران ارشد نظام اسلامی و مشغول ساختن ذهن آنها به مسائل داخلی و منصرف ساختن آنها از تعقیب اهداف جهانی انقلاب اسلامی؛

۱۲) تضعیف رهبری با ترویج شایعات مختلف تا از میزان علاقه و اعتماد به رهبری و اطاعت پذیری مردم از او بکاهد و نیز تضعیف روحانیت متعهد و کاستن از نفوذ آنها در بین مردم؛

۱۳) ایجاد اختلاف بین جناح های مختلف حاکمیت با هم و با مردم و گسترش آن و تلاش برای دامن زدن به گرایش های تجزیه طلبانه در نقاط مختلف کشور؛

۱۴) نفوذ در مراکز راهبردی نظام از جمله بدنه دولت ، دانشگاه ها ، مطبوعات ، مراکز نشر کتاب و فیلم و انحراف افکار عمومی کشور به نفع استکبار جهانی؛

۱۵) تلاش در اخراج و انزوای طرفداران واقعی نظام و نفوذ هواداران غرب در پست های کلیدی نظام و زمینه سازی برای قدرت یابی نفوذی ها؛

۱۶) معرفی مخالفان نظام در افکار عمومی به عنوان طرفدار صلح و صفا و برعکس طرفداران نظام به عنوان اهل خشونت و جنگ طلبی؛

۱۷) اتحاد مخالفان نظام به ویژه بین جنبش های معلمان ، کارگران و دانشجویان و همه نیروها برای مخالفت با نظام جمهوری اسلامی ایران؛

۱۸) بی اعتبار جلوه دادن منابع خبری نظام جمهوری اسلامی ایران به ویژه صدا و سیما؛

۱۹) گسترش فساد و اعتیاد در بین جوانان کشور.

در اینجا لازم است با توجه به مطالب فوق و عداوت شدید استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا در جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی ایران ، به نظریه فوکویاما به قرار زیر توجه شود:

فرانسیس فوکویاما پژوهشگر و تاریخ نگار ژاپنی الاصل آمریکایی تبار و نویسنده کتاب معروف پایان تاریخ و آخرین انسان در کنفرانس اورشلیم با عنوان بازشناسی هویت شیعه می گوید: «شیعه ، پرنده ای است که افق پروازش خیلی بالاتر از تیرهای ماست. پرنده ای که دو بال دارد: یک بال سبز و یک بال سرخ.» او بال سبز این پرنده را مهدویت و عدالت خواهی و بال سرخ را شهادت طلبی معرفی می کند که ریشه در کربلا دارد و شیعه را فنا ناپذیر کرده است.

فوکویاما معتقد است شیعه بعد سومی هم دارد که اهمیتش بسیار است. او می گوید: « این پرنده ، زرهی به نام ولایت پذیری به تن دارد و قدرتش با شهادت دو چندان می شود. شیعه ، عنصری است که هرچه او را از بین می برند بیشتر می شود.» وی جنگ عراق و ایران را مثال می زند و می گوید: اینها فاو را تسخیر کرده اند ، می روند کربلا را هم بگیرند و این ، یعنی فتح قدس ، اگر کربلا را بگیرند ، اینجا را هم قطعاً می گیرند.» او برای دفع این خطر پیشنهاد می کند با امتیاز دادن به ایران ، جنگ را متوقف کنید.

فوکویاما ، مهندسی معکوس را برای شیعه و مهندسی صحیحی را برای آمریکا طراحی می کند و می نویسد : «مهندسی معکوس برای شیعیان این است که ابتدا ولایت فقیه را خط بزنید. تا این را خط نزنید ، نمی توانید به ساحت قدسی کربلا و مهدویت تجاوز کنید. برای پیروزی بر یک ملت باید میل مردم را تغییر داد. ابتدا ولایت فقیه را خط بزنید ، در گام بعد ، شهادت طلبی این ها را به رفاه طلبی تبدیل کنید. اگر این دو تا را خط زدید ، خود به خود اندیشه های امام زمانی از جامعه شیعه رخت برمی بندد. شما بیایید برای غرب هم امام زمان (عج) کربلا و ولی فقیه بتراشید.»

فوکویاما برای این کار مکتب جدیدی به نام اونجلیس عرضه کرد. مکتبی که قدمتش به ۱۹۸۷ م (۱۳۶۶ش) برمی گردد. طرفداران این مکتب معتقدند عیسای ناصری

خواهد آمد. فوکویاما به آنان توصیه می کند در فیلم هایشان هر چه را شیعیان درباره امام زمان (عج) می گویند ، بر شخصیت عیسای ناصری تطبیق بدهند.

بر اساس دستور فوکویاما ، فیلم هایی بر مبنای مدل «روایت فتح» شهید آوینی ، ساخته شد؛ با همان اسلوب متن و با به کارگیری مولفه های احساسی برنامه های شهید آوینی ، با همان تیپ ها و همان دیالوگ ها که شهید آوینی می گفت.

فیلم «نجات سرباز رایان» با محتوای تجلیل از مادر سه شهید؛ فیلم «نبرد پرل هاربر» با محتوای جنگ جنگ تا رفع فتنه در عالم؛ فیلم «زمانی سرباز بودیم» با تئوری بازسازی کربلا و بر اساس الگوی عملیات کربلای ۵؛ فیلم «سقوط شاهین سیاه» ، برای بازسازی صحنه کربلا و فیلم «جن گیر» که در آن از نمادهای اسلامی شیعه استفاده شده بود.

شایان توجه است در تمامی این فیلم ها ، بر اساس نظریه فوکویاما لباس هم بر اساس الگوی شیعی انتخاب شده است. لباس سربازان آمریکایی ، سبز رنگ ، آن هم به دلیل تقدس این رنگ در آرمان های شیعی ، هنرپیشه ها تا پایان فیلم ناشناخته اند و همچنین تا آخر فیلم فقط نقش های قدسی بازی می کنند ، و لباس سربازان مقابل ، قرمز است.

عوامل و منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

برای مقابله با جنگ نرم استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا ، جمهوری اسلامی ایران ، برخوردار از عوامل و منابع فراوانی در ابعاد جغرافیایی ، اقتصادی ، سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی و نظامی است که با توجه به برنامه ریزی صحیح و اجرای درست آن می تواند اثرات تهدیدات دشمن را خنثی و یا به حداقل برساند و برای نظام سیاسی کشور مصونیت ایجاد کند. بعضی از این عوامل و منابع عبارتند از:

(۱) ولایت مطلقه فقیه و نظام ولایی؛

(۲) استقامت و پایداری بر اصول و ارزش های اسلام ناب محمدی (ص)؛

(۳) فرهنگ عاشورایی و روحیه ایثار ، جهاد و شهادت طلبی ؛

(۴) فرهنگ انتظار و امید به آینده؛

(۵) مردم سالاری دینی؛

(۶) قدرت معنوی و اخلاقی؛

(۷) ظلم ستیزی و دفاع از حقوق مظلومان و مستضعفان در جهان؛

- ۸) استحکام داخلی و کارآمدی نظام سیاسی؛
- ۹) توان و سابقه فکری، فرهنگی و تمدنی؛
- ۱۰) قدرت بسیج‌کنندگی (توان ایجاد جنبش‌های اجتماعی)؛
- ۱۱) قدرت علمی و فناوری در حال شکوفایی؛
- ۱۲) سرمایه اجتماعی؛
- ۱۳) ظرفیت مدیریت نرم افزاری تهدیدها و بحران‌ها؛
- ۱۴) منابع عظیم معدنی و سوخت انرژی فسیلی؛
- ۱۵) نیروهای مسلح مکتبی و انقلابی با قدرت بازدارندگی بالا.

راهبردهای عمده مقابله با جنگ نرم

در اینجا برای مقابله با جنگ نرم دشمن، به بعضی از راهبردها در زیر اشاره می‌شود:

- ۱) آگاهی مردم جامعه نسبت به جنگ نرم دشمن و ارائه راه حل مقابله با آن (واکسیناسیون فرهنگی جامعه)؛
- ۲) استفاده از دیپلماسی عمومی فعال؛
- ۳) تبدیل قدرت نرم دشمن به فرصتی برای افزایش قدرت نرم خود؛
- ۴) انجام عملیات ضد روانی جهت خنثی‌سازی فعالیت‌های روانی دشمن؛
- ۵) استفاده از منابع قدرت نرم؛
- ۶) خلع سلاح روانی مخالفان نظام؛
- ۷) تقویت و گسترش فعالیت‌های فرهنگی و افزایش محصولات فرهنگی جذاب.

راهبردهای مقابله با جنگ نرم استکبار جهانی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

- رئوس راهبردهای اساسی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) برای خنثی‌سازی تهدیدات جنگ نرم دشمن که در بیانات مختلف و در شرایط و مقاطع مختلف زمانی به آنها اشاره کرده‌اند به شرح زیر است:
- ۱) تلاش برای برتری دادن جبهه انقلاب در برابر جبهه استکبار؛
  - ۲) تمسک به اسلام و فرهنگ دینی و انقلابی؛

- ۳) پایبندی به اصول ، ارزش ها و آرمان های انقلاب و راه امام (ره)؛
- ۴) تحول و خودسازی فرهنگی و معنوی؛
- ۵) بصیرت و دشمن شناسی؛
- ۶) کار فرهنگی عمیق و اثرگذار؛
- ۷) تکیه بر فرهنگ بسیجی ، جهاد ، ایثار و شهادت؛
- ۸) حفظ وحدت و انسجام اسلامی؛
- ۹) امر به معروف و نهی از منکر و مقابله با فساد؛
- ۱۰) اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی؛
- ۱۱) پیشرفت در علم و فناوری؛
- ۱۲) تقویت و پر بار کردن فعالیت های فرهنگی و هنری؛
- ۱۳) اتحاد مردم و جریان های سیاسی و دوری از اختلاف و تردید و بدبینی؛
- ۱۴) امید به آینده و دیدی خوشبینانه همراه با اعتماد به نفس به دور از ناامیدی؛
- ۱۵) راه اندازی کرسی های آزاد اندیشی و نظریه پردازی آزاد؛
- ۱۶) بصیرت آحاد جامعه و به ویژه نخبگان؛
- ۱۷) ایستادگی در برابر دشمنان انقلاب و نظام اسلامی و سازش نکردن با آنها.

رسالت دانشگاهیان در مقابل جنگ نرم

از آنجا که قشر دانشگاهی بیشتر با مقوله فکر و فرهنگ ارتباط دارد ، در جنگ نرم دشمن ، این قشر در اولویت های بالای دشمنان جمهوری اسلامی ایران قرار می گیرد. راه مقابله با جنگ نرم در حال حاضر دانشگاهیان کشور به ویژه درگیر آن هستند ، مبتنی بر نکات مهمی است که هوشیاری این قشر را می طلبد. دانشگاهیان باید بدانند که جنگ نرم ، نوعی از جنگ است که برای مقابله با آن باید خود را مجهز کنند. نباید گمان کرد که جنگ فقط جنگ نظامی و سخت است. استکبار جهانی که منافع خود را در منطقه خاورمیانه در خطر می بیند ، به دنبال اهداف و منافع خاص خود است. درک اینکه در شرایط جنگ نرم قرار داریم ، کمک می کند تا واقعیت های اجتماعی و سیاسی محیط پیرامونی خود را بهتر ببینیم و نسبت به آن شناخت پیدا کنیم.

باید دانست که اگر رسانه های بیگانه درباره یک پدیده مواردی را ظاهراً به صورت صحیح القا می کنند ، اما موارد فراوان دیگری نیز وجود دارد که به صورت خلاف واقع و

دروغ به خوراک فکری برای مخاطبان تبدیل می کنند تا بر افکار و اندیشه های آنان تأثیرگذارند که در این مورد باید به طور دائم آگاهی بخشی و یادآوری صورت گیرد.

مقابله به مثل دانشگاهیان علیه دشمن در جنگ نرم ، باید به شیوه های فکری ، فرهنگی -اسلامی و تقویت افکار سالم در ضمیر جامعه صورت گیرد تا هجوم فرهنگی دشمن را خنثی کند. اساتید دانشگاه در ارتباط با جنگ نرم باید با بینش عمیق و ادراک مناسب از وضعیت های موجود ، یافته های خود را با صحت و دقت به دانشجویان منتقل کنند.

در پایان یادآوری می شود که نقش دانشگاهیان بسیار خطیر و با اهمیت است. در واقع اگر دانشگاه های کشور بر اثر توطئه های قدرت های استکباری در جنگ نرم مقهور و به انحراف کشیده شوند ، این انحراف به جامعه سرایت می کند ، و تنها در صورتی که دانشگاه محل پرورش انسان های فرهیخته ، با مسئولیت و مذهب باشد ، در سالم سازی جامعه موثر خواهد بود. در این ارتباط به فرازهایی از وصیت نامه امام خمینی (ره) درباره نقش دانشگاهیان و رسالت مهم آنها اشاره می شود :

(۱) «از نقشه های شیطانی قدرت های بزرگ استعمار و استثمارگر که سال های طولانی در دست اجرا است و در کشور ایران از زمان رضاخان اوج گرفت و در زمان محمدرضا با روش های مختلف دنبال گیری شد ، ایجاد عداوت بین دانشگاهیان و روحانیان بود که تبلیغات وسیعی در این زمینه شد و مع الاسف به واسطه بی خبری هردو قشر از توطئه شیطانی ابرقدرت ها ، نتیجه چشم گیری گرفته شد. از یک طرف از دبستان ها تا دانشگاه ها کوشش شد که معلمان و دبیران و اساتید و روسای دانشگاه ها از بین غرب زدگان یا شرق زدگان و منحرفان از اسلام و سایر ادیان ، انتخاب و به کار گماشته شوند و متعهدان مومن در اقلیت قرار گیرند... و از طرف دیگر ، با تبلیغات سوء ، روحانیون و مبلغان و متدینان را از دانشگاه و دانشگاهیان ترسانیده و همه را به بی دینی و بی بند و باری و مخالف با مظاهر اسلام و ادیان متهم می نمودند. نتیجه آنکه دولتمردان مخالف ادیان و اسلام و روحانیون و متدینان باشند؛ و توده های مردم که علاقه به دین و روحانی دارند مخالف دولت و حکومت و هرچه متعلق به آن است باشند ، و اختلاف عمیق بین دولت و ملت و دانشگاهی و روحانی راه را برای چپاولگری آنچنان باز کند.»

(۲) «توصیه اینجانب آن است که نسل حاضر و آینده غفلت نکنند و دانشگاهیان و جوانان برومند عزیز هر چه بیشتر با روحانیان و طلاب علوم اسلامی پیوند دوستی و تفاهم را محکم تر و استوارتر سازند و از نقشه ها و توطئه های دشمن غدار غافل نباشند و به مجرد

آنکه فرد یا افرادی را دیدند که با گفتار و رفتار خود درصدد است بذر نفاق بین آنان افکند ، او را ارشاد و نصیحت نمایند و اگر تاثیر نکرد از او روگردان شوند و او را به انزوا کشانند.»

۳) «از توطئه های بزرگ آنان {قدرتهای استکباری} چنانچه اشاره شد و کرارا تذکر داده ام ، به دست گرفتن مراکز تعلیم و تربیت خصوصا دانشگاه ها است که مقدرات کشورها در دست محصولات آنها است.»

۴) «... اما در دانشگاه ، نقشه آن است که جوانان را از فرهنگ و ادب و ارزش های خودی منحرف کنند و به سوی شرق یا غرب بکشانند و دولتمردان را از بین اینان انتخاب و بر سرنوشت کشورها حکومت دهند تا به دست آنها هرچه می خواهند انجام دهند.»

۵) «... بر ملت و دولت جمهوری اسلامی است در همه اعصار که نگذارند عناصر فاسد دارای مکتب های انحرافی یا گرایش به غرب و شرق در دانش سراها و دانشگاه ها و سایر مراکز تعلیم و تربیت ، نفوذ کنند و از قدم اول جلوگیری نمایند تا مشکلی پیش نیاید و اختیار از دست نرود و وصیت اینجانب به جوانان عزیز دانش سراها و دبیرستان ها و دانشگاه ها آن است که خودشان شجاعانه در مقابل انحرافات قیام نمایند تا استقلال و آزادی خود و کشور و ملت خودشان مصون باشد.»